

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

Göra plats

Om trångbodda barns vardagspraktiker

Masterprogrammet i socialt arbete

Masteruppsats

Författare Kristina Alstam

Handledare Maren Bak

ABSTRACT

Title Make place. Overcrowded children's everyday practices.

Author Kristina Alstam

Supervisor Maren Bak

Key Words *Overcrowded housing, children, childhood, place, agency, competence, consumption, relative deprivation*

E-mail kristinaalstam@hotmail.com

The essay examines through semi-structured interviews the experiences of overcrowded housing, as they are portrayed through the eyes of children aged 8 – 14. Overcrowded housing has an effect on children's school performance, general health and is often linked to less capacity for normal social consumption. Yet there seems to be little done in terms of interrogating children about how they perceive their situation here and now. Rather, the emphasis from research society has been to examine the outcomes of over crowdedness in retrospect. The aim of this study is, as a consequence, to examine children's experiences as they are told here and now. The aim is to study children's everyday strategies to manage an overcrowded household and their understanding of the situation. The aim is further to study aspects of the children's social context, such as friends, homework, hobbies and leisure time.

The interviews aspire to answer the following questions:

- * How do the children cope with overcrowding in their everyday life?
- * How do the children understand the crowdedness, or rather, what does it mean to them?
- * How do the children talk about their networks and material situation?

The analyses rely on theoretical concepts from modern sociology of childhood, such as agency, competence and reflexivity. Furthermore the theoretical foundation rest upon theories on space and place, family- and everyday practices and poverty and relative deprivation.

The participating children can be divided into two groups – one that is less marginalized and one that that is marginalized or socially excluded. The children cope with the over crowdedness differently, depending on to what group they belong. The less marginalized tend to compensate themselves for a lack of space through material goods from the consumer market. They also develop place taking strategies designed to live in or share small spaces. The more marginalized children's place taking strategies can be described as negative or defensive. The children understand their position through comparison with peers. They discuss the lack of space through consumption goods and picture a room of one's own as synonym with an extended purchasing power. Only a few index themselves with more prosperous groups of middle class children. The less marginalized group declare that it is easy to play with friends and have no feelings of shame when it comes to inviting friends to their home. The marginalized children find it troublesome inviting friends, due to extreme over crowdedness or the fact that the dwelling is not a standard apartment. The latter group also have emotional responsibilities to comfort parents whose psychosocial health is jaded. The poverty put the marginalized children in a waiting space: waiting for subsidies and permanency.

FÖRORD

Det finns många att tacka för att denna uppsats kunde bli skriven.

Först och främst står jag i tacksamhetsskuld till de medverkande barnen som generöst och sakkunnigt delat med sig av sitt liv till mig, korrigerat mig när jag begripit fel och haft tålamod med mitt oändliga frågebatteri.

Ett lika varmt tack vill jag rikta till min handledare Maren Bak, som bistått med både kraftfull och nyanserad kritik såväl som en entusiasmerande tro på mig och mitt projekt, långt förbi vad man kan förvänta sig. Jag är mer än tacksam!

Men uppsatsen hade heller inte kunnat skrivas utan alla dem som hjälpte mig i sökandet efter informanter. Tack därför till all personal på skolor och introduktionsenhet och alla frivilligorganisationer som bistått mig. Er lust att hjälpa till var förstås avgörande.

Under ett uppsatsarbete ska därtill resten av livet skötas.

Därför vill jag tacka mina föräldrar som bistått med många hämtningar på dagis och min mamma som under en arbetsmässig uppförsbacke dök upp på min tröskel med hemlagad mat i portionsförpackningar. En av uppsatsens teoriramar rör familj och vardagspraktiker och mina föräldrar demonstrerade under skrivperioden handfasta exempel på sådana praktiker.

Min sambo Robert har också del i att jag kunnat få arbetsro. Trots att mitt arbete styckevis gått ut över dig och familjen, har du visat stor förståelse för min frånvändhet och det är förstås grundläggande för att alls kunna producera en uppsats. Tack också för god sparring under sena kvällar över kaffeleckad text!

Den här uppsatsen handlar om barn. Ett sista tack går därför till mina egna – Valter och Knut. Inte för att ni presterat nåt, utan för att ni finns.

Kristina Alstam

Göteborg den 11 mars 2010

INNEHÅLL

<i>KAPITEL 1: INLEDNING</i>	3	
Problemfält		3
Frågeställningar		4
Några avgränsningar		4
Uppsatsens disposition		5
<i>KAPITEL 2: BAKGRUND OCH TIDIGARE FORSKNING</i>	6	
Bakgrund		6
Normer för trångboddhet		6
Vilka bor trångt?		6
Segregationen har ökat		7
Tidigare forskning		7
Skolresultat		8
Boende och sjuklighet svårt att studera		8
För mycket stimuli och för lite privatliv bland trångbodda		9
Att flytta mot en bättre framtid		11
Multipla platsidentiteter		11
Grannskapets platser		12
Värdar och hyresgäster		13
Samhällets stöd		14
Sammanfattning av tidigare forskning		15
<i>KAPITEL 3: TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER</i>	16	
Barndomssociologi		16
Hur förstås barn i den moderna barndomssociologin – fyra perspektiv		16
Hur barn studeras – tre verksamma begrepp		18
Avslutande: barndomssociologins kronologi		21
Familj och vardagspraktiker		21
Vardagsliv och familjepraktiker		22
Barn nu och då		23
Plats		23
Vem definierar platsen?		24
Platsen påverkas av sociala mönster		24
Platsen påverkar sociala mönster		25
Barns platser		25
Förorten som space		27
Förorten som place		28
Fattigdom och relativ deprivation		29
Fattigdom		29
Konsumtion och jämförelse		30
Relativ deprivation		30
Referensgrupper		31
Individuell deprivation och gruppdeprivation		32
Närallgande begrepp och teoretisk avgränsning		32
<i>KAPITEL 4: METOD OCH EMPIRI</i>	34	
Varför barn?		34
Varför intervjustudie?		34
Vad får man veta genom intervjuer?		35
Mina förförståelser		36

Neutralitet i samtalen	36
Maktskillnader	36
Urvalet – att skaffa sig tillträde	37
Fördomar om att ”de vill ha”	37
Rädsla bland informanterna	37
Trötta professionella	38
Värnar om barnen	38
Tack, vi hör av oss!	38
Genombrottet	39
Om de intervjuade barnen	39
Intervjusituationen	40
Barnet som medkonstruktör av samtalet	40
Analysen	41
Dialogisk validering	42
Avslutande reflektioner kring validitet	42
Generaliserbarhet	42
Är min metod reliabel?	43
Bandspelare	43
Om frågorna	43
Om transkriptionen	43
Etiska överväganden	43
<i>KAPITEL 5: ANALYS</i>	<i>45</i>
Casebeskrivningar	45
Trångboddhet betyder marginalisering och deprivation	46
Att jämföra konsumtion	47
Att jämföra plats	50
Andra slags jämförelser	51
Plats	54
Inomhus	54
Utomhus	58
Plats som mening och yttre kontext	61
”Jag vill fast jag skäms” – om vänner	63
Nuets och framtidens platser	64
Det kompetenta barnet	67
Om föräldrar och utrymme: nedslag i reflexivitet	67
Jämförbar agens?	70
Agens i platspraktiker	71
Kompetensen att kamouflera	74
Kompetensen sedd över axeln	75
Kompetens att leka	77
<i>KAPITEL 6 SLUTSATSER OCH DISKUSSION</i>	<i>79</i>
Sammanfattning och slutsatser av analysen	79
Slutdiskussion	81
Det kompetenta barnets platser	82
<i>LITTERATUR</i>	<i>85</i>
<i>ELEKTRONISKA KÄLLOR</i>	<i>90</i>
<i>Bilaga 1: INTERVJUGUIDE</i>	<i>91</i>
<i>Bilaga 2: INTRODUCERANDE BREV</i>	<i>94</i>
<i>Bilaga 3: BESKRIVNINGAR AV BARNENS FÖRORTER</i>	<i>96</i>

KAPITEL 1: INLEDNING

Darius har just berättat för mig hur det är att bo utan hyresvärdens vetskap inhyst med sin familj i ett enda rum i en lägenhet hos bekanta. Han har berättat om trängseln, om svårigheterna att samarbeta om utrymmet; när ska man gå till sängs, när ska det vara tyst, vem ska ha sina kläder i vilken påse? I korta meningar låter han mig förstå att situationen i lägenheten är spänd. Familjen som står för kontraktet vill egentligen inte ha dem där, det är en väntjänst och frågan är hur lång tid en sådan tjänst sträcker sig. Darius och hans bror släpps in i vardagsrummet för att se på tv ibland, när den andra familjen vill. De äter efter värdfamiljen, duschar efter värdfamiljen och Darius mamma påminner ständigt barnen om att vara tystare, för att inte störa familjen på andra sidan dörren. Han har berättat om ledan och fattigdomen, hur det aldrig finns något att göra och hur det aldrig går att köpa sig gladare. Han har berättat om framtidplanerna att bli fotbollsproffs. Favoritlaget är Barcelona. Han har ingen fotboll. Det finns inte pengar att köpa en fotboll.

Nu efter intervjun finns det något fumligt mellan oss, något trevande, också från min sida. Jag har förlorat min roll av avspänd, humoristisk och välvillig intervjuare och nu är jag, ja vem? Det växer inom mig, medan jag lotsar honom tillbaka mot stora entrédörren där jag ska släppa ut honom, tanken att rollerna nu är tillbaka där vi började. Nu behöver inte jag honom längre, han har givit sina skatter till mig och efter en stunds samvaro där jag behövt honom mer än han mig, är jag åter vit medelklass och han är en invandrapojke i Göteborgs östra förorter som ska släppas ut genom glasdörrarna, promenera ned till spårvagnshållplatsen, byta buss två gånger och sedan ta sig hem. Eller ska jag skriva ”hem”?

Även jag ska någon halvtimme senare samma väg mot hållplatsen. På samma spårvagn ska jag istället åka rakt genom stadens kärna och vidare västerut, tillbaka till mitt liv med småbarn, pensionssparande, bilprovning och skrivandet av en mastersuppsats.

Just innan jag ska öppna dörren för honom, griper han tag i min arm. Det kommer så plötsligt. Greppet är inte fordrande men att döma av blicken jag möter, har frågan tryckt inom honom länge. Hans röst är lika tyst och förstulen som förut men frågan låter som ett skrik: *Kan du hjälpa mig med någonting? Någonting? Eller vadsomhelst.*

Problemfält

Om barn generellt är utsatta i meningen att de måste lita till att någon annan för deras talan eller fyller deras behov, är trångbodda barn särskilt utsatta. För många barn är trångboddheten ett uttryck för ett liv i marginalen och för ett uppväxtvillkor i relativ fattigdom. Barns trångboddhet bör med andra ord förstås som sammahörande med andra faktorer som formar deras liv.

Ungefär vart tionde barn växer upp med permanent knappa omständigheter, där trångboddheten är en del av denna knapphet. De fattiga familjernas situation relaterar i sin tur till låga inkomster, svaga eller inga anknytningar till arbetsliv och därmed följande beroende av offentliga försörjningsstöd. På grund av den svenska modellen med höga trösklar för inträde till ett relativt generöst välfärdssystem, finns i familjerna inga skydd mot inkomstsvackor eller extra behov. Man har hamnat i ett permanent etableringsproblem.

Ungefär 100 000 svenska hushåll lever med denna permanenta otillräcklighet och den stora majoriteten är ensamstående kvinnor med barn samt barnfamiljer med invandrarbakgrund (Hjort och Salonen 2000: 12, 82-85).

Trots att vi lever i en tid där sociala myndigheter är satta att arbeta med barnets bästa för ögonen och där barnperspektivet återfinns i snart sagt varje institutionell verksamhet inom det sociala och pedagogiska fältet ¹ är barns trångboddhet mer eller mindre obeforskad. Materiella och ekonomiska svårigheter under barndomen är inget underutforskat område ² men vad gäller trångboddheten finns, som jag ska visa under avsnittet om tidigare forskning, mestadels studier på vad slags framtid trångboddheten producerar eller vuxnas röster om hur barnen förmodas uppleva det representerade. Trångboddheten är en särskild dimension av den ekonomiskt utsatta barndomen och behöver, precis som barns konsumtionsmönster eller skolresultat, lyftas upp.

Att barn idag betraktas som kompetenta och självstyrande har förmodligen möjliggjort en högre grad av medborgarskap men samma synsätt riskerar också att osynliggöra de barn vars kompetens hämmas i vissa miljöer. Trångbodda barn lever en annan slags barndom än den gängse. Är vi omedvetna om hur barnens kompetens formas av deras barndom riskerar vi att bidra till ytterligare stigmatisering av barnet självt.

Det är därför relevant att undersöka hur barnets kompetens och platstagande samspelar med den trångbodda barndomen, för att söka bidra till förståelsen av barns marginalisering och deprivation.

Frågeställningar

Studiens syfte är att studera trångbodda barns vardagsstrategier för att hantera sin trångboddhet, men också att undersöka vad de tänker om trångboddheten. Dessutom vill jag studera vissa aspekter av de trångbodda barnens sociala kontext, som vänner, fritid, skolarbete och hobbies. Mina frågeställningar är:

- Hur hanterar barnen trångboddheten i sin vardag?
- Hur förstår barnen sin trångboddhet eller, snarare, vad betyder det för dem att ha liten plats så nära andra?
- Hur talar barnen om sin materiella situation och om sitt nätverk?

Några avgränsningar

Ansatsen är inte främst att undersöka barnens faktiska förhållanden, exempelvis familjernas ekonomi. Det handlar snarare om barnens egna uppfattningar om hur exempelvis familjeekonomin ser ut och vad den har för konsekvenser i deras liv.

Studien kommer inte att belysa den slags trångboddhet som kunde kallas ”frivillig”, exempelvis de familjer som väljer att bo något trängre för att kunna bo kvar i ett attraktivt innerstadsområde men vars ekonomi egentligen tillåter ett större boende. I studien finns heller ingen jämförelsegrupp av exempelvis de frivilligt trångbodda.

En jämförande studie med denna grupp kunde studera om innerstadsbarnen (med mindre exkluderade föräldrar och en förmodat bättre ekonomi) rent av uppfattar sin trångboddhet mer plågsam, i ljuset av att de har andra jämförelseobjekt. Men eftersom min utgångspunkt är att

---

¹ Se exempelvis www.socialstyrelsen.se/ekonomisktbistand/barnperspektiv

² Se exempelvis Duncan m. fl. (1998: 406-423)

öka förståelsen av fenomen som marginalisering och deprivation genom att studera trångboddhet, är en sådan jämförelse inte nödvändig.

Uppsatsens disposition

I *kapitel två* kommer relevant bakgrund kring trångboddhet presenteras, dess frekvens samt enligt vilka kriterier den mäts, varaktigt fattiga barnfamiljers villkor och nittioalets förändringar i barns "inkomststandard".

Därefter ser vi närmare på tidigare forskning. Här ryms bland annat studier kring trångboddhetens effekter på hälsa och skolresultat, samt en välanvänd studie som undersöker trångboddhetens effekter med fler parametrar, utifrån utgångspunkten att det är ett överskott av stimuli och ett underskott på intimitet som orsakar de relations- och beteendeproblem som spåras hos de trångbodda. I samma kapitel ryms en studie om hur platssegregationen bröts för deltagare i ett frivilligt omflyttningsprogram där barnfamiljer flyttade från fattiga innerstadsområden till mer välmående sådana.

En nyligen publicerad studie kring "diasporiska" barns platsidentiteter visar hur barnen kommit att identifiera sig med flera platser – den förort där de bor, hemlandet och platser runt om i världen där släktingar bor.

Kapitlet fortsätter med två studier kring barns platstagande utomhus och vad olika platser representerar för dem. Efter det går vi inomhus igen och tar del av Rosengårds trångboddas erfarenheter av ett underdimensionerat boende och hyresvärdarnas arbete med och attityder till de trångbodda familjerna. Kapitlet rundas av med en undersökning om vad Försäkringskassans förändrade regelverk för bostadsbidrag betytt för de trångbodda familjer som önskar flytta till större boende

Kapitel tre ska redovisa studiens teoretiska bakgrund; den så kallade nya barndomssociologin som söker beskriva barns reflexivitet, agens och kompetens, begrepp kring familjeliv och vardagspraktiker, teorier som behandlar plats och platsers inverkan samt begrepp kring fattigdom/konsumtion och relativ deprivation.

I *kapitel fyra* redovisas metodval, urval och förståelse och de etiska överväganden som gjorts.

Kapitel fem innehåller analysen. Den har strukturerats i enlighet med de teoretiska begrepp som valts för studien, med ett undantag. Begrepp kring familj och vardagspraktiker används under samtliga tre rubriker: "Trångboddhet betyder marginalisering och deprivation", "Plats" och "Det kompetenta barnet".

Kapitel sex avslutar uppsatsen och inleds med en sammanfattning av analysen där slutsatserna summeras. Därefter följer en slutdiskussion.

KAPITEL 2: BAKGRUND OCH TIDIGARE FORSKNING

Bakgrund

Trångboddhet kan se ut på olika vis och innefatta den ensamme studenten i en enrumslägenhet såväl som sexbarnsfamiljen i en trea. Studiens fokus ligger på hushållstyper av det senare slaget. Ungefär 240 000 barnfamiljer bor idag i varierande grad trångt och cirka 100 000 barn i åldrarna 10 – 18 år saknar eget rum (Boverket 2006: 36). *Upplevelsen av trångboddhet* är svår att mäta, men är viktig för att förstå trångboddhetens verkningar. Den subjektiva trångboddheten brukar definieras som brist på avskildhet tillsammans med överskott av stimulans och krav.³ Det är upplevelsen av att bo trångt som uppsatsen i första hand vill beskriva. Men om trångboddhet kan omfatta så vitt skilda boendesituationer som skisserats ovan, hur definieras den då?

Normer för trångboddhet

Utrymmesstandard är ett begrepp för att beskriva boendetätheten i ett hushåll, och därmed hur trångt det är för medlemmarna i hushållet. Det används i SCB:s levnadsnivåundersökningar, även om definitionen av ”godtagbar utrymmesstandard” har sett olika ut över tid, liksom därmed definitionen av vem som är trångbodd.

Under 1900-talet har man använt tre olika normer för godtagbar utrymmesstandard, och följaktligen också för trångboddhet. Den första användes under folk- och bostadsräkningen 1945. Här räknades man som trångbodd om man bodde mer än två personer per rum, köket oräknat. Under 1900-talet reviderades normen och hushåll med mer än två personer boende per rum, kök och vardagsrum oräknade, kom i norm två att definieras som trångbodda.

I trångboddhetsnorm tre, som lanserades på 1970-talet, borde en familj för att inte vara trångbodd, disponera ett rum för föräldrarna och varsitt rum för barnen eller andra familjemedlemmar, kök och vardagsrum oräknade. Med norm tre kom även enpersonshushåll att kunna räknas som trångbodda (SCB 2006-07: 35).

Norm tre har aldrig haft samma politiska implikationer som norm två utan har snarare setts som ett riktmärke för svensk bostadspolitik. Att den inte vunnit politisk kraft är kanske inget att förundras över. Skulle norm tre utgöra fond för verkliga bostadspolitiska ambitioner, skulle den innebära att samtliga enpersonshushåll i en enrumslägenhet bodde undermåligt och det skulle få våldsamma effekter på bostadspolitiken, inte minst ekonomiskt (SOU 1986: 5: 45). Det är heller inte troligt att en student i en etta lider av sin boendesituation. En ensamstående mamma med en tonårsson i en tvåa, kan däremot uppleva situationen besvärligare.

Vilka bor trångt?

Bland barnfamiljerna är det de fattigaste hushållen som drabbas av trångboddhet. Torbjörn Hjort, forskare i socialt arbete vid Linnéuniversitetet i Växjö, och Tapio Salonen, professor vid samma universitet, beskriver i en rapport om fattiga barnfamiljers boende och ekonomi en bekymmersam utveckling för barnfamiljer som varaktigt lever under fattiga omständigheter.

---

³ Se exempelvis Gove m. fl (1979) under avsnittet om tidigare forskning.

Uppskattningsvis räknar man med att denna *permanenta otillräcklighet* omfattar nära 100 000 svenska hushåll och främst berörs ensamstående kvinnor med barn och hushåll med utländsk bakgrund. Ungefär vart tionde barn växer upp under dessa villkor. De fattigaste familjerna har blivit fattigare sedan 90-talets krisår och upplever stor otrygghet i relation till föränderliga trygghetssystem. Hyra, inkomst eller bidrag får inte försämrats om man ska kunna bo kvar i sin lägenhet (2000: 9ff, 12, 82-85).

Segregationen har ökat

Biterman, Gustafsson och Österberg (2008: 41-55) undersöker ekonomiska villkor för barn som bor i storstad. Det görs via analyser av barns ”inkomststandard”. Inkomststandarden är en variabel som mäter disponibla inkomster i relation till utgifter hos en barnfamilj. Författarna finner att den ekonomiska och etniska bostadssegregeringen ökat i omfattning, mellan 1990 och 1996 såväl som mellan 1996 och 2002 och att orsaken till det inte främst står att finna i egenskaper hos barnens föräldrar.

Artikelns slutsats är istället att under båda mätperioderna har grannskapens inkomststandarder glidit isär. Processen har gått fort, så fort att ökningen i skillnader i inkomststandarder är att förstå som rumslig. Den ekonomiska boendesegregeringen korrelerar med grannskapets/befolkningens etniska komposition.

Författarna påpekar att diskurser om segregation tenderar handla om hur de vuxna bor eller skulle vilja bo. Det är inte ofta vi tar del av barnens perspektiv. Detta till trots tar stora delar av segregationsdiskurserna kring att motverka boendesegregering avstamp i en omsorg om barnen. Ett politiskt ideal är att öka likheten i de villkor som avgör barns möjligheter, såsom boendevillkor. Ändå finns inte många segregationsstudier med barnet i fokus (ibid: 41-55).

Sammanfattningsvis lever de trångbodda barnen i ekonomiskt utsatta familjer. Dessutom har den ekonomiska segregeringen ökat under 1990-talet och förefaller att, tillsammans med den etniskt kopplade segregeringen, öka takten in på 00-talet. Utrikes födda och ensamstående med barn lever alltså ett särskilt utsatt liv i både ekonomisk knapphet och trångboddhet. Som Biterman, Gustafsson och Östberg konstaterar, rör den övervägande delen av rapporteringen de vuxnas perspektiv, något vi kommer kunna studera även vid en översikt av den tidigare forskningen.

Tidigare forskning

Att söka orientera sig kring forskningsfältet barn och trångboddhet är en lätt och svår uppgift. Det är lätt att konstatera att det inte är överväldigande mycket gjort på området. För den saken skall är det inte så att det saknas studier kring barn och boende men det saknas två dimensioner som är väsentliga för uppsatsens vinkel – antingen finns inte själva boendet med i bilden, (man studerar socioekonomi eller grannskap, fattigdom, eller barns platstagande i utomhusmiljö men inte själva hemmet som konkret plats) eller så finns inte dimensionen här och nu i ekvationen, (man söker istället relatera barns boendesituation till en framtida utkomst av laglydighet, försörjning, skolresultat och hälsa.) Barnets status av framtida vuxen är i de flesta fall det som påkallar forskningsintresset.

För denna översikt gäller sålunda att flera av studierna studerar barnen efter att de vuxit upp eller via vad någon vuxen, oftast föräldern, rapporterar om barnens upplevelser.

Vi ska börja översikten med själva trångboddhetens karaktär och dess konsekvenser. Så småningom går vi in på tidigare forskning om någon av dess dess strukturellt betingade

orsaker. På vägen ska vi hinna bekanta oss med forskning kring platser utomhus och platsidentiteter.

Skolresultat

En kvantitativ studie som faktiskt undersöker barn här och nu, är Goux och Maurin (2005) som studerar korrelation mellan trångboddhet och skolprestation i ett franskt urval. Barnen i undersökningen är 15 år men man har även kunnat gå bakåt för att se hur många som tvingats gå om en klass i grundskolan. För varje 15-åring har man kunnat hämta information om antal rum i hushållet, antal medlemmar i hushållet, föräldrarnas yrken och löner, var föräldrarna är födda och antalet barn familjen har samt när barnen är födda och vilket kön de har.

Materialet är hämtat från levnadsnivåundersökningar gjorda mellan åren 1990 och 2000 av INSEE, Frankrikes motsvarighet till SCB. Undersökningen ger vid handen att barn i stora familjer presterar sämre än barn i små familjer och de förras resultat förklaras statistiskt av att de bor trångt.

Studiens författare tänker sig att problemet med att bo trångt kretsar kring två axlar. Först och främst tvingas individen till för mycket interaktion och krav från andra medlemmar i hushållet. Det andra problemet är bristen på ensamhet och intimitet. Bor man trångt kan man inte kontrollera utifrån kommande impulser och krav och man kan inte kontrollera sitt utrymme. Man kan heller inte förfoga över bestämda tidsrymder då man vilar, skriver eller läser.

Studien visar hur risken att få gå om en klass i skolan ökar signifikant med antal barn per rum, oavsett familjens storlek eller socioekonomiska nivå. Skillnaden i risk att få gå om en klass är betydligt större mellan en trångbodd och en icke trångbodd familj än mellan en stor och en liten familj. Det vill säga: det är inte storleken på familjen som är avgörande, utan utrymmet för familjen.

För att utforska hur robust resultatet är över tid, har man i en utökad granskning använt sig av en retrospektiv studie från 1997, (utförd av INSEE). Här är urvalet cirka 1 000 individer; män mellan 20 och 40 år. Respondenterna uppmanas beskriva sin skoltid i termer av huruvida de hoppade av skolan utan examen och om de hade eget rum när de var 11 år.

Förtjänsten med undersökningen är förstas att den ger en indikation på långtidseffekter av relationen trångboddhet och utbildningsutkomster. 56 % av respondenterna svarar att de som barn saknade eget rum och av dem har en tredjedel hoppat av skolan i förtid. Det är en ”misslyckandekvot” som är dubbelt så stor som för det franska medelbarnet.

Goux och Maurin påvisar således en tydlig korrelation mellan trångboddhet och påvra skolresultat. Särskilt ökar risken att måsta gå om ett år i skolan. Resultatet står sig även vid variationer av familjestorlek och socioekonomiska förhållanden (2005: 797-819).

Boende och sjuklighet svårt att studera

Det är inte lätt att mäta hur boendeförhållanden under barndomen påverkar vuxen hälsa, och resultaten varierar med vilken sjukdom som mäts ⁴. Av förklarliga skäl är det därtill svårt att hålla undan andra påverkande faktorer under ett helt livslopp. Dedmans studie (2001) indikerar svaga korrelationer mellan trångboddhet och överdödölighet i vuxen ålder. Andra studier ger vid handen att vuxendödölighet starkt påverkas av barndomens trångboddhet, om

---

⁴ Se exempelvis Dedman m. fl (2001) som visar hur det snarast är andra undermåliga boendeförhållanden än just trångboddhet som ger ökad risk för tre sjukdomar: hjärtinfarkt, stroke och cancer.

barnen är under 12 år när de bor i ett sådant hushåll ⁵ och det finns studier som indikerar förhöjd risk för magcancer om man levde trångbott som barn. ⁶

Spencer (2001) för en diskussion om hur dåliga boendeförhållanden kan relateras till hälsa. I en exposé kring kunskapen om livsloppet och barndomens påverkan på hälsoutkomster slår han fast att socioekonomiska förhållanden är en erkänd faktor för att förklara hälsa eller brist på hälsa i alla stadier av livsloppet ända från graviditet till ålderdom.

Men det är svårt att söka efter en enda determinant som tänks förklara dålig hälsa, såsom rökning, argumenterar Spencer. Rökning är som exempel som farligast för individen när den kombineras med andra socioekonomiskt avgörande faktorer, som dåligt boende, fattigdom, magert socialt nätverk och stress. På samma vis fungerar det med trångboddhet eller andra sorters undermåligt boende. Det är svårt att isolera just trångboddheten som ensamt verkande faktor till försämrad hälsa. Den måste ses sammantaget med andra riskfaktorer (2001: 6).

För mycket stimuli och för lite privatliv bland trångbodda

De två teoretiska fundamenten som återkommer vid studier kring trångboddhetens effekter är visualiserade som problem av motsatt karaktär: överskott på stimuli och avsaknad av intimitet och privatliv. Vilket av dessa motsatta problem som åstadkommer vad i själva problematiken är mindre känt.

När det gäller trångboddhetens mest påtagliga effekter, trycker litteraturen oftast på det förstnämnda; att det är oförmågan att reglera den sociala stimulinen som orsakar mest lidande. Men Gove m fl. (1979) lyfter den bristande intimiteten.

Goves studie är bland de mest använda i forskningen om trångboddhet och hälsa. Den bygger på data från Chicago under 1970-talet och frilägger ett tydligt samband mellan barn som bor trångt och problem med hälsan, fysiskt och mentalt. De fann också att trångbodda barn har en sämre relation till sina föräldrar än andra barn.

Studien undersöker visserligen ett barnens/barndomens *här och nu* men det är föräldrarna som intervjuas om barnens situation, aldrig barnen.

Gove m.fl. söker analysera trångboddheten, eller snarare våra föreställningar om vad det är som gör trångboddheten svåruthärdlig: 1. Trångboddhet innebär att aldrig kunna undvika interaktion med andra hemma. 2. I ett trångbott hushåll finns ingen goffmansk ”bakre scen” där man kan återuppbygga självet, vilket gör att chanserna till återhämtning minskar – och därmed försämras den sociala prestationen, som bit för bit perforeras av de andras närvaro.

Studiens författare vill inte emotsäga dessa faktorer men argumenterar även för andra faktorer som föreslås vara avgörande för hur trångboddhet orsakar stress, exempelvis makt. Personer med makt styr sin omgivning på sätt som gör att de själva upplever mindre trängsel. Sociala roller med dess medföljande krav är troligen än mer avgörande, tänker sig författarna.

Gove m. fl väljer att gruppera intervjumaterialet i fyra kategorier: en kategori av låg socioekonomisk status samt låg nivå av trångboddhet, en kategori av låg socioekonomisk status men hög nivå av trångboddhet, en kategori av hög socioekonomisk status och låg nivå av trångboddhet samt en kategori av hög socioekonomisk status och hög nivå av trångboddhet. För varje kategori delades materialet upp i en etniskt blandad grupp, en vit och en svart grupp. Urvalet speglade stadens sociala och etniska sammansättning relativt väl.

För att mäta upplevelser av brist på intimitet och krav på interaktion, konstruerades mätskalor kring subjektivt upplevda intimitetsbrister och/eller interaktionsöverskott.

---

⁵ Se Coggon m. fl (1993). Här är det alltså främst yngre barns exponering för trångboddhet som påverkar hälsan.

⁶ Se Barker m. fl (1990)

En brist läsaren noterar, är frågornas ledande karaktär. Exempelvis kan de låta såhär: ”När du är hemma, känns det som om du nästan aldrig kan vara dig själv?” (om intimitetsbrist) och ”När du är hemma, känns det som om du aldrig får lugn och ro?” (om interaktionsöverskott). Frånvaron av kommentarer kring de ledande frågorna gör bristen än skarpare (ibid: 65).

Med dessa brister i bakhuvudet kan sägas att Gove m.fl. visar hur upplevelsen av intimitetsbrist och överskott av interaktion korrelerar starkt till trångboddhet. Också lusten att hålla sig hemifrån eller dra sig inom sitt skal korrelerar med trängsel i hemmet.

Det finns dessutom tydliga samband mellan å ena sidan brist på korttidsplanering samt känslan att vara känslomässigt tömd, å andra sidan.

Den enda kontrollvariabel som hade lika starka samband med känslan av att vara känslomässigt tömd som trångboddhet, var kön. Bland vuxna kvinnor generellt var denna känsla väsentligt vanligare än bland män – lika vanlig som bland trångbodda.

För att mer precist mäta psykisk ohälsa, konstruerades frågor om förekomst eller känsla av nervösa sammanbrott, irritabilitet, maktlöshet, normlöshet och känslor av att inte höra hemma någonstans. Här fanns också frågor om lycka och självkänsla; som vi kan se en förståelse av psykisk hälsa som upplevelser längs med ett kontinuum. Ju starkare känslor av krav från andra, av intimitetsbrist och ju fler personer per rum i ett hushåll, ju starkare blev tendensen till ökad irritabilitet, maktlöshet och försämrade sociala relationer. I övrigt sov man sämre i trångbodda hushåll, var oftare sjuk och blev sämre omhändertagen när man väl insjuknat.

Barnens situation i familjen försämras kraftigt av trångboddhet, enligt alla tre angivna kriterier – faktisk trångboddhet, upplevd intimitetsbrist och interaktionsöverskott. De vuxna upplevde barnen som alltför högljudda och oregerliga och kände lättnad när de vistades utanför hemmet. Relationen mellan förälder och barn var sämre inom de trångbodda hushållen, även om den inte var fullt så dålig som författarna antog i förhand.

Barnen lider, enligt deras föräldrar, inte riktigt som man föreställt sig, sin maktlösa familjposition till trots. Gove med kollegor förmodar att det beror på att normer kring hur barnuppfostran bör se ut är så starka att de får större inflytande på situationen än trängseln. Däremot upplever föräldrarna att de inte har kontroll på vem barnen umgås med. Barnen har heller ingen plats i hemmet där de kan dra sig undan eller studera. Fysisk bestraffning eller bristande emotionellt stöd är vanligare i trångbodda hushåll men i lägre grad än förväntat.

Det tycks genomgående i studien vara så att det är de subjektiva erfarenheterna av att inte kunna välja eller påtvingas interaktion med vidhängande krav, av att lida brist på privatliv i hemmet såväl som det faktiska antal människor som delar ett faktiskt antal rum som sammantaget gör att individen upplever ökat lidande på grund av trängsel (ibid: 59-80).

Så långt resultaten av att bo trångt. Trängseln tycks utgöra en riskfaktor för skolprestationer (Goux och Maurin 2005) och, tillsammans med andra hälsovådliga boendesituationer, för hälsan (Spencer 2001). Men trångboddhet har också att göra med särskilda grannskap, där trångboddhet är vanligare. Det behöver inte bara vara själva trångboddheten som påverkar barnens liv utan den större miljön runt omkring dem.

Plats är ett mångdimensionellt begrepp. Barns platser i vardagen handlar också om vilka vägar de förflyttar sig, om de har långt eller nära till skolan, var de leker och var de möts. Plats innefattar, som vi ska se under kapitlet om teoretiska utgångspunkter, också socioekonomisk status som bland annat kan fördelas via det grannskap i vilket barnen bor.

I så måtto har plats en tydlig koppling till framtiden och till platser större än hemmets. Hur avgör socioekonomisk plats barnets framtida inkomster, utbildningsnivå eller boendeform? Mitt sökarljus vänds mot hur platser eller platsbyten förändrar framtiden, som i den amerikanska studien kring barn som flyttat från grannskap med hög kriminalitet och hög fattigdom till mer välmående sådana (Keels 2008). Frågan blir den för studiet av barn klassiska: *hur gick det sen?*

Att flytta mot en bättre framtid

I det omflyttningsprogram som genomfördes i Chicago åren 1976 till 1998 flyttade mer än 7000 låginkomsttagar- eller bidragsberoende familjer från etniskt relativt homogena områden i olika grad av förslumning till företrädesvis vita områden med högre medelinkomster. Omflyttningsprojektet The Gautreaux Program gav familjer som deltog bidrag för att klara den dyrare hyran i det nya området men man fick ingen övrig hjälp med barnomsorg, arbetsmöjlighet eller transport. Studien (Keels 2008) undersöker hur barnen som gavs möjlighet att flytta bor som vuxna men ställer också frågor om hur de upplevde flytten och om vinsterna med att byta område höll i sig på lång sikt. Keels förbluffas av i hur stor utsträckning de kortsiktiga vinsterna med avseende på segregation och socioekonomisk status bibehållits i snitt 14 år efter att barnen flyttat till sin permanenta adress som vuxna.

Tre rön påvisas i studien. Det första är hur effekten av att lämna svarta låginkomsttagarområden håller i sig i nästa generation. Det andra är hur att bo i ”högkvalitativa” områden positivt påverkar människors framtida boendeval och det tredje rönet handlar om länken mellan var i staden man bor och hur man upplever grannskapets kvalitet. De flesta undersökta barn bodde som vuxna i områden med fler höginkomsttagare än i området där de föddes.

Den naturliga frågan inför sådana rön är vad som mer exakt kan förklara de positiva effekterna. Vad i själva platsbytet möjliggjorde förändringen? Var det att slippa ifrån den gamla platsens belastningar som var avgörande eller egenskaper hos den nya platsen? Artikeln diskuterar om några aspekter kunde vara socialisation och grannskapseffekter men påpekar att grannskapet lika gärna kunde utlösa känslan av relativ deprivation bland barn som ekonomiskt inte har potential att realisera de värden de ser omkring sig i den nya miljön.

Majoriteten av de vuxna barnen uppger att de blivit dubbelt kulturellt kompetenta. De kan tala medelklassens språk och känner koderna på arbetsmarknaden, samtidigt som de är trygga i sitt ”första” grannskap, inte minst språkligt (ibid.: 541-564).

Multipla platsidentiteter

Som konstaterats behöver det inte vara trångboddheten som är det viktigaste i ett trångbott barns liv. Inte bara grannskapets socioekonomiska komposition eller lägenhetens storlek avgör barns platsupplevelser. Sådana upplevelser kan också förmedlas via andra tillhörigheter och identiteter. I en nyligen publicerad studie studerar Bak och von Brömssen (2010) diasporan, som den förstås i barns vardagsliv.⁷

Författarna undersöker, med basen i en förståelse av barnet som kompetent och reflexivt, barnens tal om multipel social identitet och om en specifik plats i fantasin, minnet eller konkret i vardagen; hemlandet. Man söker, via teman kring diasporisk medvetenhet och diasporiska praktiker, få veta hur barnen betraktar dimensioner såsom tillhörighet, hem, själv och identitet. De intervjuade barnen går i årskurs fem och sex i en av Göteborgs förorter.

Det sätt barnen identifierar sig med sin plats går via deras sociala relationer, främst av släkt. Vare sig barnen identifierar hemlandet eller förorten där de bor som hemma, medieras deras upplevelse av närvaron av släkt. Ett övergripande mönster är hur barnen uppvisar en dubbel tillhörighet som kan hänföras till skilda sätt att erfara ”hem”. Barnen har en stark känsla av samhörighet med den konkreta plats där de lever, såväl som med ursprungslandet. De skiljer mellan *hem* som platsen där de lever och *hemland* som platsen för familjens

---

⁷ Begreppet diaspora är omtvistat och söker fånga flyktens identitet och erfarenhet av längtan till det förlorade hemlandet, känslan av att inte fullt ha accepterats i det nya landet och en fortgående relation till hemlandet. För en diskussion om begreppets problematik, se Sökefeld 2006.

ursprung. Hemmet uppfattas som ett tryggt ställe, där de känner människor och tillhörigheten verkar springa ur ett upprepat vardagsliv med nära kontakter med släkten.

Det barnen menar sig behöva är att få vara nära människor som liknar dem. De uppfattar inte den diasporiska identiteten som förvirrande eller kontextlös. Istället verkar de härbärgera sina multipla tillhörigheter och betrakta dem som självklara. Barnen har en stark medvetenhet om sin utökade familj, hur familjen hänger samman och var i världen den befinner sig; de är delar av ett transnationellt nätverk. Att de sällan besöker Göteborgs innerstad, kompenseras rikligen genom resor utomlands eller genom besök av släktingar från andra länder. Dessa barn tar en aktiv del av vidmakthållandet av transnationella band.

Författarna drar slutsatsen att barn aktivt konstruerar tolkningar av familjens historia av flykt och att de på ett kompetent vis förhandlar med sina multipla identiteter och flerfaldiga platstillhörigheter, utan att känna sig splittrade (Bak och von Brömssen 2010: 113- 128).

Grannskapets platser

Men platser är också viktiga utan att vi tänker på hur de relaterar till identitet (Bak och von Brömssen 2010) eller hur de kommer att påverka barnens liv framåt (Keels 2008). De används här och nu och är en del av livsvillkoren för barn. Ett sådant livsvillkor är platser utomhus. Platser utomhus omnämns inte sällan som särskilt viktiga och ibland också som särskilt hotfulla för barn som bor i mindre gynnade områden eller för trångbudda barn.⁸ Hur allmänna platser ser ut i mindre välsituerade förorter är ett ämne som diskuterats mycket.⁹

Elsley (2004) genomför en undersökning i ett depriverat område i Edinburgh om hur barn uppfattar sina utomhusmiljöer och ställer frågor kring barns möjligheter att delta i planeringen av ett bostadsområde. De deltagande barnen är mellan 10 och 14 år.

Elsley konstaterar att barns kompetens i användningen av offentliga platser tenderar att undervärderas och ofta har barnen kunskaper om platserna få vuxna känner till. För barn från fattiga familjer blir utemiljön viktig, då den används som substitut för dyra fritidsaktiviteter.

De allra flesta barn tyckte om sitt bostadsområde. De uppskattade lekplatser och fotbollsplaner men använde dem ofta på ett sätt som inte var avsett. Den frimodiga användningen av platserna ledde till spänningar mellan lokala institutioner och barnen själva. Vad gällde informella platser var barnens lista över favoriter längre. Vissa gator var spännande, man tyckte om att gå i affärer och den lokala fritidsklubben var uppskattad. Sådana platser stod sig dock slätt mot de verkligt attraktiva informella platserna – fälten runt området, en skog som kallades Farliga Skogen, den stora slagghögen och en gammal slottsruin.

Det fanns platser barnen inte tyckte om. Platserna associerades med incidenter: äldre barns eller gängs trakasserier, vandalisering eller spår av missbruk.

Att vuxna satte gränser för barnens rörelsefrihet uppfattades som i sin ordning. De regler som måste åtgärdas handlade om när man måste komma hem för läxor och middag och om hur långt bort det var tillåtet att ta sig. För att leka nära hemmet var långt ifrån det självklara valet för barnen. Dels klagade deras grannar på oväsen, dels bodde vännerna inte alltid nära. Utevistelsen, menade barnen, var också ett sätt att balansera i relationen till de vuxna genom att inte störa dem för mycket (2004: 155-164).

---

⁸ Se exempelvis Popoola (1999) som redovisas längre fram i detta kapitel.

⁹ The UK Government's Green Spaces Task Force har i sin inventerande studie av grönområden i England argumenterat för att illa underhållna platser får en menlig påverkan på grannskap. Implikationen av ett sådant rön är att barn som bor i dessa områden är missgynnade. Barnens kontakt med allmänna platser blir mer riskfylld. (www.communities.gov.uk/publications/.../greenspacesbetter3). Skillnaderna mellan barn i mer utsatta områden och barn som lever i välmående miljöer, reser frågor om distributiv rättvisa i den samtida urbana kontexten.

I linje med Elsleys resultat ligger också studien av Bodil Rasmusson kring barn som aktörer i sin närmiljö (2001). Rasmusson studerar hur barn närmar sig sitt grannskap, dess fysiska och dess sociala dimension.

Barn i städer har varit föremål för diskussion. Man har då som exempel hyst farhågor att barn slutat leka och att de hänvisas till av vuxna planerade utrymmen och aktiviteter. Rasmusson lyfter istället stadens positiva möjligheter och söker sig bort från det uppifrånsperspektiv på barns aktivitet hon menar präglad mycket av samtida debatt. Genom intervjuer, läsning av dagböcker och kartor samt gemensamma promenader i närområdet med 28 barn från en förort i Lund, har hon sökt förstå hur barn ser på närmiljöns erbjudanden.

Rasmusson finner att barnen relaterar starkt till sin utomhusmiljö. De fysiska rum som barnen visade henne, definieras som *gömställen*, *utsiktsplatser*, *lekplatser*, *mötesplatser* eller *viloplatser*. Det var främst de icke funktionsbestämda platserna långt bort från hemmet som inbjöd barnen till gränsöverskridanden. Rasmusson definierar flera spänningsfält i barnens berättelser som kan beskriva det sociokulturella rummets innebörder: *rädsla-otrygghet*, *spänning-fascination*, *frihet-kontroll* och *trygghet-säkerhet*. I rädslan för vissa platser eller för äldre ungdomar, ryms även en utmaning för barnen och en utvecklingsuppgift som handlar om hur man bemästrar världen. Rasmusson slår fast att när barnen själva får berätta om platstagande, står sig klassiska socialisations- eller utvecklingspsykologiska förklaringsmodeller slätt. Barn, säger hon, gör sin egen socialisation. De definierar och omdefinierar i samtal med sina kamrater sin miljö och sina upplevelser och använder både den fysiska och sociala miljön i meningsskapande syfte. Via platserfarenheter försöker de begripa samhället och kulturen i stort (2001: 54-80).

Här har det alltså handlat om betydelsen av grannskapets socioekonomiska komposition och om barns platstagande utomhus. Elsley och Rasmusson undersöker emellertid inte vare sig barns specifika ekonomiska situation eller bostadens utformning. För att finna studier kring själva trångboddhetens karaktär, det vill säga *hur det är*, måste vi acceptera att det primära forskningsobjektet blir den vuxne. I koncentriska cirklar rör vi oss runt temat bostad/barn/trångboddhet/deprivation, utan att komma åt det på annat sätt än att titta på en bit i taget, där varje bit tycks vara separerad från den andra.

Vårdar och hyresgäster

I Margareta Popoolas rapport "Trångt i Herrgårdsmiljö" (1999) som bygger på intervjuer med trångbodda familjer i Rosengård i Malmö, är det främst de vuxnas – hyresvärdars, skolpersonals och hyresvärdars - perspektiv på trångboddheten som återges. Hyresvärdarna söker beskriva hur det trångbodda livet ser ut och värdarna hur de uppfattar de trångbodda familjerna samt vad de kan göra för att i någon mån hjälpa.

För den trångbodde hyresvärdaren är läget besvärligt. De söker lägenhet genom att ringa hyresvärdar eller genom att försöka aktivera sitt eget nätverk. Det stora problemet uppges genomgående vara antalet barn i familjen. Att ett stort antal barn är avskräckande bekräftas av hyresvärdarna. Före uthyrningsbeslut skaffar värdarna information om familjens sammansättning via folkbokföringen. Strategin är lyckosam på kort sikt men man kan ändå inte förutsäga framtiden. Många familjer växer sedermera ändå ur sina lägenheter.

Somliga hyresvärdar söker hjälpa familjerna. En teknik är att hålla tomma lägenheter lediga med förhoppningen att ytterligare en lägenhet på samma våningsplan snart blir ledig. Familjen kan disponera båda efter sammanslagning. Lösningen är inte populär bland värdarna, då kostnaden är hög och det är svårt att kompensera via hyresuttag.

Från värdarnas perspektiv lyfts materiella problem. Lägenheterna slits snabbt och familjerna har hög vattenförbrukning. Värdarna är av åsikten att de boende inte alltid vet att sköta en lägenhet.

För hyresgästerna är det inre slitaget och platsbristen plågsamt. Man berättar om barn som sover illa, om system för klädförvaring som är så intrikata att familjemedlemmar inte alltid själva finner sina kläder. Lärare på skolan klagar över elever som är dåligt klädda eller luktar smuts. Kvinnorna berättar om allergier och huvudvärk hos dem själva och hos barnen. Både barn och vuxna vittnar om den skam som är vidhäftad ett undermåligt boende.

Kontakterna med vänner och släkt är många och beskrivs delvis som en lättnad i det i övrigt betungande livet. Men vännerna och släktingarna på besök innebär förstås ännu mer människor i lägenheterna. Popoola konstaterar att bilden av problemen är komplex men att roten till dem har att göra fastigheterna som inte är byggda för familjer med många barn.

Barnen, särskilt pojkarna, tillbringar inte mycket tid i hemmen. Föräldrar och barn verkar ense om att umgänge med vänner i hemmet för barnens del är svårt att få till. Det sociala livet flyttas utanför hemmet och uppdelningen i tid och rum följer generationsgränser. Popoola varnar för utvecklingen och argumenterar för att även om en orientering utåt ingår i utvecklingen mot vuxenhet, är det i det här fallet inte alltid en normal utvecklingslust som driver ut barnen, utan själva trångboddheten. Platserna utomhus kommer att *ersätta* hemmet.

Från lokalt institutionshåll diskuteras trångboddhet inte speciellt. Socialtjänsten har inte som praxis att fråga och kuratorer på skolan uppger att de slutat ställa frågan, då de inte vill väcka förhoppningar om en hjälp de inte kan leverera. Det kan därtill finnas en försiktighet bland familjerna att röja trångboddheten.

Popoola ser inte hoppfullt på familjernas möjlighet att komma tillrätta med boendesituationen. Hon diskuterar en mängd anledningar till svårigheterna för familjerna att få större lägenhet. Sådana lägenheter finns inte i överflöd och problemen kan också handla om att familjerna är oattraktiva hyresgäster, på grund av socialbidragsberoende, antal barn, etnicitet och språksvårigheter (ibid: 1-41).

Samhällets stöd

Bortsett från lägenhetsbrist och hyresvärdars tveksamheter inför vissa segment av hyresgästerna, kan det finnas andra orsaker till att bo trångt. Det finns som vi ska se familjer som väljer att inte flytta från trångboddhet, ens om möjligheten att finna stora lägenheter uppenbarar sig. Vi kan rent av tala om familjer som bor in sig i trångboddhet och det av strukturella orsaker som direkt relaterar till ekonomiska förutsättningar. En sådan förutsättning som närmast ska granskas närmare, är bostadsbidraget.

Ett övergripande mål med bostadsbidragssystemet är att erbjuda barnfamiljer möjligheten att skaffa bostäder som ger varje barn ett rum.¹⁰ Bor man med färre rum än så räknas man som trångbodd enligt norm tre. Bostadsbidragets tanke är att skapa en positiv påverkan på bostadskonsumtion, en substitutionseffekt som gör hushållen rörligare, och en positiv påverkan även på annan konsumtion. Med andra ord verkar bidraget inkomstutjämnande (Enström Öst 2006: 8).

Enström Östs arbetsrapport för Institutet för framtidsstudier (ibid.) syftar till att belysa om 1997 års bostadsbidragsreform har haft effekt på andelen trångbodda bidragshushåll som är barnfamiljer. Målet är att undersöka om beteendet kring hur man väljer bostadsstorlek förändrats – har de trångbodda hushållen blivit fler? Rapporten ställer frågan om hushåll som varit på väg att lämna en trångbodd situation för att byta till sig något större, avstått på grund av reformen och därmed bött in sig i trångboddhet.

Det visar sig att ytrestriktionen är intressant. Den stipulerar att man när man räknar på bidragsgrundad bostadskostnad, ska utelämna den del av kostnaden som gäller bostadsyta utöver en bestämd gräns. Gränsen beror av hur många barn hushållet har. Även om man bor i

---

¹⁰ Se Boverket (2006)

”rätt” antal rum kan lägenheten anses för stor kvadratmetermässigt för att bidrag ska utgå (ibid: 6). Rapporten pekar på att denna restriktion väsentligt har ökat andelen familjer som flyttar in i trångboddhet; ökningen är hela 40 %.

Det betyder att reformen inte bara minskar andelen hushåll som anses konsumera för mycket bostadsyta, utan den låser fast redan trångbodda, (enligt norm tre) familjer med dålig ekonomi.

Enström Öst visar hur hushåll där bostadskostnaden är hög i relation till disponibel inkomst, oftare flyttar in i trångboddhet än hushåll där boendet inte tar lika stor del av inkomsten. Hushåll som redan bor trångt flyttar oftare vidare till fortsatt trångboddhet. Om hushållet redan är trångbott är riskfaktorn att fortsätta bo trångt efter en flytt 200 % större än för de hushåll som inte bor trångt. Riskfaktorn blir större med större antal barn.

Vad gäller de strängare inkomstgränserna, är det sådana hushåll som bodde trångt redan när reformen antogs som kom att påverkas av de nya gränserna. Statistiken antyder att hushåll som påverkas av inkomstgränsen är avsevärt fattigare än hushåll som påverkas av ytrestriktionen. Inkomstgränsen kan då betyda att de trångbodda hushållen bor in sig i trångboddhet eftersom de inte har pengar nog att gå upp i bostadsyta.¹¹

Reformen, både med avseende på inkomstgränser och på ytrestriktioner, visar sig ha haft en negativ påverkan på barns boendesituation, detta trots att själva syftet med bostadsbidraget bland annat var att reducera antalet barn som bor trångt (Enström Öst 2006: 2-22).

Sammanfattning av tidigare forskning

Sammantaget ger den redovisade forskningen kring trångboddhet och barn både ett fördjupat perspektiv, och inte. För flera av studierna gäller att ett översättningsarbete måste användas för att kunna använda förståelsen på kategorin barn och inte sällan är det vuxna barn som talar om sin trångboddhet ”efteråt”.

Bilderna av barns trångboddhet tecknar ändå en vardagssituation präglad av särskilda svårigheter – svårigheter att fokusera på skolarbete, ökade hälsorisker, sämre sömn och minskad vistelse i hemmet. Barnen kontrollerar inte sitt utrymme, vare sig det rent fysiska eller det menatala. Det är svårt att finna inre och yttre platser att dra sig tillbaka på.

Beskrivningen av forskningsresultaten indikerar en brist på kontroll för barnen som reser frågan om en sådan kontrollbrist kommer att få implikationer för barnens agens. För en lyckad agens fordrar någon slags kontroll över hur man manövrerar och vart. Vi kan i studierna ovan se att den sortens kontroll reduceras när man delar rum eller hem med många.

Åtminstone en studie pekar mot hur plats betyder mycket men att vad platsen ska komma att betyda relativt enkelt kan förändras. Platsbytet för de segregerade barnen i Chicago förändrar deras socioekonomiska position i radikal mening, särskilt vad gäller boendet, vilket tycks bryta en del av det sociala arvet. Platserns determinerande kraft verkar möjlig att häva. Däremot, som Popoolas rapport visar, hävs de inte av sig själva. Det är tvärtom så att starka strukturella krafter och föreställningar om de trångbodda familjerna bokstavligen håller dem på plats.

---

¹¹ Inkomstgränser : vid tre barn en årsinkomstgräns på 354 000 kronor, förutsatt att makar har varsin årsinkomst överstigande 58 500 kronor. Om en av makarna tjänar under 58 500 kronor är årsinkomstgränsen för den andra 295 000 kronor. Bostadskostnadsgräns vid tre barn är som högsta bidragsgrundande månadskostnad 6 600 kronor. Ytrestriktion avser största bostadsyta som ger rätt till bidrag. Vid tre barn är största bidragsgrundande yta 120 kvadratmeter; vid fem barn eller fler 160 kvadratmeter (www.forsakringskassan.se).

KAPITEL 3: TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

Barndomssociologi

Från den moderna barndomssociologins begrepp som ”kompetens” och ”agens”, dess synsätt på barns ålder, men också ur barndomsforskarnas metodval, lösgör sig frågor om vad ett barn är, vad en vuxen är, hur ålder relaterar till erfarenhet, om man kan prata med ett barn som med en vuxen och om vem och vad som ligger bakom konstruktionen av en identitet.

Rösterna är många och kapitlet ska därför söka bena upp några av de centrala tankestråken.

Jag kommer att presentera barndomssociologin på två vis. Först ska jag visa på några av dess centrala perspektiv, för att sedan gå igenom några verk samma begrepp.

Men allra först ska jag kort beskriva den kontext varur den moderna barndomssociologin sprungit.

Två saker är iögonfallande vid barndomsstudier fram till slutet av sjuttioalet. Den ena är föreställningen att barn är särskilda, att de inte är som vuxna utan representerar något annat, delvis främmande. Den vuxne studerar barnet på avstånd.

Den andra är en önskan att infoga barnets särskildhet i en bestämd vuxenordning. Man väntar sig att barnet genomgår mognadens alla stadier för att slutligen hamna i en ”färdig” vuxenhet. Denna önskan kan förklara varför socialvetenskapliga teorier om barn/barndom tidigare främst behandlat socialisation och/eller utvecklingspsykologi.

Barndomsforskningen i dag är mycket mer intresserad av barnets aktivitet och av hur barndom levs. Moderna teorier utgår mer ifrån att barndom formas av *praktiker* och att barndomen därför får olika utseenden beroende på omgivande villkor; det blir naturligt att tala om *barndomar* snarare än *barndomen* (Halldén 2003: 15-16).

Sociologen och filosofen Chris Jenks menar att både teorier om socialisation och psykologisk utveckling, verkar ha blivit hegemoniska. De har visserligen kritiserats, men invändningarna ter sig ambivalenta. Å ena sidan har man skjutit in sig på att barnet i teorier om socialisation eller utvecklingspsykologi bara blir fattbara i relation till vuxna, å andra sidan konstaterar man allt som oftast att det är svårt att producera föreställningar om den vuxna världen utan att först positionera barnet som ”ovuxen”. Relationen barn-vuxen verkar ha klämts fast i ett binärt resonemang som försvårar kritisk reflektion (Jenks 1996: 3-4). Utvecklingspsykologin har också kritiserats för att inte ta hänsyn till kultur, exempelvis att barndom levs och uppfattas olika utanför västvärlden, till social kontext och socialt arv och för att ha ett linjärt betraktelsesätt där kognitiv utveckling beskrivs som en slags rationell hjärna på en rak väg mot en slutstation av förnuft, inte kultur (Scourfield m.fl. 2006: 22-23).

Hur förstås barn i den moderna barndomssociologin – fyra perspektiv

”Barn” och ”barndom” är begrepp som blivit alltmer komplexa i barndomsforskningens teori. Fyra perspektiv återkommer.

Det första perspektivet är synen på barndomen som en *social konstruktion*. Barn i olika samhällen och kulturer upplever barndom olika, beroende på hur vuxna strukturerar och förstår barndomarna. Barndomen behandlas ibland som ett sociokulturellt utrymme. Till exempel beskriver Qvortrup (hos Jenks) barndomen som en skepnad närvarande i alla sorters samhällen så att, även om varje enskilt barn växer upp och därmed ur sin barndom, blir själva barndomen kvar som ett utrymme som ”fylls” av nästa generation. Det betyder att barndomen är en universell dimension av livet (Jenks 1996: 116 ff).

Det andra perspektivet är diskussionen om *barndomens försvinnande*. Man tänker sig att teknologins utveckling och konsumtionstrycket på barn kommit att suddat ut gränserna mellan barn och vuxen och att förändringen är skadlig för barn. Idén har rönt avsevärd kritik. Då barndomen generellt betraktas som en opposition eller en skillnad mot vuxenvärlden, kan man inte tala om dess försvinnande; bara om att den ändrat form (ibid: 116 ff).

Ett tredje perspektiv inom den moderna barndomssociologin diskuterar barndom utifrån begreppen *becoming* och *being*. Den utgör också en kommentar inte bara till hur vi ser på barndom, utan hur bilderna av vuxenhet förändrats. Då man tidigare ofta såg barndomen som linjär utveckling mot en fix och färdig slutstation kallad vuxenhet och barnet som en *becoming*, problematiseras vuxenhetens stabilitet alltmer. Hur ska vi veta när barnet vuxit färdigt? Hur kan en slags människa (barnet) förvandlas till en annan slags människa (den vuxne)? Är vi inte i själva verket *beings*; vi är något i detta nu som är fullgott och värt att studeras för dess egen skull? Längre fram i kapitlet kommer jag återvända till dessa begrepp och utveckla dem vidare samt redovisa några av deras implikationer för diskussionen om vad ett kompetent barn är för något, varför jag här bara nöjer mig med att nämna dem.

Nick Lee, barndomsforskare på universitetet i Warwick, går så långt som att beskriva den stabila vuxenheten som ingenting annat än en fiktion (ibid: 9-10). Med denna ambivalens inför vuxenhetens villkor, blir också barndomen en mer tvetydig företeelse, som knappast låter sig fångas som en särskild sorts tillstånd av exempelvis beroende eller ofullständighet (James och James 2008: 23-24). Eller som Jenks sammanfattande formulerar det:

/.../ the child is familiar to us and yet strange, he or she inhabits our world and yet seems to answer to another. (Jenks 1996: 3)

Det fjärde perspektivet för att förstå barn rör *ålder*, eller hur man betraktar ålder. Om ålder i de västerländska samhällena räknas som en del av en människas identitet, är det annorlunda på andra håll i världen och i historien. I Västeuropa blev ålder som social identitet viktig först mot slutet av 1800-talet.

Före dess länkades inte livsförändringar lika starkt till ålder. Att exempelvis gifta sig eller börja yrkesarbete korresponderade inte alltid med att sluta skolan. Istället flöt många barn och unga mellan arbete och skola, beroende på vad livsomständigheterna i övrigt dikterade. Ordet barn kom därmed att inte bara syfta på ett åldersspann, utan på en persons sociala beroende av en annan. Numera har ålder institutionaliserats på ett annat vis (James och James 2008: 6).

Men ålder som nyckel för att förstå ett barn är problematiskt också av andra skäl. För det första hör kronologisk ålder inte alltid samman med en, per konvention, förväntad nivå av kognitiv, psykologisk och social mognad. För det andra löper själva ålderskonceptet risken att lägga sig i vägen för det enskilda barnets aktivitetsnivå eller kompetens, sett med barnets ögon. Om ett enskilt barn uppvisar en mognad i en aspekt, vill det kanske få sina friheter utsträckta i motsvarande mån. Inte sällan relativiserar barn själva sin ålder med hjälp av sitt beteende (Lancy 2008: 8).

För barndomsforskningen har generationsbegreppet trätt in för att tona ner kopplingen mellan ålder och biologisk utveckling. Att ingå i en generationsordning betraktas då som att inta en särskild *plats* snarare än att ha nått en särskild utvecklingsnivå. Att tilldelas en plats i generationsordningen accentuerar också frågor om hierarki och status. En stor fördel med att beskriva barndomar i termer av generationstillhörighet är att det ger en relationell förståelse av vad ett barn är; barn ska förstås utifrån den plats det har i generationsordningen och inte utifrån förmodade egenskaper hos barnet eller barndomen själv. Barndomen förstås istället som del i ett kulturellt och socialt system (James och James 2008: 16).

Det betyder i sin tur, menar Leena Alanen, professor på Pedagogiska institutionen vid Jyväskylä universitet, att vi betraktar barndomen som ett strukturellt fenomen; både

strukturerad och strukturerande och jämförbar och i samspel med klass och genus. Primärt ligger därför inte fokus mot den unika individens egen barndom. Barnen blir viktiga som ingående i den sociala kategorin barndom. Forskarens uppgift blir att undersöka möjliga kopplingar mellan empiri hämtad från barn och barnens kontexter på mer övergripande nivå. Intresset riktas också mot på vilka sätt kontexten determinerar och därigenom möjligen förklarar barnens aktivitet eller självförståelse (Alanen 2001: 13).

Men även generationsanalyser av barndom har fått kritik. Man har menat att de underkommunicerar att barndom har en biologisk och en kroppslig sida. Halldén lutar sig mot Närvinen och Näsman när hon ventilerar farhågorna att generationsbegreppet riskerar att biologisera sociala platser, nämligen genom sin koppling till släktskap. Släktskapet i sin tur kan leda oss mot föreställningar om en slags familjegruppens likhet, som tonar ned frågor om makt och maktfördelning. Begreppet livsfas har föreslagits av barndomsforskare som ersättare för generationstillhörighet men det är inte så lätt att säga exakt vad det betyder. En särskild livsfas för barnet hör kanske för lite till barnets ålder (Halldén 2003: 15).

Som synes kan ålder, när vi söker förstå eller beskriva barn och barndomar, alltså beskrivas som kronologisk, som en plats i en generationsordning eller som en livsfas.

Hur barn studeras – tre verksamma begrepp

Det första begreppet jag valt att presentera som användbart för att studera barns praktiker är *agens*.

Alison James, professor i sociologi och Adrian James, professor i socialt arbete vid Sheffields universitet, beskriver hur tanken om barnet som social aktör återfinns som kärnan i det inre av den moderna barndomssociologin. Idén understryker barns förmågor att göra val och uttrycka vilja samt deras kapacitet att kontrollera riktningen på sina liv. Företrädarna för detta tankespår vill också lyfta hur barn kan ha en inverkan på samhällsförändringar (James och James 2008: 9).

Jonathan Scourfield på Socialhögskolan vid universitetet i Cardiff gör emellertid en viktig poäng: att tala om barns agens behöver inte stå i motsättning till att söka skatta strukturens inverkan på själva agensen. Barn artikulerar inte sig själva utanför och oberoende av strukturer. Inom en politisk, moralisk och ekonomisk struktur förhandlar varje barn med samhällets narrativ på ett kompetent och mångdimensionellt sätt. De är sociala aktörer försänkta i struktur (Scourfield m.fl. 2006: 25, 52-53).

Hur stort strukturellt utrymme finns det då för barns agens?

Ett svar är att barn utgör en minoritetsgrupp (i kraft av positionen i en generationsordning) och att deras sociala rum därför blir mindre. Det faktum att barns agens inte generellt erkänns av vuxna formar barnets subjektivitet och vuxenvärlden befäster barnets hjälplöshet och underordning. Ett dylikt perspektiv reser vissa frågor.

I hur stor utsträckning kan barn utöva sin agens? Ligger det så att säga obrukade krafter i barnet som tämjts av de vuxnas syn på det? I vilken utsträckning kan i så fall barnet verkligen bidra till samhällsförändring? Det utrymme barnet får i generationsordningen och i sin närmaste familj ger vissa sociala praktiker. Barns aktivitet eller praktiker och deras agens konstrueras av sådana institutioner (James och James 2008:11).

Gunilla Halldén är professor vid Tema Barn vid Linköpings universitet. Hon lyfter fram praktikernas betydelse som ett metodologiskt ställningstagande. Det handlar inte bara om att titta närmare på vad barn gör utan lika mycket på vad de säger att de gör, och det handlar om att problematisera praktikernas konsekvenser för barnens liv (2003: 17).

Idag kan vi tala om en tankemodell som återkommer när vi ser på barn och barndom – föreställningen om det kompetenta barnet som navigerar genom livet som social aktör. Men det verkliga barnet utestängs från fullt medborgarskap och befinner sig genomgående långt

ned i hierarkin, en position barnets agens inte förmår förändra (Gullöv 2003: 34). Här ligger obesvarade frågor förborgade. Hur mycket autonomi, agens och ansvar kan vi tillskriva barnet? Bär barnet ett ansvar för sitt beteende eller är det de vuxna och/eller samhället? Är barnet en medborgare in spe eller en fullvärdig sådan? Vad exakt ska kriterierna för kulturellt medborgarskap vara? Retoriken och den verkliga maktlösheten är motsatta tecken för djupa kulturella dilemman kring vad för sorts väsen barnet är (ibid: 34).

Hur använder då barnet sin agens, hur kommer den till uttryck? Det gör den bland annat via barnets *kompetens*, som är det andra verksamma begrepp jag önskar presentera. När vi talar om ett kompetent barn är det lätt att tänka sig ett barn som gör rätt; ett barn som navigerar på ett fullgott vis genom tillvaron. Men kompetensen har inget att göra med kvaliteten i en handling utan har en performativ betydelse. Kompetens har heller inget att göra med barnets intelligens eller välmående. Det finns inga tecken på att intelligenta barn skulle vara mer kompetenta än mindre intelligenta barn och inga tecken på att förfördelade barn är mindre kompetenta än välmående. Däremot har man märkt att barn som får ansvar ofta visar sig mer kompetenta än barn utan ansvar. Ett bjärt exempel är barnarbetaren som utför sysslor som i andra strukturer skulle tänkas vara omöjliga uppgifter för ett barn (James och James 2008: 34-35).

Jag antar helt enkelt att kompetens finns hos alla barn, exempelvis kompetensen att observera. De flesta färdigheter ett barn utvecklar stammar delvis ur kunskap de fått genom observation av omvärlden. Här pågår ett intrikat samspel mellan barnets försök att förstå världen och omgivningens tämligen kalkylerade sätt att uppmuntra eller reducera den ambitionen (Lancy 2008: 154). Barn använder sin kunskap om omvärlden reflexivt, för att producera *narrativ* av olika slag. Med hjälp av en narrativ performance kan barnet växla mellan olika sätt att begreppsliggöra sig själva och sin omvärld (Scourfield m. fl 2006: 149).

Föreställningen om det kompetenta barnet har kraft och spridning. Den tillämpas av pedagoger, vårdpersonal och föräldrar med större och större självklarhet; det produceras böcker och föreläsningar i ämnet och familjemottagningarnas föräldrakurser bygger på antagandet att barn är kompetenta, det vill säga reflexiva och autonoma. Antagandet omhuldas av både akademi och marknadskrafter (Wenzer 2004: 320).

Genom att tänka på barn som kompetenta aktörer har man lyckats tänka på barndomar som något mer än bara socialisation. Man tänker då på barnet som en *being*, någon som är värd att lyssnas på eller studeras för sin egen skull. Barnet som *becoming*, i vardande, tänks snarare fast barnet i i beroende och behov av skydd.

Den som allra mest rört om bland de här bilderna är den brittiske barndomsforskaren Nick Lee, (i följande resonemang representerad också av etnologen Jakob Wenzer). Lee menar att föreställningen om barnet som en *being* inte hjälper oss att se barnet och inte hjälper barnet att bli mer autonomt. Det finns i själva verket ingen människa som är en *being*, resonerar Lee, inte i meningen komplett, oberoende eller autonom. Vi är alla, oberoende av ålder, på väg någonstans, *någon annanstans*, och på det viset alltid *becoming* i något avseende. Subjektet blir därför aldrig ”komplett”, utan består av vad Lee kallar utfyllnadsmateriel – drömmar, livsmål, språk och övriga verktyg för kommunikation.

Men inte ens språket, livsmålen eller drömmarna är våra, menar Lee. I själva verket är de konstruerade utanför oss, i det samhälle och de nätverk som sätter ramarna för vilka vi kan bli (2001: 18-19). Jaget kan med andra ord inte studeras isolerat från ekologiska, biologiska, politiska och sociala strukturer som kringgärdar det (Wenzer 2004: 318-319).

Lee tänker sig inte heller att vuxenheten skiljer sig på något avgörande vis från barndomen. Snarast handlar vuxenhet om att sakta ned. När nätverk och externa kontakter blir större och inrymmer alltmer, har vi inte kapacitet att förändras lika snabbt. Nedsaktningen är en försämring i en persons kapacitet för rörelse mellan olika sociala ordningar. Att sänka förändringstempot betyder att man fått fler gränser kring sig och detta kunde tolkas som en

vuxenhetens begränsning. Men vuxenheten har också fördelar: ju större nätverk, desto kraftfullare agens (2001: 137).

Vi är alltså alltid på väg någonstans. På vilket sätt kan då Lees fokus på *becoming* hjälpa oss förstå barns kompetens?

Wenzer ser två möjligheter. Den ena är att betrakta kompetens som något barn föds med. Föräldrars och personals uppgift blir då främst att odla och locka fram kompetensen. Här är det snarast frågan om en särskild användning av ordet som ställer frågan: *Vad är kompetens hos barnet?* Den vuxne får då försöka se barnets kompetens sådan den är och inte önskedrömma om en annan slags kompetens. Men inte sällan ställs istället frågan: *Finns det kompetens hos barnet?* Då letar den vuxne efter en särskild slags kompetens, som är eftersträvansvärd.

Wenzer tänker sig att den första betydelsen av ordet kompetens, är en aktiverande användning med intresset riktat mot det som verkligen finns hos individen. Den andra betydelsen ska ses som reaktiv, menar Wenzer. Här riktas intresset mot vad som borde finnas av kompetens och bara två former kan bli synliga – den som finns och den som inte finns. Man kan bara vara kompetent på ett vis. I en sådan kompetensmodell finns inget rum för ett *becoming*, med undantaget ”becoming deviant” (2004: 321-323).

Jag frågar mig i sammanhanget om skillnaden mellan de här frågorna behöver vara så stor som Wenzer gör gällande. Det är inte säkert att frågan *finns det kompetens hos barnet?*, bara kan besvaras med ett ja om det just är den eftersträvanvärda kompetensen som avses. När vi söker skatta kompetensen hos ett barn som exempelvis slåss, kunde den frågan lika gärna besvaras med ett ja, barnet är kompetent, (nämligen i meningen kompetent att försvara sig.)

Jag delar delvis Wenzers farhågor men förstår istället distinktionen som skillnaden mellan att undersöka barns kompetens genom öppna eller stängda frågor och när jag under analysen använder de båda frågeställningarna är det så de ska förstås. För att formulera det enkelt: när vi undersöker barns praktiker, bör vi inte ha förutfattade meningar om vad kompetens innebär.

Lees bild av subjektet handlar om hur det är uppbyggt av ett nätverk av sociala relationer, vilket ger en position långt ifrån en atomistisk subjektssyn. Men möjligen finns här en potential till en brygga mellan den subjektssyn som bygger på atomistiska föreställningar och den som har nätverkstanken i botten. Bryggan löper mellan dem genom termen kompetens och det sätt som termen vardagligt används.

Det är de vuxna som tänker ut och bygger institutioner åt barn och det är de vuxna som tänkt ut hur det är meningen att barnen ska fungera där. Men vissa barn, kommer inte klara kraven. Barnets inkompetens förklaras ibland som just barnets, inte institutionens problem eller problem i barnens övriga liv. Misslyckandet att leverera den önskade kompetensen flyttas från det sociala och projiceras på det individuella. Väljer man istället att fokusera på den aktiva dimensionen av termen, (*vad är kompetens hos barnet?*) får vi syn på de önsknings, viljor och erfarenheter som uppstår i mötet mellan vårt nätverk där ett jag kreeras och ett eventuellt irreducibelt, ”medfött” jag (ibid: 326-328).

Skulle vi se på det i ett slags strikt samhällsvetenskapligt perspektiv hamnar vårt intresse på verkliga socioekonomiska förhållanden och hur vi söker hantera dem, med olika följder för jagkonstruktionen (Lee 2001: 70). Under presentationen av nästkommande verksamma begreppspår, diskuteras barnets liv på institutioner vidare.

Det tredje och för den här framställningen sista begreppet eller begreppsparet som ska lyftas fram, berör alltså barns liv inom skola, förskola, fritidshem och dylika platser och det handlar om hur barnet delvis självt får ta ansvar för sin *inklusion* och/eller *exklusion*.

Det största brottet i hur barns uppväxt betraktas, handlar måhända om hur deras vardagsliv flyttats ut från familjen och till institutionerna. Om det förr var familjen som tänktes forma barnet, är det numera förskolan och skolan som till stor del förmedlar sociala och personliga färdigheter. Förhoppningarna formuleras i läroplaner. Det intressanta är att tonvikten i

läroplanerna ligger mot barnets utvecklande av individuella karakteristika och färdigheter. Jan Kampmann, professor på Institutionen för psykologi och utbildning vid Roskilde universitet, beskriver processen som en *institutionaliserad individualism*. Men institutionen har också individualiserats. Varje enskilt barn tänks själv ha en röst kring sina intressen, kunna uttrycka sig artikulert om sitt känsloliv och utveckla sitt eget sätt att hantera önsknings och konfliktlösning. I skolan ska barnet klara att "logga" sig själv, ha överblick över hur hon ligger till i förhållande till sina delvis personliga lärandemål och klara att utvärdera sig själv (2004: 143-144).

Ungefär så ser barns nya villkor för social inklusion ut. Att utveckla självreglerande tekniker och förstå *hur* individualismen bör ageras ut, är en del av en normaliseringspraktik, som inte bara låter barnet vara sig självt men därtill ställer stora krav. Det individuella ansvarstagandet har kommit att bli förväntat, nåbart och önskat. Barnet ska på en gång vara sig självt och rationellt nog att kunna kontrollera sig. Men kravet är inte explicit, menar Kampmann; det är en osynlig pedagogik som gör barnet självt ansvarig för sin inklusion eller exklusion. Barn som knäcker koden inkluderar sig själva, barn som inte förstår hur det ska manövrera, marginaliserar sig. Med en misslyckad självteknologi, uppfattas barnet "göra" sin egen marginalisering (ibid: 145-146).

Problemet med en sådan bild av hur barnet skapar sitt eget utanförskap, är dels att behövande barn riskerar möta mindre omsorg, dels att den vuxne som möter barnet inte undersöker hur andra faktorer påverkar möjligheten att vara självförvaltande (Ellegaard 2004: 179-180).

Avslutande: barndomssociologins kronologi

Efter en redogörelse som denna, full av jämförelser mellan hur man såg på barn då, jämfört med nu, är det lätt att tänka sig att vi lämnat en okunskap om barn bakom oss och att föreställningarna kring barndom utvecklats mot en mer nyanserad förståelse. Men historien om barn är inte linjär. Olika samhällen i olika tider behandlar och betraktar barn olika. Vill vi jämföra oss med något, behöver det inte vara närmsta geografiska eller kronologiska enhet som lämpar sig bäst. Faktorer som påverkar synsätten på barn av idag, kan ha varit aktuella i historisk tid nyligen passerad eller på en plats långt bort (Crawford och Shepherd 2007: 3).

Familj och vardagspraktiker

Jag betraktar familjen för barnen i studien som en relationell och socioekonomisk verklighet som delvis sätter ramarna för den kompetens barnet utvecklar i relation till plats och platsbrist. Familjen interfolierar därför alla analysens tre huvudrubriker; den är avstampet för hur barnet hanterar resten av sitt liv utanför familjen, på institutioner eller utomhus. Familjen ger barnet både dess möjligheter och dess begränsningar.

Om det är någonstans familjelivet pågår så är det i vardagens många rum. Vardagslivet består till stor del av handlingar eller praktiker. Att studera dem närmare kan till förstone verka som ett futtigt projekt utan några förklarande dimensioner av människans villkor. Men vardagen innehåller en speciell styrka, vilket jag återkommer till längre fram.

Men vad är en familj? Är den de bilder många av oss lever med i vårt inre av skrattande familjemedlemmar runt ett köksbord, eller är den mammas tjat för döva öron om att någon enda gång få hjälp att skära salladen? Svaret är att familjen är både och.

Margareta Bäck-Wiklund, professor på Institutionen för socialt arbete vid Göteborgs universitet, diskuterar skillnaderna mellan den familj vi drömmer om och den vi faktiskt lever

med. Verklighetens familj blir inte sällan skådeplats för förhandling eller konflikt, för rutinisering för att få vardagen att flyta och för fragmentarisering av samma orsak (2003: 22-23). Vi är beroende av vår familj eftersom vi behöver en tillhörighet, säger Bäck-Wiklund, och ändå levererar familjen inte det den symboliskt utlovar (2001: 47-48). De flesta (vuxna) omfattar motsägelsefulla bilder av familjen, eller åtminstone multipla uppsättningar familjer att välja mellan. Våra bilder av familj handlar både om drömmarna om den som om verkligheten (O'Brien, Alldred och Jones 1996: 84).

Den brittiske familjeforskaren David Morgan påpekar hur modern familjeforskning numera diskuterar familjen som just handlingar och förhandlingar och den sista resten idylliserande verkar ha nöts bort (1996: 25-26).

Vardagsliv och familjepraktiker

I ett fenomen som vardag ligger, som konstaterades ovan, en speciell styrka: den pågår överallt och hela tiden. Få dimensioner manifesterar sig på så många punkter i en människas liv som vardagen gör. Den behöver inte en särskild tid eller en särskild plats utan konstituerar oavbrutet relationer, arbete, hälsa och självförståelse. Däremot är vår förståelse av vardagen sällan uttalad. Vi vet bara att räkningar ska betalas, tomater skivas och barnen köras till träningen.

Med familjepraktiker som de här, skapar vi en symbolisk ordning av det självklara och den ordningen är vår förståelse av livet. Handlingarna har så att säga symboliska innebörder. De är så självklara att vi inte i varje given situation behöver tänka efter hur vi ska handla (Bäck-Wiklund 2001: 49-51). Det blir vad vi gör och hur vi beskriver det vi gör som drar till sig forskarens uppmärksamhet.

Här ryms en viss risk för att familjens praktiker gör oss döva och blinda för förändring eller innovation. Detsamma kan sägas om familjeforskaren som själv är försänt i samma handlingssymbolik som den studerade (Morgan 1999: 16).

När vi forskar på familjepraktiker är vi intresserade av det aktiva snarare än det statiska. Det är själva görandet som är i fokus (Halldén 2003: 15 ff). Vi vill som exempel veta *hur* en familj äter middag; det vill säga vem köper maten, när kommer den personen hem igen, vem lagar maten, vilka överenskommelser finns kring dukning och diskning och vem utför dem?

Intresset för familjepraktiker leder oss, som exemplet ovan beskriver, mot att studera vardagen. Det betyder inte att blicken vänds bort från de stora frågorna men tanken är att det är i det triviala som de stora frågorna materialiseras. Att hysa ett intresse för familjepraktiker betyder också att man i hög grad undersöker regelbundna mönster, för att söka spåra de förgivettagna förståelsehorisonter som är byggstenar både i själva görandet och i identiteter.

Att här och nu studera rutinens utseende är ett förtjänstfullt sätt att spegla den samtida människans meningsskapande (Bäck-Wiklund 2001: 49-51).

Det ska påpekas att familjepraktiker inte behöver ses som praktiker som endast iscensätts tillsammans med familjen eller i hushållet. Det som sker utanför familjens hägn har också att göra med familjepraktiker. Att yrkesarbete är en sådan praktik (Morgan 1999: 20). Om en man har för vana att ta ett träningspass efter jobbet medan hans hustru åker hem och lagar middag, kan det betraktas som en könad familjepraktik som belyser könsroller i den familjen. Om ett barn stannar ute länge med kompisar om kvällarna för att det delar rum med tre andra syskon och har svårt att komma till ro, är det en del av en familjens platspraktik.

En familj har sällan ett enda mönster eller en enda praktik; en praktik döljer en annan eller vävs samman med andra kontexter i familjen. Ibland fungerar de som stödverk för varandra, ibland som kombattanter. Familjen reproduceras inte bara; den kan också undermineras (Morgan 1999: 17-18, 21).

Barn nu och då

Barnets roll i familjen har historiskt förändrats mycket. En av de stora förändringarna i den västerländska familjen är den förändrade synen på barnets materiella bidrag till familjen. Från att ha varit en arbetare som bidrog med inkomst till familjens försörjning, har majoriteten av de västerländska barnen slutat yrkesarbete, (undantaget äldre barn som feriearbetar men de gör sällan det för att stötta familjeekonomin).

De västerländska föräldrarna har alltså varken krav gentemot sina barn på ekonomiskt tillskott här och nu eller i en framtid av åldrande. En starkt bidragande orsak till att barnet som försörjare försvunnit ur förståelsen av familj, är välfärdsstatens framväxande. Idag skaffar man barn av emotionella orsaker. Föräldrar investerar tid, kraft och inte minst en avsevärd mängd pengar i barnet.

Den amerikanske antropologen David Lancy beskriver förändringen som en utveckling mot *the priceless child*. Barnet kostar men dess värde kan ändå inte mätas i pengar (2008: 13). Barnet har fått en relationell vikt i samhället. I takt med att fler föräldrar bor separerade, ökar också barnets roll som symbol för familjelivet (Brannen 1999: 145).

Ingrid Höjer är familjeforskare på Institutionen för socialt arbete vid Göteborgs universitet. Hon diskuterar hur barnet blivit det enda av senmodernitetens många kortvariga projekt som inte kan överges. Med stöd av Bäck-Wiklund och Bergsten pekar hon på hur denna dimension av att skaffa barn gör barnet antimodern. En förälder kan svårligen besluta sig för att det inte längre är intressant att ha barn och lämna det ifrån sig, som man byter karriär eller bostadsort.

Men eftersom barnet är just ett görbarhetsprojekt är det också modernt. Barnets utveckling kan gå i flera riktningar och föräldrarna känner att det är de som har ansvar för vilken riktningen ska bli. Föräldrarna upplever sig på det viset delaktiga i att ”göra barnet” långt efter konceptionen (Höjer 2001: 44).

Plats

Vid en studie om trångboddhet är, föga överraskande, frågan om plats central. På sätt och vis kretsar hela min frågeställning kring just plats eller brist på plats.

Men plats är inget enkelt ord. Det kan betyda ”en del av ett utrymme där människor uppehåller sig tillsammans”, men det kan också syfta på ranking: ”att komma på andra plats”. Det kan vidare syfta på en plats i en social ordning: ”att veta sin plats”.

Plats syftar med andra ord inte bara till att beskriva ett geografiskt läge, utan också till att beskriva en social plats och kan lika gärna handla om klasser eller statusgrupper (Agnew och Duncan 1989: 2-3).

Många författare använder begreppsparet *place-space*, utan att helt definiera vari skillnaden mellan begreppen ligger.¹² För min egen förståelse av hur space kan definieras har jag vänt mig mot Scourfield och hans kollegor.

Som jag förstår Scourfield och medförfattare kopplas space till place via meningsskapande social erfarenhet. Den sociala erfarenheten är en av grunderna till människors uppfattning av vilka de är och vart de tillhör. En sådan erfarenhet är ett mentalt utrymme eller ett space som bestäms av vilken platsen är man bebor. Erfarenheten är *implaced* (2006:15). Det betyder, som jag begriper det, att platsen föregår erfarenheten eller det mentala utrymmet.

---

¹² Se exempelvis Gullöv (2003)

Scourfield diskuterar om det rent av är så att space trots det är en viktigare komponent än place för att begripa hur individer identifierar sig med sin plats. Helt enkelt: människor kan bebo samma plats men ha vitt skilda erfarenheter av den.

Den specifika erfarenheten kan kopplas till var de positioneras inom sin familj eller sitt nätverk. Erfarenheter kan kopplas till graden av makt eller till förväntingar som läggs på somliga individer i kraft av deras kön eller ålder som exempel. Att undersöka dessa erfarenheter är av särskild vikt när studieobjektet är barn, argumenterar författarna (ibid: 15-16).

Jag kommer alltså fortsättningsvis betrakta plats (place) som geografisk entitet, ranking eller social ordning och utrymme (space) som meningsskapande erfarenheter av ovanstående.

Vad gäller plats, återstår att också nämna *föreställningar* om en plats, en dimension av begreppet som jag menar är särskilt intressant när en studie hämtar deltagare från förorten, som i det här fallet. En diskussion om hur förorten kommit att få sin mening; beskrivas, återfinns därför något senare i kapitlet, under underrubriken: "Förorten som space".

Vem definierar platsen?

Plats är något geografiskt bestämt men platsen ger oss också känslor – olika känslor, beroende på vilka vi är och vad vi gör på platsen.

Den amerikanske urbangeografen Paul Knox gör gällande att plats definieras av två parter: den som subjektivt intar den och den som står utanför och tittar på den. Platsen konstrueras inifrån och utifrån samtidigt. Om vi tar platsen grannskap som exempel, är vårt eget grannskap det område som ligger kring vårt hem, med alla dess betydelser för identiteten. Men grannskapet är på samma gång ett ställe som består av hus, gator och torg tillgängliga för alla, och kan därmed betraktas från en position av besökare, gäst eller forskare.

Platsen tolkas på olika vis beroende på hur starkt en person känner sig inuti eller utanför där, eller i vilken grad man känner sig inkluderad snarare än exkluderad; trygg mer än otrygg. Plats handlar därigenom både om fysiska gränser och gränsdragningar gentemot andra (1995: 215).

Platsen påverkas av sociala mönster

Men plats definieras också som sociala relationer. Doreen Massey är marxistiskt inspirerad geograf, verksam vid det brittiska Open University. Det finns två tankespår hos henne jag vill använda. Det ena spåret handlar om hur platser påverkas av förändringar på både mikro- och makronivå. Här inbegriper Massey tid som en förändringsagent.

För att förstå plats, måste vi veta något om vilka sociala relationer som äger rum på platsen, menar hon, och beskriver hur sociala relationer aldrig är statiska men alltid dynamiska, alltid föränderliga. Det betyder att tid är en väsentlig faktor för att förstå plats. Om det som exempel var på platsen X som Stella blev sexuellt antastad kommer den platsen för henne representera tiden före och efter en för henne avgörande händelse. Men platsen där Stella blev antastad kan ju ha fått sina karakteristika av den tidens tänkande kring samhällsplanering, med illa upplysta parker och mörka gångtunnlar. Stellas upplevelse på ett privat mikroplan relaterar till makrostrukturer av samhällsplanering. Med ett annat tänkande kring stadens arkitektur kan en annan Stella tjugo år senare passera platsen X utan rädsla.

Masseys andra tankespår berör hur plats blir en funktion av de sociala relationerna på platsen. Massey argumenterar för att plats är ett gott verktyg för att begripa den sociala världen eftersom den förkroppsligar makt och symbolik och eftersom den inte betyder samma sak, beroende på vem som använder den. På ett lokalt plan kan vi ta exemplet daghemmet som om dagarna utmärks av hur små människor i bylsiga overaller övervakade av personalen

gräver i sandlådan och lär sig turtaging men om nätterna intas av gäng i undre tonåren som dricker öl och övar sig i några av de mer grova förförelseteknikerna. Dagtid är daghemmet en plats för institutionell anpassning, kvällstid en plats för subversivt gränsöverskridande eller dess motsats, en träning i könat beteende.

Men Massey är lika intresserad av hur platser formas av makrofenomen. På platsen X där Stella antastades hade hon ringa möjligheter till makt. Vi kan gå så långt som att säga att Stellas könstillhörighet gör henne extra utsatt på vissa platser. En plats karakteristika påverkas av alla sorters platsrelationer – globaliseringen av ekonomin, politikens räckvidd, klassaspekter, könsaspekter och generationseffekter. Om vi fortsätter med exemplet Stella: om, vid en viss tidpunkt, bruket där Stellas familj arbetade lades ned, vore det en händelse på makronivå. Kanske relaterade den till globaliseringen, eller till en vanmäktig lokal politk: en tidsrumslig aspekt. På mikronivå påverkar det Stellas liv, med försämrad familjeekonomi och osäkerhet inför framtiden.

Plats och tid kan, som jag förstår det, därmed studeras både på mikro- och makronivå och relatera till varandra (1994:3-4).

Platsen påverkar sociala mönster

Enligt Massey påverkas platser alltså av sociala relationer och tid (ibid: 3-4). Jag vill med hjälp av Knox även hävda att själva platserna i sig själva påverkar hur våra sociala relationer ser ut. Det är inte bara hur vi organiserar den större politiska och sociala världen som skapar platser; platserna själva påverkar hur vi organiserar och tänker kring socialt liv. På platsen sker social interaktion som:

1. strukturerar dagliga ekonomiska och sociala rutiner
2. strukturerar människors möjligheter och begränsningar
3. samlar och presenterar vardagens kunskap och erfarenhet
4. blir en arena för socialisationsprocesser och social reproduktion
5. i vissa fall möjliggör ifrågasättandet av sociala normer.

De vanor eller beteenden som platserna erbjuder eller tvingar fram ger oss en särskild blick på världen. Knox stöder sig på Ley när han hävdar att det är den förgivettagna karaktären på vår livsvärld som gör den bindande för de handlingar vi menar är möjliga och de identiteter vi utvecklar. Livsvärlden ska förstås som det självklara mönster för vardag som gör att människor kan leva sina liv utan att för varje handling behöva stanna upp och medvetet reflektera kring den. Plats är en av komponenterna i livsvärlden. Platsen organiserar bland annat tiden och rummet och bidrar till rutinisering av vardagen (Knox 1995: 215-217).

Barns platser

I denna kontext kan familjen definieras som en plats; för många barn en av de viktigaste platserna. Om man utanför familjen (på dagis, i skolan eller på fritidsgården) vistas på en offentlig arena och först och främst är ett objekt för personalens arbetsinsatser, är man när man kommer hem till familjen tillbaka på en privat arena där man främst är ett subjekt i en känslomässig relation. Platsen gör alltså skillnad för barnets position som objekt eller subjekt. Platsen i familjen fyller många funktioner. Den erbjuder möjligheter till intimitet, den är platsen där vi tänks bearbeta de erfarenheter vi fått i det offentliga (kanske särskilt om vi är

barn), den kan bekräfta för barnet att det inte enbart är ett objekt och den är i bästa fall en stabilitetszon om platserna utanför den känns osäkra (Halldén 2003: 247-250, 270)¹³.

Men familjen är inte barnets enda plats. Karen Fog Olwig är professor i antropologi vid Köpenhamns universitet och Eva Gullöv lektor vid Institutionen för pedagogik vid Århus universitet. Fog Olwig och Gullöv lyfter upp en särskild dimension vad gäller barns platser. Dels befolkar barn de platser de tagit själva; (en skogsglänta, en nedbrunnen husgrund, ett källarförråd eller liknande), men de hänvisas också till platser som de vuxna skapat åt dem; (lekplatser, förskolor, skolor och fritidsgårdar som exempel). På platserna de vuxna tänkt ut åt barnen tenderar socialt liv reproduceras, medan det på de platser barnen själva valt som sina egna ryms möjligheter för subversivitet och gränsöverskridanden (2003: 3).

Gullöv tänker sig att barnets platser kan relateras till agens och medborgarskap. Eftersom barn placeras av vuxna på lämpliga ställen; skolan, familjen, fritidsgården, kollot, lekplatsen, idrottsföreningen, får de där skapa sin plats och sin agens. Ramarna är satta av vuxenvärlden. Hur agens och medborgarskap kan se ut, bestäms av platserna som ges åt dem (2003: 36).

Platser, som barns hem eller institutionerna där de vistas om dagarna, är så långtkulturella konstruktioner som människor fyller med innebörder. De olika platserna symboliserar därtill olika slags erfarenheter. Olika erfarenheter inbjuder till olika slags självkonstruktioner.

Hur den enskilde ser på plats är en förhandlingsfråga och det är den sociala positionen som bestämmer vilket värde platsen får. Men det är alltså inte bara den enskilde som har makt att avgöra platsens värde. Den eller de platser man har till sitt förfogande är en bild av social skillnad och skillnader i makt och inflytande. En dylik analys visar också på vilken typ av relationer som är inom räckhåll för barnen, vilket i sin tur ger eller inte ger dem erfarenheter, kunskap och kompetens (Fog och Ölwig 2003: 7-8).

Platser och våra upplevelser av dem är också könade. Det betyder att en plats får olika innebörder beroende av kön. Hur en plats är könad varierar med plats, politik, kultur och tid. Hur platser könas reflekterar och får återverkningar på hur kön konstrueras och förstås i det samhälle vi lever (Massey 1994: 186).

För barns vidkommande måste tillägget göras att de också *sätts på en plats* i större utsträckning än vuxna. Det får särskilda implikationer för dem. De har väsentligt mindre inflytande över var de ska befinna sig och de har svårare än vuxna att markera och hålla ett avstånd. Retoriken kring det kompetenta barnet till trots, lämnas de att klara av de institutionella platser som skapas åt dem under flagg av att vara *self-managing*. De är tvingade eller hänvisade till vissa platser där de sedan förmodas navigera kompetent och rationellt (Gullöv 2003: 34).

Våra föreställningar om barns kompetens på platser de inte valt själva är en produkt av osäkerheten kring barns plats i samhällsordningen. De sägs ibland tillhöra familjen och tänks vara trygga i hemmet, medan de i andra kontexter tänks höra ihop med naturen eller vara särskilt naturliga och därför måste skyddas från en dehumaniserande logik i resten av samhället och de kan slutligen ses som autonoma personer med en absolut rätt att få göra sin röst gällande. Bilderna glider in i varandra, understödjer såväl som punkterar varandra. Ambivalensen har sin grund i djupt liggande kulturella dilemman som rör vad för slags varelse barnet är. (ibid:34-36).

Plats kommer med dessa definitioner att beröra många dimensioner: geografi, identitet, makt, medborgarskap, sociala konstruktioner och språklig erfarenhet. Plats är både meningsnivå och yttre kontext och den kommer under analysen att behandlas som båda delar.

---

¹³ Som läsaren noterar rör denna beskrivning en tänkt välfungerande familj.

Förorten som space

Barnen i undersökningen har ett gemensamt – de bor alla i förortsområden i norra och nordöstra delarna av Göteborg. På meningsnivå såväl som kontextuellt bor barnen alltså på en särskild plats, både romantiserad och grundligt problematiserad. Vårt nästa nedslag blir följaktligen förorten, som först ska diskuteras utifrån de meningar som skapas om den och i den.

De flesta större svenska städer har förorter och de flesta städer är baserade på en etniskt grundad uppdelning i vi och dem. Sverige har ingen historia som kolonialmakt men är en del av den postkoloniala ordning som strukturerar sociala villkor och strukturerar dem olika för olika medborgare (Johansson och Sernhede 2006:20).

Per-Markku Ristilammi verkar som etnolog vid Malmö högskola och diskuterar hur den vanliga strukturering av världen i vi och dem som ofta hörs i debatter kring förorter, är ett sätt för majoritetssamhället att skapa den annorlundahet som majoriteten behöver för att förstå sig själv. Det finns idag en tendens, säger Ristilammi, att se förorterna som representanter för det som inte är normalt och de får samma plats som avvikelser i vårt samhälle.

Samhällets problem förläggs i förorterna, där de spegelvänds så att berättelsen kommer att handla om dem som bor där istället för om oss som inte bor där. Projektionerna speglar ett dominansförhållande som båda parter kommenterar och upprätthåller. I den retoriken har förorterna kommit att bli en ociviliserad rumslighet utan riktig historia och dess invånare representanter för det det ouppfostrade och det vilda (2006: 212-214).

Föreställningen om att problemen finns att söka i själva förorten, inte utanför den, knyter an till debatten om hur begreppet social exklusion kan eller bör användas. En stor andel av de grupper som brukar benämnas exkluderade, som utestängts från arbetsmarknaden eller vad man kallar normal social konsumtion, som inte har uppehållstillstånd eller som uppbrar långvarigt försörjningsstöd, bor i förorterna.

Tänker vi oss att det är förortsbarn som behöver uppfostras eller förändras använder vi oss av en svag begreppsanvändning av begreppet social exklusion, som fokuserar mest på de exkluderade själva. Med en stark begreppsanvändning, skulle fokus också hamna på dem eller det som exkluderar (Byrne 2005: 4-5, Sahlén och Machado 2008: 176-177).¹⁴

Men att beskriva förorter som en ociviliserad rumslighet eller som exklusion täcker knappast in de boendes upplevelser av sitt område. Jag vill lyfta två fenomen som jag menar kan vara viktiga för att begripa självförståelse i förorten. Det ena relaterar till Gayatri Spivaks begrepp strategisk essentialism. Behovet av entydighet, att kunna tala om ett ”förortens jag” växer när man befinner sig i ett underläge. Genom att tillskriva den egna identiteten en särskild plats där den formas och blir uniform, skapar man motbilder och motstånd men för att vidmakthålla motståndet tycks de boende måsta överartikulera likhet (Ristilammi 2006: 222).

Det är heller inte troligt att utanförskapet är tidrumsligt konstant, menar urbansociologen Loïc Wacquant. Även om förorten som sådan innebär att man som boende där bär på ett territoriellt stigma, (den sorts stigma som vinner kraft när man uttalat var man bor), rör sig flertalet av dess invånare över de geografiska gränserna. Stigmat kopplas inte alltid till kulturella markörer. Relativt enkla tekniker av vad som med goffmansk terminologi brukar kallas ”impression management” gör det möjligt att gå på dansställen och fotbollsmatcher eller röra sig inne i de centrala delarnas köpcenter och så temporärt dela rum med de mer privilegierade. Poängen är att inklusionen är imaginär. Visserligen korsas gränser i bokstavlig mening men själva resan liknar Askungens kväll på slottsbalen. Förr eller senare påbörjas resan tillbaka till förorten (Wacquant 2008: 181-182).

---

¹⁴ En kort presentation av uppsatsens förståelse av begreppen social exklusion samt marginalitet kommer att avsluta kapitlet under rubriken ”Näraliggande begrepp”.

Spivaks strategiska essentialism och Wacquants imaginära inklusion kan till förstone framstå som två helt motstridiga fenomen. Jag vill hävda att de inte måste stå mot varandra, utan att de kan korsas och sammanblandas, allt efter behov. Den som står utanför är troligen ambivalent till sin egen position, som inte är självvald, och kan tänkas använda sig både av tekniker för att ta sig in mot inklusion såväl som av tekniker att välja bort deltagande. Man kan så att säga både längta efter medlemskap i den klubb som avvisat en och förakta klubben av samma anledning.

Inte många av barnen företar sig resorna in i andra klassers sfärer och vi kan inte veta hur medvetna de är om ”impression management” och dess lånta fjädrars kraft. Vi kan inte heller vara säkra på att barn upplever ett förortens underläge och därmed känner ett behov av strategisk essentialism. Lever då barnen ett friare liv, lyckligt omedvetna om hur platsen binder dem till sociokulturell förfördelning? Barnens medvetenhet om åsikterna om förorten må variera men svaret på frågan torde trots allt övergripande bli nej.

Space (den meningsskapande erfarenheten av platsen) förefaller i stort viktigare för en människas identifikation än place (platsen själv). Själva attityden till hur stort ens eget utrymme är varierar med klass. Reay pekar hos Scourfield och hans medförfattare på hur arbetarklass- och andra slags underprivilegierade barns omgivning präglas av vuxnas varningar för faror i den yttre miljön och att barnen är medvetna om dessa faror, verkliga eller föreställda.

Känslorna inför den större världen, socialt, psykologiskt och geografiskt utmärks av en upplevelse av gränser, snarare än möjligheter. Barns mobilitet är generellt mindre än vuxnas och de har ofta ett mer begränsat kontaktnät. Faktorerna sammantagna gör att barn blir mer lokala i sitt synsätt. På det viset kunde barnets allmänna begränsning i platsanspråk beskrivas (2006: 15-17). Vi ska så småningom under analysen se hur barnen exemplifierar strategisk essentialism och imaginär inklusion, på sätt som kanske inte är alldeles givna.

Förorten som place

Innan kapitlet om plats avslutas, vill jag nämna något om företeelser på makronivå, som också griper in och förändrar lokala platser och upplevelser där.

I det sena 1900-talet och tidiga 2000-talets västerländska ekonomier behövs inte alla människor lika mycket. Somliga har hamnat i positioner där de i samhällsekonomiskt hänseende inte behövs överhuvudtaget utan snarare både faktiskt och symboliskt förvandlats till belastningar.

En spatial uppdelning av arbete (eller uppdelning i dem som har och inte har arbete), invandrarskap eller ekonomi har tvingat fram en utveckling där klassgränser lika gärna kan dras längs med geografiska som strukturella linjer. Här uppstår en polarisering av välmående som relaterar till plats. Var pengarna finns – företagets placering och därmed var löneinkomster kan genereras – kopplar alltså till platser. Knox använder ordet platsekonomi för att beskriva relationen.

Platsekonomier är en del av städers dynamik och den har sitt fundament i kapitalismens och globaliseringens mekanismer. Stora delar av massproduktionen har flyttat ut från västvärldens ekonomier och idag har vi flexibla produktionssystem. Förändringarna har skrivits in i den sociala geografin i samtida städer genom att skapa oaser av tillväxt eller regioner som lämnats därhän (Knox 1995: 8-9). Wacquant talar om samma fenomen som en sociospatial degradering. Processen tillsammans med det senaste två årtiondenas tillbakadragande av välfärsstaten utgör den olycksbringande cocktail han kallar exklusionens tillslutning. (2008: 2-3). Man sitter bokstavligen fast.

Men det vore kanske rimligt att anta att barn inte känner av fastlåsnings effekter och exkluderande tillslutningar på samma vis som vuxna. Är det då relevant att diskutera sådana

dimensioner i relation till barn? Svaret är ja. Sociospatial degradering och exklusionens tillslutning formar de mer utsatta barnens upplevelser. Det finns specifika platserfarenheter som kopplar direkt till exkluderande struktur. Hos Shaw, Dorling och Davey Smith listas fyra centrala aspekter av social exklusion. Man kan för det första vara exkluderad från civilsamhället genom lagar, regler eller praxis. Som exempel bör man för att få tillgång till en lägenhet ha referens från en tidigare värd, en praxis som exkluderar unga och hemlösa från hyresmarknaden. För det andra kan exklusionen uppkomma som ett resultat av samhällets misslyckande att leverera social service. I fallet bostäder kunde ett sådant misslyckande vara att inte ha en bostadskö, vilket gör att samma individer som i det första exemplet hänvisas till att söka på egen hand. Man kan för det tredje exkluderas genom att delegitimiseras. Det sker på bostadsmarknaden när vissa etniska grupper stämplas som särskilt besvärliga att ha i ett hyreshus. Man kan för det fjärde exkluderas från det som kallas normal social konsumtion, det vill säga att kunna köpa samma saker som dem man betraktar som sina likar och göra samma saker som dem. I en platsekonomisk sociospatial degradering är det mycket svårt för barn att delta i denna slags konsumtion. Det kan som exempel betyda att barnet inte har råd att följa med på skolutflykt, komma med på simundervisning eller få en cykel (2006: 208).

För de tre första aspekterna gäller, menar jag, att barnen påverkas som medlemmar i utsatta hushåll. För den sista aspekten gäller att de påverkas direkt.

Fattigdom och relativ deprivation

Fattigdom

Det finns många sätt att tala om fattigdom och barnfattigdom och många sätt att forska på den. Ett vanligt mått på risk för ekonomisk utsatthet är andelen individer med en disponibel inkomst på under 60 % av befolkningens medianinkomst. Måttet ger varierande resultat efter justeringar för försörjningsbörd. Ett annat sätt att räkna på fattigdom är att studera andelen socialbidragsberoende, familjer med barn som någon gång under mätåret mottagit försörjningsstöd. 2002 levde 7,6 % av alla barn i familjer som under någon period under året tagit emot försörjningsstöd. Ett tredje sätt att studera fattigdom kombinerar hushållstyper med låg inkomst med sådana som saknar kontantmarginal. 2002 levde 8 % av alla barn i hushåll av den typen. Särskilt utsatta för fattigdomsrisk är barn till ensamstående och barn till utrikes födda föräldrar. Ungefär var fjärde barn i Sverige lever i en familj där en eller båda föräldrar har fötts i ett annat land än Sverige. Utsattheten ökar om föräldrarna är födda utanför EU eller Europa. Vartannat barn i familjer där en eller båda föräldrar är födda utanför Europa lever med inkomster under 60 % av befolkningens medianinkomst (Ds 2004: 41).

Men ekonomisk utsatthet är bara en vinkel av ett barns levnadsvillkor. När fokus läggs på barn, kommer också ett här-och-nu-perspektiv in i bilden. Det är inte alldeles ovanligt att barn i ekonomiskt utsatta familjer, själva skattar sina levnadsvillkor som goda (Gove m. fl. 1979: 59-80). En av anledningarna till det kan vara föräldrarnas ansträngningar att barnen inte ska drabbas av familjens ekonomiska situation. Generellt kan ändå sägas att barn i utsatta familjer själva får mindre ekonomiskt svängrum, även om många föräldrar söker kompensera barnen.

Man saknar buffert och ger inte barnen lika många saker som barn från familjer utan ekonomisk utsatthet. Det verkar inte vara barnets löpande utgifter som orsakar problemen, utan snarare de tillfällen då det krävs extra resurser. Exempel kan vara att kunna följa med på klassresan eller köpa något särskilt som en cykel eller någon annan dyrare leksak.

Just denna relativa fattigdom pekar på att barnen uppfattar och tar konsekvenser av att leva i en ekonomiskt utsatt familj. Barnen från dessa familjer deltar inte i samma utsträckning som jämnåriga i fritidsaktiviteter och de reser mer sällan (Ds 2004: 41: 34-35).

Våra attityder till fattigdom stammar delvis från vad vi jämför oss med och vad vi just uppfattar som ett normalt liv. Man skulle kunna säga att så länge våra liv rimmar med våra förväntningar och med den omgivning vi ser, uppfattar vi oss inte som fattiga eller underprivilegierade (Runciman 1966: 9). För det är förstås så att fattigdom är olika saker, beroende på var i världen vi befinner oss. I västvärlden handlar fattigdom snarast om att ha en levnadsstandard under det som betraktas som normalt eller att inte ha de ekonomiska tillgångar som fordras för att leva vad vi menar är ett normalt liv.

Västvärldens idé om fattigdom rör alltså inte den absoluta fattigdom som råder i delar av tredje världen, där människor söker överleva på en eller två dollar om dagen (ibid:1).

Konsumtion och jämförelse

I relief till relativ fattigdom kan konsumtionssamhället ställas. Den irländska konsumtionsforskaren Kathy Hamilton menar att konsumtion i det senmoderna samhället håller individen i ett starkt ideologiskt grepp. Marknaden levererar råmaterial för identitetskonstruktioner och hjälper den enskilde att bygga en socialt accepterad bild av sig själv. Social identitet centreras kring vilka ägodelar vi har. Konsumtion blir därmed social kommunikation och differentiering. Kravet att klara normal konsumtion kan leda den som saknar tillräckliga inkomster till upplevelser av exklusion och skam (2009: 544-545). Inkomsten blir en av grundförutsättningarna för socialt deltagande (Byrne 2005: 85).

Fattigdom kommer i studien emellertid betraktas som ett begrepp vuxna laborerar med, eftersom de sköter ekonomin. Det som framkommer under intervjuerna med barnen är ändå ett slags tal om ekonomi, som behöver diskuteras. Övervägande talar barnen inte om reda pengar utan om jämförelser: vad har mina kompisar som inte jag har, vad betyder det för mig, hur är det att ha minst, vad är normalt att ha etc.

Det betyder att barnens fokus redan ligger mot det relativa. Under analysen ska vi titta närmare på hur deprivationen påverkar upplevelsorna.

Relativ deprivation

Begreppet relativ deprivation myntades av Samuel Stouffer efter hans studie på 40-talet av amerikanska soldaters upplevelse av karriärvägar och beföringsmöjligheter. Stouffer fann bland soldaterna resultat som tycktes svårtolkade. Militärpolisen, som hade en långsam beföringsgång och små möjligheter att komma åt höga poster, var nöjd med sina avancemangsmöjligheter. Inom flygflottiljen, där det var lättare att befordras, var missnöjet utbrett. Stouffer lanserade idén att soldaternas respons berodde av jämförelseobjekt, inte med vilken absolut position som kunde uppnås inom respektive sfär. När en militärpolis söker evaluera vad han uppnått, görs det genom en jämförelse med andra militärpolis, där alltså får snabb karriär. Hotet mot den enskildes självkänsla kommer därmed att minska. Inom flygflottiljen är den enskilde omgiven av karriärexempel och löper större risk att känna missnöje med den egna situationen (Pettigrew 2002: 351).

Forskning och testning av relativ deprivation har utvecklats ryckigt och ojämnt. Under 80-talet kom begreppet att användas ospecificerat, vilket ledde till att det råkade i vanrykte. Efter valideringstest¹⁵ har begreppet fått en mer välbestämd innebörd. Relativ deprivation ska i sin enklaste betydelse förstås som skillnaden mellan *ought* och *is*. Individen har en förståelse av hur det borde vara, (det jag förtjänar eller det jag borde ha; för att det är rättvist och rimligt) och ett missnöje med vad som är, (vad jag hade möjlighet att realisera, vad som blev mig

---

¹⁵ Se Crosby (1982)

givet) (Crosby 1982: 20-22). Eller: viljan att ha det man inte har samt känslan av att förtjäna detta man inte har (Walker och Smith 2002: 2-3).

Men den senare definitionen är inte tillräcklig, något som sociologen W. G. Runciman visar i sin diskussion kring verkligt fattiga människor och deras grannskap. När andra har det likadant som vi, verkar vi inte erfara relativ deprivation.

Relativ deprivation kan därför inte handla bara om att vilja ha det man inte har, utan om att vilja ha det man inte tror sig *kunna få*. Om ingen annan i min omgivning har det som jag vill ha, leds jag med stor sannolikhet inte till tron att jag kan få det och den relativa deprivationen minskar. Det är referensramen som alstrar missnöje eller förnöjsamhet.

Av den anledningen behöver permanent fattigdom inte leda till relativ deprivation, och stort välstånd är förenligt med samma upplevelse. Det finns en diskrepans mellan var man befinner sig i ett system och hur man upplever det (1966: 3, 9, 17).

Relativ deprivation beskriver alltså hur bristupplevelsen inte relateras till den mängd pengar, status eller mobilitet vi åtnjuter men vår upplevelse av dem relativt ett jämförelseobjekt.

Peoples reactions to objective circumstances
depend on their subjective comparisons.
(Walker och Smith 2002:1)

Socialpsykologen Faye J. Crosby har intresserat sig för de psykologiska rekvisit som fordras för relativ deprivation. För att känna sig relativt depriverad, menar hon, måste den som saknar X vilja ha X, se att någon annan har X, känna sig berättigad till X, uppleva det som möjligt att uppnå X och inte skuldbelägga sig själv för att man inte har X (Crosby 1982: 20-22). Här avviker Crosby från Runciman som menar att relativ deprivation i vissa avseenden kan leda till att individen förebrår sig själv och känner skam (Runciman 1966: 20, 34), något vi ska återkomma till mot slutet av kapitlet. Eftersom Crosby bara intresserar sig för den individuella deprivationen och inte diskuterar den deprivation man kan känna som medlem i en förfördelad grupp, blir hennes modell inte idealisk för att förstå barnen i studien. Den modell jag kommer använda mig av blir därför den grövre: den upplevda skillnaden mellan *ought* och *is*, såsom den gestaltar sig både på individ- och gruppnivå.

Referensgrupper

Merton och Rossis begrepp referensgrupp (1968) är en slags startpunkt för teoretiserande kring relativ deprivation. Men en referensgrupp kan vara många saker. Om vi ska använda ordet i relation till begreppet relativ deprivation, kan en utgångspunkt vara att tänka på den som en *komparativ* grupp mot vilken man jämför sig eller en grupp man önskar tillhöra. En komparativ referensgrupp är alltså den grupp vars attribut eller situation vi kontrasterar mot vår egen (Smith, H. J. och Ortiz, D. J. 2002: 265). Att börja tala vårdat när man kommit in på läkarlinjen, beror troligen på att läkare representerar en grupp man vill tillhöra.

Men referensgruppen kan ibland vara en mer abstrakt identitet. Man kan tala om en *normativ* referensgrupp när vi hämtar våra värderingar och ideal från en särskild grupp. En konvertit till islam som i en nyvunnen religiös iver klär sig i burka för att visa att hon är lika övertygad som personer som fötts med tron, använder sig av de personernas livsstil som norm för sitt egen.

Egentligen är det bara länken mellan komparativa referensgrupper och relativ deprivation som teoretiskt kan säkerställas. Runciman ger följande exempel: om en arbetare använder medelklassen som referensgrupp kan utkomsten av det valet bli två. Vill arbetaren (som i exemplet är fattigare än medelklassen) uppnå samma standard som de, då han delar deras konsumtionsideal, kan han klassas som relativt depriverad. Om identifikationen istället bara

leder honom till att omfatta medelklassens politiska värderingar, uppstår ingen relativ deprivation, för värderingarna kostar inte pengar. (1966: 12).

En annan viktig aspekt av referensgruppsidén är möjligheten att ha flera referensgrupper och själv tillhöra flera olika medlemsgrupper. Om jag är en svart kvinna som utbildat mig till sjuksköterska och avundas läkarnas position, är det inte säkert att jag löser situationen via att utbilda mig till läkare, eftersom mina andra referensgrupper kan vara vita människor eller män. Exemplet illustrerar hur det för vissa medlemskap är sant att för att hela den upplevda orättvisan ska få ett slut, krävs att man abdikerar från det man är, i ovanstående exempel även från hudfärg och kön (ibid: 13-14).

Men Mertons poäng är att den komparativa referensgruppen i vissa avseenden kan glida ihop med medlemsgruppen. Om en invandrad tandtekniker kräver samma lön som sina ljushyade kollegor, är det ju inte för att hon tror att hon är vit eller vill vara vit utan för att hon identifierar sig med gruppen tandtekniker. Någon slags likhet i status finns alltså mellan individen och referensgruppen för att jämförelsen överhuvudtaget ska kunna ta sin början (1968: 336 ff).

En av de svårare frågorna kring referensgruppen är om den ska ses som orsak eller verkan av en individs förhoppningar. Runciman ser på referensgruppens påverkan på två sätt: En person som från början ser sina möjligheter som begränsade, kommer förmodligen välja en referensgrupp inte långt från den egna livssituationen. Det betyder att skillnaden mellan önskad och aktuell situation inte upplevs så stor och deprivationen hålls lägre.

Eller så vänder vi på bilden: om personen från början bara jämför sig med grupper vars livsvillkor liknar de egna, blir hans mål lägre satta och känslan av relativ deprivation minskas. Det finns ändå resultat som pekar mot att det är referensgruppen som avgör upplevelsen. I experimentella studier har man sökt mäta upplevelse av status i relation till referensgrupp. När referensgruppen ändras, förändras statusupplevelsen. (Runciman 1966: 15-16)

Individuell deprivation och gruppdeprivation

Runciman ställer frågan om den missnöjda individen önskar resa sig upp ur sin medlemsgrupp eller vill resa uppåt med den. Det är bara upplevelsen av missnöje med själva gruppens position som medvetandegör individen om strukturens betydelse för hans position. Runciman skiljer med andra ord mellan individuell, (eller med Runcimans terminologi: egoistisk), deprivation där individen känner sig missgynnad i förhållande till sin egen grupp och gruppdeprivation, (fraternal deprivation) där man upplever att gruppen är missgynnad. Nyckelfaktorn som tänks producera grupprelaterad deprivation är lateral solidaritet, en upplevelse av solidaritet med den egna gruppen. Då individen känner sig både egoistiskt- och gruppdeprimerad, talar Runciman om en dubbel deprivation.

Den individuella deprivationen betraktas annars som den som lämnar djupast spår i individen. Att uppleva sig ensam missgynnad föder tankar om personlig skuld och tillkortakommande och kan lämna känslor av stress och skam efter sig (Runciman 1966: 20, 34).

Närallgande begrepp och teoretisk avgränsning

I uppsatsen ska begreppen *marginalitet* och *social exklusion* användas för att beskriva barnens (och deras föräldrars) helhetliga socioekonomiska – och psykosociala situation. Social exklusion kan särskiljas från marginalitet i linje med Lars Svedbergs distinktion av social exklusion som mer varaktig, om än inte permanent, och marginalitet som en osäker

socioekonomisk delaktighet, där individen kan röra sig mellan polerna ”förankrad” och ”utslagen”. Man är en del av det socioekonomiska systemet men har ingen formell plats vad gäller yrkeslivet (Svedberg 1995: 36-38, 41-43).

Jag uppfattar det komplicerat att helt särskilja begreppen från varandra. När blir marginaliteten så svår att den kan kallas social exklusion? När den marginaliserade individen nått polen ”utslagen”; kan han då kallas socialt exkluderad? Om inte, vad ytterligare fordras? Eller ska vi med Svedberg diskutera marginalitet enkom utifrån position visavi arbetsmarknaden?

Begreppen marginalitet och social exklusion kunde kallas en annan slags förståelse av ojämlikhet, där samhället betaktas från ett horisontellt perspektiv av axlar, (etablering – marginalisering eller innanförskap – utanförskap) istället för uppifrån och ned, som i klassanalyser.

Torbjörn Hjort konstaterar att inkomsten är en avgörande faktor för att studera var en individ befinner sig på axlarna men att fokus kommit att flyttas även mot andra aspekter av utsatthet; utbildningsmöjligheter, etablering på bostadsmarknaden, att omfattas av samhällets trygghetssystem eller möjligheten att delta i normal konsumtion (2004: 38). I denna enklare mening kunde marginalitet och social exkludering betraktas som termer som i stort beskriver samma slags fenomen men möjligen olika långt eskalerade.

För att i någon mån distingera marginalitet från social exklusion, använder jag Svedbergs definition (om än otillfredsställande av de orsaker jag angav ovan): den sociala exklusionen ska ses som slutpunkten på en marginaliseringsprocess, vilket betyder att ställningen som exkluderad är mer definitiv, även om den inte är statisk (1998: 63).

Mitt fokus ligger alltså på dem eller de som lever som marginaliserade eller exkluderade. Det betyder inte att jag räknar anledningen till marginalisering/exkluderingen som liggande hos studieobjekten, i det här fallet barnen och deras familjer. Att betrakta barn som skyldiga till sin samhälleliga position är ogörligt, inte minst i kraft av deras bristande medborgarskap. Jag betraktar inte heller deras föräldrars egenskaper som avgörande för den position familjerna hamnat i, utan marginaliteten och exkluderingen ska förstås som en slutstation av en process av samhällelig utestängning. Man släpps inte in som fullvärdiga medlemmar av samhället och det är främst detta faktum som förklarar positionen (Sahlin och Machado 2008: 176-177). Sahlin och Machado (ibid.) diskuterar den distinktion mellan en svag och en stark användning av ordet social exklusion som Byrne, med ett lån av Veit-Wilson, använder sig av. En svag version intresserar sig för hur den exkluderade ska kunna förändras medan en stark version undersöker även den/det som exkluderar (Byrne 2005: 4-5). Även om jag undersöker de marginaliserade och exkluderade själva, ansluter jag mig alltså till en stark användning av begreppet. Krafter utanför familjerna själva, såsom de framträder i barnens berättelser, har marginaliserat eller exkluderat dem.

Valet av marginalitet och social exklusion som begrepp för att beskriva barnens socioekonomiska och psykosociala situation betyder att jag valt bort begrepp som integration och segregation. Anledningarna till det är en önskan om ett något vidare begrepp; ett slags ”paraplytermer”. Trångboddheten kan bland annat kopplas till statusen av att vara invandrare eller flykting och det är troligt att familjernas svårigheter att anskaffa ett lämpligt boende beror delvis på dessa identiteter. Men en del av mekanismerna täcks bättre och mer helhetligt av begrepp som marginalitet och social exklusion, eftersom begreppsparet integration/segregation, kunde leda oss att betrakta situationen enkom utifrån ett invandrar – eller flyktingperspektivperspektiv. Uppsatsens mening är att belysa fler aspekter av att vara inkluderad eller exkluderad. Min intention är att också rikta fokus mot social exkludering i meningen konsumtion och identitet.

KAPITEL 4: METOD OCH EMPIRI

Varför barn?

Barn är i många avseenden en utsatt grupp människor, i kraft av att de inte utvecklats färdigt, men också för att de behandlas på ett säregt sätt. Deras relativa maktlöshet gör det särskilt intressant att studera deras kompetens och strategier för att hantera sin vardag, en vardag som kan vara gynnsam eller – som i min studie – i varierande grad ogynnsam. Eftersom barn föds till en familj med en särskild ekonomi och särskilda möjligheter och begränsningar, har de haft mindre val kring sin livssituation. De sätts på en plats (Gullöv 2003: 36) som de förväntas klara av. Med en mer begränsad erfarenhet än den vuxne, lever de ändå under samma ekonomiska och sociala villkor. Det är därmed rimligt att anta att också de fått erfarenheter av dessa villkor, som vi inte per automatik kan anta liknar den vuxnes. Barn är intressanta studieobjekt, inte bara utifrån vilka de blir när de vuxit upp, utan som just barn – med specifika liv, erfarenheter och berättelser, för att tala med Westcott och Littleton (2005: 143). Också Mayall beskriver barn som en särskild grupp, och hon trycker på att barn har kunskap om sig själva och sitt liv. Hon menar vidare, liksom jag, att barnens egen kunskap om vad det innebär att vara barn är en nödvändig del av vår kunskap om hur den sociala ordningen fungerar (Mayall 2000: 120).

Det är relevant att vända sig med sina frågor till just barnen och just *här och nu*, eftersom deras talan i debatter om barns väl och ve frekvent förs av andra, av dem själva först efter att de nått mogen ålder, eller genom studier som söker ta reda på hur följderna blir *sedan*, när barnen blir stora (Scott 2000:99).

Varför intervjustudie?

Eftersom min frågeställning riktar sig till barn, det vill säga hur barn lever och uppfattar sin trångboddhet, verkar intervjuformatet i högsta grad lämpligt. Vuxna kan knappast förstå barns världar i någon djupare mening utan att barnen själva förklarar dem för oss (Christensen och James 2000: 7).

Men trångboddhet kunde också studeras via en etnografisk studie. Wacquant förordar metoden vid studiet av grannskap eller förorter, för att få syn på relationer och meningar i den levda vardagsverkligheten hos den som är marginaliserad (2008: 9). Metoden ger också svar på hur barnen uppfattar de frågor forskaren bedömt som relevanta (Haudrup Christensen 2004: 166-170). Problemet är att en etnografisk metod skulle ha försvårat tillträdesproblematiken, eftersom den till sin form kräver stor intimitet, och i mitt fall dessutom fordra att informanten visade upp sitt hem. Den kräver med andra ord lång tid för att etablera tillräckligt förtroende. När jag rekryterade barnen till intervjuerna bekräftades också min misstanke att de inte ville visa mig hur de bodde.

Ett tredje sätt att undersöka trångboddhet vore att konstruera en enkät. Träffytan skulle bli mycket större än vid intervjuer och den skulle i bästa fall spjälka ut mer generella mönster. Men enkäten skulle missa målet med min frågeställning på åtminstone två sätt; dels är det mindre troligt att barnen skulle exponera tillräckligt mycket av sina tankar och berättelser för en ”anonym” avsändare, dels skulle man aldrig få information om sådant som ligger utanför det på förhand uppställda frågeområdet.

En intervjustudie är i sina bästa stunder en samförhandlad talakt där språksvårigheter kan klaras upp och möjlighet finns att undersöka oväntade svar (Kvale och Brinkmann 2009: 18). Här ryms också fördelarna i att kunna avläsa kroppsspråk och tonfall. Allt detta är särskilt stora fördelar vid studier av barn.

Vad får man veta genom intervjuer?

Westcott och Littleton skiljer på livet som levtt, erfaret och berättat. Det levda livet är det som faktiskt har hänt en människa. Det erfarna livet består av bilder, känslor, önskningar och tankar som personen i fråga upplever i samband med det levda. Det berättade livet slutligen är ett narrativ som påverkas av kulturella vanor och konventioner kring berättande och social kontext. Det betyder enligt Westcott & Littleton att det alltid finns ett glapp mellan verklighet, erfarenhet och uttryck i varje samtal (2005: 143).

Mina intervjuer ger åtminstone kunskap om barnens berättade liv som trångbodda, men hur blir det med själva erfarenheten, för att inte tala om själva livet? Till förstora kan det tyckas bekymmersamt: Vad är värdet av samtalen om jag inte kan behandla materialet som beskrivningar av den faktiska verkligheten? Men det behöver inte vara så problematiskt. All språklig interaktion skulle falla samman om den inte vilade på antagandet att språkanvändaren i princip lyckas kommunicera vad han erfar eller lever; ofta nog. Vi kan med andra ord snarare problematisera det "glapp" Westcott & Littleton talar om. Härrör det ur bristande språkliga färdigheter, att man inte tänker tillräckligt noga på vad man säger, avsaknad av motivation eller att det "omedvetna" griper in? Är glappen större med barn eller är det mer existentiella villkor som gör att kommunikationen glappar?

Glappen torde utgöras av pragmatiska omständigheter kring själva talakten, alltså handla om uppriktighet, noggrannhet, ordförråd, grad av medvetenhet och så vidare.

Glappen kunde också handla om att talet lutar sig mot en diskurs. Jag föreställer mig i linje med Brantes resonemang att diskurser är det som ger erfarenheten en form (1984: 181-182). Det ger spelrum för diskussioner kring vad som möjliggör barnens berättelser och vad som hindrar dem eller stöper dem i en viss form.

I linje med ovanstående diskussion antar jag att så länge intervjusituationen genomförs inom ramen för etiska riktlinjer samt i övrigt är väl övertänkt och grundad så kommer samtalen att ge information om både liv, erfarenheter och berättelser. Men även om inte kommunikationens grundvillkor hindrar intervjuens möjligheter att få tydlig information, så kan just den praktiska kommunikationen fallera. Här finns en *möjlig* bias vid intervjuundersökningar!

Informanterna kunde som exempel, snarare än att berätta uppriktigt och sanningsenligt, välja att presentera sig själva på ett fördelaktigt vis eller svara utifrån föreställningar om vad intervjuaren föräntar sig (Greene och Hill 2005: 6-7). Denna nackdel skulle förmodligen vara mindre vid en etnografisk studie, där möjligheten att "hålla masken" är mindre. Men enkätstudier dras förmodligen med samma risk som intervjustudier, för där kan den svarande exempelvis fylla i svar som rimmar med allmänt accepterade normer eller den egna gruppens uppfattningar, snarare än med personens verkliga uppfattning.

Mina förståelser

Barnen som deltar är mellan 8 och 14 år och valet är byggt på ett antal ganska enkla förhandsantaganden om barns utvecklingsnivåer vid olika åldrar. Jag tänker mig att barn som nått åldern 8 år klarar att sitta en stund med en främmande vuxen utan att känna sig alltför osäkra. En åttaåring har antagligen också nått en verbal nivå som gör det möjligt att svara på studiens frågor. Ett skäl att sätta den övre åldersgränsen vid 14 år, berör övergången till tonåren. Här har förhandsantagandet, i linje med Popoolas resonemang (1999: 1-41), handlat om att tonåringen generellt inte blir lika exponerad för trångboddheten, eftersom man rör sig mer utanför hemmet, både frivilligt som en del i vuxenblivandet och som lösning på bostadssituationen.

Neutralitet i samtalen

Intervjuerna är inte neutrala, varken i meningen att de följt en striktare mall eller att jag framträtt för informanterna som ett oskrivet blad. De är utförda i laddade sammanhang, som skolan, kyrkan eller Introduktionsenheten. Dessa institutioner betraktar jag som laddade eftersom barnen normalt antingen presterar där eller tar emot hjälp. Barnen har förmodligen både upplevelser och föreställningar om dessa institutioner.

Intervjuerna är istället en metodisk utveckling av ganska vardagliga samtal. I en mening är resultatet subjektivt, då det beror av min interaktion med barnen och för att jag betraktar mig själv som ett centralt metodologiskt redskap (Ryen 2004: 93). Ett sådant förhållningssätt har ställt stora krav på min lyhördhet, kreativitet och reflexivitet.

Man kan studera barn på distans, inta en observatörsroll. Då forskar man *på* barn. Om forskningen istället förhandlar med generations- och statuskillnader, skaffar forskaren information genom att börja med barnets erfarenheter. Vi kan tala om ett förhållningssätt där man forskar *med* barn (Mayall 2000: 121).

För mina intervjuer gäller båda perspektiv. Jag har varken kunnat eller velat förhandla bort min egen erfarenhet och skolbildning, det vill säga delar av min vuxenhet. Som exempel började en del av analysarbetet som tankar redan under samtalen.

Det betyder förstås att jag där och då använt mig av en position och en erfarenhet som barnen saknar. Å andra sidan har jag betraktat barnen som ett slags läromästare, i besittning av en kunskap vi alla, vare sig vi minns den eller ej, delar men som också skapas på nytt av varje ny generation. (Se vidare om detta i *Barnet som medkonstruktör* längre fram i kapitlet.)

Maktskillnader

Jag antar att det finns skillnader mellan barn och vuxna som griper in i intervjusituationen. Barn har en mindre verbal kompetens och abstraktionsförmåga, men är också mer ovana att bli tillfrågade om sin åsikt och att få tala okorrigerade. Dessutom har studier visat att barn är så skolade i att svara på vuxnas frågor att de svarar på i stort sett vilka frågor som helst, även nonsensfrågor (Westcott och Littleton 2005: 144). Allt detta påvisar en assymetri mellan barn-vuxen. Den vuxnes språk och attityder måste därför anpassas till barnets förutsättningar (Hill 2005: 63).

Så hur ska vi förhålla oss till barnens initiala underläge? Det avgörande för mig har varit att förutsätta så lite som möjligt om barnens utvecklingsmässiga underläge, för att få igång det goda samtalet och i förlängningen få ut den information jag behöver för att besvara min frågeställning.

Det visade sig också under samtalen att barnen utvecklingsmässigt inte följde standardformulan äldre = mer vuxenlik. Det blev tydligt på hur olika nivåer barnen låg vad

gällde reflexivitet och verbal fömåga. Det flöde och den kvickhet i associationerna som fanns i konversationen med en åttaårig pojke, var som bortblåst under mötet en vecka senare med två tolvåriga pojkar. Ibland föreföll barnen mest skilja sig åt i fråga om temperament.

Att barn skiljer sig åt är i sig inget att förvånas över eftersom deras sätt att fungera bygger så mycket på hur lokala och historiska förutsättningar påverkat dem (Lancy 2008: 8).

För att åtminstone inte i onödan lägga min makt i vägen för barnens möjligheter att svara fritt har jag försökt ställa öppna frågor, frågor som kan besvaras med annat än ja eller nej. Därtill har jag undvikit suggestiva/ledande frågor. När jag upprepat frågor har jag sökt att inte upprepa dem i samma form. Barnets tystnader har fått plats. (Westcott och Littleton 2005: 152).

Det hände under samtalen att jag ställde ledande frågor. Jag noterade när det skedde och återkom senare till frågan, då i en annan och öppnare form.

Urvalet – att skaffa sig tillträde

Min studie bygger på ett snöbollsurval, där en kontaktperson eller institution tipsade mig om en annan som eventuellt kunde hjälpa mig. Samtliga barn är trångbodda enligt trångboddhetsnorm tre, somliga enligt norm två och ett. Några har flyttat från ett boende som klassas som trångt enligt norm ett och/eller två till ett boende som uppfyller norm tre. (Samtalen med dem var i högre grad jämförande men också retrospektiva: Hur var det att bo så? Vad är bättre nu? Finns det något som är sämre?)

Det var ett digert arbete att nå fram till barnen med min förfrågan om att delta i studien. Runt omkring dem stod en till förstone ogenomtränglig mur av vuxna, inte så mycket i rollen av förälder som av lärare, kurator, rektor, diakon eller handläggare på socialtjänstens försörjningsstöd. De professionella lade ofta sina fördomar om familjerna i vägen för mig – fördomar som kom på skam när jag väl fick kontakt med barnens familjer; de flesta deltog nämligen gärna, och utan särskilda krav på kompensation.

Fördomar om att ”de vill ha”

Min första idé inför rekryteringen var att kontakta socialtjänstens klienter via anslag eller utskick. Några av de tjänstemän jag talade med menade emellertid att en sådan procedur inte var görlig då de trångbodda barnens familjer var så bidragspassiviserade att de sannolikt inte skulle ställa upp utan att kompenseras för det. ”De har vant sig vid att få, inte att ge”, som en enhetschef uttryckte sig. Tal om bidragsskulturer i de nordöstra stadsdelarna var vanligt och trots att de allra flesta professionella menade att min undersökning vore förtjänstfull, var de flesta pessimistiska inför utsikten att hitta villiga deltagare – med minde än att jag kunde erbjuda utflykter till sevärdheter, besök på Borås djurpark för familjerna eller liknande.

Rädsla bland informanterna

I mina kontakter med de allmännyttiga bostadsföretagen i de nordöstra stadsdelarna, beskrevs de boende som rädda för att berätta hur de bor. Hyresgästerna bor i vissa fall betydligt fler än vad som anges på kontraktet och en anmodan att delta i en undersökning kring trångboddhet kunde antingen väcka rädslan att bli avslöjad eller tanken att jag i själva verket var utskickad av bostadsföretaget för att spionera, menade man. Vid kontakter högre upp i hierarkin, betonade man hur politiskt känsliga dessa frågor är och att bolaget därför valde att avstå från att medverka till att få fram informanter.

Trötta professionella

Inte få av de professionella kring barnen uttryckte stor trötthet. Framst gällde det skolpersonal. De uppgav överansträngning som skäl för att inte hjälpa mig att skaffa informanter. Jag mottog vänliga sms och mejl från kuratorer och rektorer som önskade mig ett varmt lycka till men som berättade att de i dagsläget inte kunde åta sig fler uppgifter utöver dem de redan hade på grund av personalneddragningar och behov som aldrig sinade.

Värnar om barnen

Slutligen angav många att de värnade om barnen som skäl till att inte hjälpa mig. Det rörde sig främst om representanter för olika kyrkliga organisationer. Förmodligen möter kyrkan många av de familjer som inte kunnat få hjälp av socialtjänsten, eftersom deras problematik inte täcks av socialtjänstlagen. Ett sådant exempel var de diakoner som nekade mig hjälp eftersom deras kontakter bestod av familjer som gömde sig från utvisning. En kontakt mellan mig och en sådan familj kunde dels riskera familjernas säkerhet, dels äventyra det förtroende som byggt upp mellan familjen och diakonen, menade man.

Tack, vi hör av oss!

En av dessa organisationer bjöd trots allt in mig till en informationsträff om sin verksamhet. Den skulle hållas i organisationens lokal i en av de östra förorterna. Träffen skulle vara en uppstart inför höstens arbete med svenskundervisning, läxhjälp och socialt umgänge för personer som av olika anledningar inte får sådan hjälp från myndigheterna.

Här fick jag tillfälle att presentera mig själv och min studie inför en större mängd människor som inte tvangs uppge vem som befann sig i Sverige legalt och inte. Så kunde familjerna själva fatta beslutet om de ville kontakta mig på den efterföljande fikastunden eller senare via mejl och telefon.

Den onsdagskväll som mötet hölls, utrustades jag med tolk och fick förklara mitt ärende. Runt kaffebordet satt en mängd nationaliteter, faktum är att i det uttjänta före detta konferensutrymmet med flagnande färg från väggarna och en svag men omisskänslig lukt av mögel, befann sig så många människor att en tredjedel fick förflytta sig utomhus och stod och lutade sig in genom fönstren med bullar och kaffekoppar för att höra vad jag sade.

Under mitt anförande möttes jag av såväl nickande som uttalat medhåll, varma leenden och samförstånd. Via tolken stämde flera av mötets deltagare in i mitt ärendes stora angelägenhet och de önskade mig ett varmt lycka till, för jag behövdes; om detta var man enig. Efter mötet försvann var och en till sitt. De passerade leende förbi mig för att slänga ett bullpapper eller en engångsmugg i papperskorgen, lade en hand på min axel och framförde en uppmuntan på sitt språk. Sedan blev det tomt. Av cirka hundra mötesdeltagare, valde ingen att delta i studien och ingen att prata med mig närmare.

– Var det ingen här som är riktigt trångbodd? frågade jag organisationens projektledare.

– Jodå, svarade hon, det stora flertalet.

Samma vecka ringde jag tiotalet invandrарorganisationer som drevs på ideell basis: kulturföreningar, samverkansprojekt, hjälpprojekt av allehanda slag. Samstämmigt möttes jag av glada tillrop och en önskan att hjälpa mig. Av ingen hörde jag något vidare.

Under en period hade jag upplevelsen av att det var ett omöjligt projekt, att lyckas ta sig fram till de trångbodda barnen. Under samma period umgicks jag med tanken att ta spårvagnen till Hjällbo torg utrustad med megafon och skrikande i den framföra mina önskemål.

Genombrottet

När kontakt till sist etablerades med två skolor i stadsdelarna, med introduktionsenheten i Angered och med Röda Korset, nekade inget barn som tillfrågades att delta. Inga föräldrar ställde villkor om betalning eller verkade ängslas över vem jag var.

Jag fick ihop 13 intresserade barn. Av dem uteslöts två; den ena för att han inte dök upp på någon av våra tre inbokade träffar och den andra för att han under intervjun inte svarade mer än enstavigt på frågorna.

Om de intervjuade barnen

För att underlätta läsningen av analysen har jag sammanställt en lista över de 11 intervjuade barnen och något om deras relevanta livsbetingelser.

Amin	8 år	Pojke. Bor i en tvåa med två yngre syskon, sin mamma, familjens kvinnliga bekant och hennes barn. Familjen har gömt sig undan utvisning. Lägenheten är tillfällig.
Amir	12 år	Pojke. Bor med fem syskon och föräldrar i en fyrarumslägenhet.
Beyan	10 år	Flicka. Bor i ett källarrum i en kyrka med sin mamma.
Darius	14 år	Pojke. Bor med sin mamma och bror i ett sovrum som de utan hyresvärdens vetskap hyr av bekanta som har kontraktet på lägenheten.
Desale	14 år	Pojke. Bor i en femrumslägenhet med sin mamma och sex syskon. Bodde fram till tidig höst 2010 i en trea i Hjällbo.
Henar	11 år	Flicka. Bor med tre syskon och föräldrar i en trea.
Massoud	11 år	Pojke. Bor med tre syskon och föräldrar i en trea.
Melika	11 år	Flicka. Bor med tio syskon och föräldrar i en ombyggd skola som i storlek motsvarar en sexrumslägenhet.
Nedira	14 år	Flicka. Bor med fem syskon och föräldrar i en fyrarummare.
Salina	10 år	Flicka. Bor med sex syskon, en ensamstående mamma och en moster i en fyrarumslägenhet.
Tibe	9 år	Flicka. Bor med fem syskon och föräldrar i en fyrarumslägenhet

Intervjusituationen

De barn jag mötte föreföll, med två undantag, beredvilliga att hjälpa mig förstå trångboddhet. Så länge vi rörde oss kring just plats, kamrater, familj eller skola, gav svaren ett tillförlitligt intryck. Barnen verkade veta vad de talade om. Men barnens svar blev vagare när följdfrågor utanför barnens räckvidd dök upp: Jobbar din pappa? Läser din mamma SFI? När får ni besked om uppehållstillståndet? Varför var ni tvungna att lämna ditt hemland? Vagheten tycktes komma till uttryck genom mångordighet, ibland genom upprepningar och stakningar.

Jag har valt att betrakta vagheten i svaren kring familjens ekonomi, flykten från hemlandet eller hur länge man får bo kvar i lägenheten på två sätt. För det första styr inte barn sina livsbetingelser. Det betyder att det inte är säkert att de vuxna förklarat asylprocesser eller praktikplatsförfaranden för dem. Och även om de fått det förklarat för sig, är det inte säkert att de upplever det som värdefull information. Hur pappa tjänar pengar är inte lika viktigt som om barnet kan få en cykel.

Med ett barn kunde skämtande vara en väg att skapa förtroende och större jämbördighet, medan samma förfarande gjorde ett annat barn uppenbart generat. Somliga barn verkade må bra av en infomell ton, återigen andra föreföll inte veta hur de skulle förhålla sig till den och såg lättade ut när jag återick till att läsa frågorna från pappret.

Frågorna kom därför inte alltid i en bestämd ordning; gjorde vissa frågor ett barn obekvämt, lämnade jag dem och inriktade mig på frågor där talet flöt lättare, för att återgå till dessa frågor när barnet och jag förhandlat fram hur just vårt samtal skulle gestalta sig.

Barnet som medkonstruktör av samtalet

Samtalen blev på det här sättet kreativa. Man kan också säga att varje informant blev en medkonstruktör av intervjun och forskningsresultatet (Westcott och Littleton 2005: 143). Detta diskuterar jag även ovan, i avsnittet *Neutralitet i samtalen*.

Även föreställningen att barn har svårt att koncentrera sig och sitta stilla någon längre tid och att intervjuer med barn därmed brukar bli korta, kom på skam (Troost 2005). Ett par av mina intervjuer hölls korta, knappa trettio minuter. Det berodde på att barnen egentligen bara besvarade frågorna med ett ja eller ett nej. För de övriga barnens räkning hölls intervjuer som varade mellan trekvart och dryga timmen.

Jag har låtit inledningen av varje intervju ta tid, för att söka en väg att etablera det förtroende som är nödvändigt för att barnet ska känna sig deltagande. Konkret har jag före varje intervju inlett med att berätta om hur jag själv bor. Kort har jag beskrivit min lägenhet – vad jag tycker om med den och vad jag tycker mindre om, hur köket ser ut och hur många som får plats där, hur många garderober som finns och var mina egna barn sover och leker. Jag har frågat barnen om de tror att de brukar tillfrågas direkt när man forskar på exempelvis bostäder och vi har tillsammans diskuterat kring hur och varför barn hamnar i bakgrunden.

Så har jag redogjort för hur lite jag känner till om barn som bor trångt men att jag skulle vilja ändra på det med deras hjälp. Några av barnen, som haft svårt att formulera sig på svenska eller som tedde sig blyga, fick papper och pennor att rita med under intervjun. De kunde då exempelvis rita var garderoberna var placerade, istället för att förklara det med ord.

För att suddas ut statusgränser något och för att bryta isen har jag emellanåt initierat lekar med bandspelaren. Barnen och jag har då gjort provinspelningar för att kontrollera hörbarheten. Det hände att jag lät barnet ställa frågor till mig som jag besvarade så sanningsenligt jag förmådde. Slutdelen av de flesta intervjuerna ägnades åt att tillsammans prata om hur man kan gå till väga för att hjälpa familjer med många barn. Barnen utförde med mig en slags brainstorming kring möjliga åtgärder, vem man kan kontakta och vad det beror på att man blir trångbodd.

Om en fråga framförs som en öppen fråga visar de flesta barn om de inte förstår eller säger att de inte vet svaret. Dessutom kan det vara så att det barn som väljer att svara nej på en fråga, i själva verket tycker frågan är dum, överflödigt eller löjeväckande (Waterman, Blades och Spencer 2004: 147).

Om barnen i samtalen svarade nej på en fråga där jag förmodade att de egentligen hade ett svar, väntade jag med den till slutet av intervjun och upprepade den då omformulerad. Jag fann att de flesta barn hyste en tolerans inför min okunskap om trångboddhet och ofta likt tålmodiga ciceroner tog min hand för att söka leda mig mot rätt sorts förståelse.

Det är erfarenheter som dessa som leder mot Wescott och Littletons fokus inte bara på intervjuens utkomst, utan på själva sökandet efter en gemensam kontext som gör att meningen prövas av båda parter. Det sätt som barnet väljer att svara på säger mer om situationen än om barnet och det är en anledning att vara restriktiv med att teoretisera vidlyftigt kring barns omognad. Bristande mognad är inte samma sak som bristande erfarenhet, och erfarenheter växlar förstås med vilket liv man levit. (2005: 146 ff).

Forskaren bör söka tona ned sin auktoritet och arbeta med sitt språk, i förhoppningen att finna en mellanposition där barnet kan få uppleva sig lyssnat på och talat med i ögonhöjd (Greene och Hill 2005: 10-11). Om forskningsprocessen under insamlingsstadiet är en samförhandlad process mellan barn och vuxen, kan det leda till andra metodöverväganden. Så finner exempelvis Haudrup Christensen under en deltagande observation att hon först efter att ha umgåtts länge med barnen på deras villkor, vinner tillträde till deras förtroelighet och acceptans (2004: 166-170).

Eftersom jag inte haft möjlighet att träffa varje barn mer än en gång, får det vissa följder för den dialogiska valideringen, vilket jag kort kommenterar längre fram i kapitlet.

Analysen

Frågorna till de elva semistrukturerade intervjuerna är indelade enligt teman som har frågor och följdfrågor.¹⁶ Intervjuguiden är konstruerad efter läsning av teori kring barndom (med begrepp som reflexivitet, agens och kompetens i centrum), teori kring familj (med fokus på vardagens praktiker) samt teori kring plats. Intervjuguiden innehåller också frågor om exempelvis ekonomi, fritid, socialt nätverk och vad som kan underlätta respektive försvåra upplevelsen av trångboddhet.

Läsningen av intervjumaterialet har pågått i två parallella processer. I ett första skede lästes och tematiserades de efter inledande teorival. Redan under själva samtalen med barnen stod det emellertid klart att valda begrepp inte var tillräckliga för att fullt ut förstå vad barnen faktiskt sa. Under samtalen dök teman med starkare koppling till social identitet, jämförelser och konsumtion upp; teman som inte helt kunde tolkas med den teori jag hade för handen. Dessa teman har sedermera kopplats till begrepp kring fattigdom/konsumtion och relativ deprivation.

I resultatredovisningen har temana indelats i större kapitel. Dessa följer i stort valen av teoretiska begrepp och inrymmer relativ deprivation, plats och det kompetenta barnet. Begrepp relaterande till familj och vardagspraktiker interfolierar ovanstående teman.

Under analyskapitlet kommer resultat och analys att presenteras sammanfogat.

---

¹⁶ Se bilaga 1: Intervjuguide

Dialogisk validering

Eftersom min studie bygger på enstaka intervjuer, utan möjlighet för barnen att lära känna mig först, får jag aldrig veta vilka av barnen som tyckte frågorna var svåra eller dumma och inte hur jag har framstått. Barnen har heller inte fått utvärdera frågorna och inte läsa utskriften av intervjun. Däremot har jag under samtalen ställt följdfrågor på svar jag inte begripit och missförstånd har på så vis klarats upp. Min studie kan därmed sägas uppfylla ungefär hälften av vad man kan fordra av en dialogisk validering (<http://www.infovoice.se/fou/bok/10000035.htm>) eller det Kvale och Brinkmann beskriver som kommunikativ validitet (2009: 261).

Avslutande reflektioner kring validitet

För validiteten brukar det viktiga vara att visa logiska eller ”naturliga” samband mellan informanternas utsagor, mina beskrivningar, tolkningar och slutsatser. Låt oss med Kvale och Brinkmann säga att jag, åtminstone i stor utsträckning, använder ett koherenskriterium för graden av trovärdighet, som vi får låta svara mot graden av kunskapsstatus (2009: 265).

För att hjälpa läsaren att bedöma studiens validitet har jag redogjort för min förförståelse, urvalet, villkoren för samtalen med barnen samt analysen. Härnäst kommer jag kort diskutera generaliserbarhet och reliabilitet. Bedömningen av studiens reliabilitet är inte alldeles enkel vid semistrukturerade intervjuer men beror givetvis delvis av pålitligheten hos ljudupptagningen, transkriptionen samt i viss mån frågornas ”standardisering”.

Min förhoppning är att på detta vis deklarerar de ideal som fått råda över forskningsprocessen (Seal 1999: 33).

Generaliserbarhet

Det är lätt att föreställa sig att den kvalitativa intervjumetodens största brist är dess relativa fåtal informanter. Det går inte att generalisera kring ett resultat som har tioalet informanter som bas. Men Kvale och Brinkmann frågar sig varför den kvalitativa vetenskapen alls behöver generalisera sina resultat (2009: 280-281). Ett dylikt krav implicerar att vetenskapen ska kunna tillämpas överallt, på alla människor och alla platser, menar författarna.

Jag menar ändå att en diskussion kring studiens generaliserbarhet kan uppnås genom att jämföra den mot tidigare forskning. I en diskussion kring vad i resultatet som överensstämmer eller inte med sådan forskning, kan vi få syn på vad i studien som tycks gälla för fler kontexter och fler sammanhang och vad som gäller för det specifika fallet.

Man kan därtill göra analytiska generaliseringar, även om man inte har ett slumpmässigt urval. Generaliseringen vilar då mot fylliga beskrivningar av kontext av exempelvis intervjuprocesser och intervjuprodukter, (ibid: 285), något jag avsett göra i föregående redogörelse.

Kvale och Brinkmann kokar ner fågan om hur många intervjupersoner som behövs till: *Så många som behövs för att få reda på det jag vill få reda på*. Forskaren kommer med rätt angreppsvinkel att upptäcka en materialets mättnad - man börjar höra samma typer av svar om igen. Det är inte troligt att fler intervjuer efter det stadiet producerar ny kunskap (ibid: 129).

Så var det i mina intervjuer. Barnen fortsatte leverera olika slags berättelser men de grova grundteman jag spårat efter att hälften av intervjuerna genomförts, återkom i resterande samtal. De motpoler i ståndpunkter och upplevelser jag spårade inledningsvis, visade sig återkomma.

Jag önskar ändå återgå till frågan om varför man ska generalisera. Varför är det bättre att ha en bred tillämpning utifrån många informanter än en smal tillämpning utifrån ett fåtal? Med ett fåtal intervjupersoner blir det vanskligt att generalisera men lättare att beskriva det partikulära. Partikulära beskrivningar är intressanta för att de möjliggör för forskaren att nå på djupet och kan svara på hur det *kan vara*, hur en upplevelse av det fenomen vi undersöker kan se ut. Det blir här en fråga om att välja mellan bredd och djup, eller mellan det generaliserbara och det partikulära. Generalisera versus beskriva, vilket har störst förklaringsvärde? Återigen: det beror på vad man vill få reda på.

Är min metod reliabel?

Om någon annan tog sig för att utföra en studie exakt som min, skulle hon då få samma resultat? Jag är naturligtvis svaret skyldig, eftersom det förstås är praktiskt omöjligt att ens en enda gång realisera exakt samma intervjusituation som den jag befunnit mig i. Intervjun är inget statistiskt mätinstrument. Trost diskuterar exempelvis forskningsintervjun som ett symboliskt interaktionistiskt projekt där båda parter under samtalet befinner sig i process. Svaret på en fråga kommer därmed att skilja sig åt beroende på tidpunkt och på vem som är inblandad (2005: 111). Däremot bör man så långt det är möjligt redogöra för studiens relevanta omständigheter och låta den informationen stå som mått på reliabiliteten.

Bandspelare

Vid intervjuerna har två bandspelare användts, båda med interna mikrofoner. En bandspelare har användts som intervjubandspelare, medan den andra funnits med som backup. Testinspelningar av varje barns röst har gjorts, för att kontrollera hörbarhet.

Om frågorna

Frågorna i intervjuguiden har inte vid varje intervjutillfälle ställts i exakt samma ordning. Frågorna har i vissa fall omformulerats, men med bibehållen andemening.

Om transkriptionen

Utskriften av materialet är inte helt ordagrann. Flera av barnen behärskar svenska fullgott, medan andra har större problem med meningsbyggnad. För att öka läsligheten har jag redigerat dessa barns tal till korrekt meningsbyggnad. Någon gång har jag låtit exempelvis placeringen av subjekt och predikat passera utan korrektur; där jag menat att det inte stör förståelsen och för att i någon mån addera doft och smak åt citaten. Vid några tillfällen har jag lyft ut slangord i stil med ”typ” eller ”liksom”, där de förekommit så frekvent att jag bedömt att citatet blivit svårläsligt. Vid de tillfällen jag inte kunnat höra vad barnen säger har jag infogat (*ohörbart*) i utskriften.

Etiska överväganden

Jag har redan diskuterat den maktskillnad mellan vuxna och barn som kommer till särskilt uttryck i en studie som min: deras ovana att tillfrågas om sin åsikt, deras vana att relativt okritiskt svara på vuxnas frågor, deras verbala och intellektuella och, i min studie, sociala underläge. Denna asymmetri gör etiska överväganden särskilt viktiga. I stora drag går de ut

på att optimera barnens möjlighet till medbestämmande och trygghet samt bevara deras integritet. Att använda ett barn som är otryggt, pressat till medverkan eller som är orolig för följderna av att delta är inte bara etiskt olämpligt utan minskar också informationsvärdet hos informantens utsagor, och därmed studiens validitet (Hill 2005: 63).

I det följande ska mina sex etiska tumregler redogöras:

1. Forskaren bör vara säker på att forskningssyftet är i barns intresse och kalkylera över vilka kostnaderna och nyttan av deltagande kan bli för barnens räkning (Hill 2005: 65-66). Barnens egna upplevelser av trångboddhet hittills är sparsamt förmedlade och trångboddheten påverkar dem fysiskt och socialt negativt. Forskningssyftet kan därmed sägas ligga i barnens intresse.
2. Med avseende på privatliv och konfidentialitet bör man undersöka vilka val barnen haft med avseende på att bli kontaktade, vägra delta eller dra sig ur (Hill 2005: 65-66). Till alla berörda institutioner formulerades under sökandet efter informanter ett mail med förhållningsregler för hur barnen skulle kontaktas.¹⁷ I informationen som på förhand gavs till barnen, upplystes om konfidentialitet och om att barnens identiteter skulle komma att maskeras i analysmaterialet. Men denna punkt har jag inte haft egen kontroll över eftersom barnen förmedlades till mig via andra vuxna än jag själv (exempelvis skolpersonal). Då jag inte kunde delta fullt ut i rekryteringsprocessen, har varje barn informerats vid intervjutillfället om sin rätt att när som helst dra sig ur och fått information om att deras identiteter kommer att maskeras (Vetenskapsrådet Forskningsetiska principer/www.vr.se/etik: 10). I användandet av barnens uppgifter i studien har jag kastat om ålder, kön och hemort samt vissa andra biografiska uppgifter, för att försvåra för en läsare att identifiera enskilda individer (ibid: 13).
3. Barnen bör förstå forskningens mål och implikationer innan de dras in i studien, liksom rätten att lämna undersökningen (Hill 2005: 65-66). Detta gjordes vid inledningen av intervjuerna.
4. Om möjligt, ska forskaren tillse att ingen informell press utövats mot barnen (ibid: 63). Intervjuerna gjordes alla utan vuxna närvarande och jag har i det introducerande mailet tryckt på att barnen ska lämna sitt medgivande, före målsman kontaktas.
5. Eftersom mina uppgiftslämnare är under 15 år, har det emellertid varit viktigt att ha målsmans tillstånd för medverkan (Vetenskapsrådets Forskningsetiska principer/www.vr.se/etik: 9), något jag skriftligt men även muntligt förklarat för de kontaktpersoner som hjälpte mig finna barn som ville medverka. Samtliga deltagande barn har sina föräldrars tillstånd. I ett par fall har jag beretts möjligheter att få tala med föräldrarna före intervjuerna.
6. Under mina möten med barnen dök smärtsamma erfarenheter upp, av flykt, dödade eller borttappade föräldrar eller avslag på uppehållstillstånd. Jag undvek aldrig ämnet och ställde alltid följdfrågor eller uttryckte min sympati. Däremot dröjde jag inte vid plågsamma minnen om jag uppfattade en risk att barnet egentligen inte ville berätta (Roberts 2000: 228-229). Detta var särskilt viktigt eftersom vi saknade uppföljningsmöjligheter (Hill 2005: 73-74). Barnen var också i förväg informerade om att de inte behövde svara på frågor om de inte kunde eller ville.

---

¹⁷ Se bilga 2: Introducerande brev

KAPITEL 5: ANALYS

Casebeskrivningar

Materialet uppvisar en stor spännvid med avseende på både hur barnen själva deklarerar att de har det och hur jag som lyssnare och betraktare tolkar dem. Grovt kan barnen delas in i två grupper – en något större grupp som tycker sig leva relativt goda liv och en grupp som vittnar om hur de saknar det mesta av vad man i västvärlden kan kalla normal standard vad gäller boende, trygghet, ekonomi och konsumtion. Nedan följer därför två mer utförliga beskrivningar av ett barn från den mer välmående gruppen och ett från den utsatta gruppen. De kan sägas representera materialets ytterpoler. Med beskrivningarna ges läsaren också chansen att för åtminstone ett par av barnen få en fylligare kontextbeskrivning. Av en slump är båda dessa barn pojkar.

Amir är 12 år och bor med fem syskon och föräldrar i en fyrarumslägenhet. Barnen är mellan 2 och 15 år gamla. Familjen kommer ursprungligen från Irak. Amir kommer välklädd till intervjun och han är ledig i sitt sätt. Under samtalet med mig berättar han den ena rövarhistorien efter den andra, om mördare som hugger knivar i ryggen på folk när de sover, om spöken och döda som går igen, hela tiden med ett glitter långt bak i ögonen, som om han väntar på att spåra en rädsla hos mig. Han delar rum med två bröder och Amir och hans trettonårige storebror ligger vakna om nätterna och skrämmer upp varandra, berättar han. Paradoxalt nog är det just närheten till brodern som Amir menar är den stora vinsten med att dela rum med syskon: man behöver aldrig vara mörkrädd. (sic!) Amir förstår inte alltid mina frågor kring trångboddhet och gradvis under intervjun begriper jag att det beror på att han inte tycker det är något stort problem att bo trångt. Man väntar utanför badrummet på att det äldre syskonet ska bli färdigt och om det är bråttom får man banka på dörren, man kan göra sina läxor under köksbordet om det är för många barn på rummet och man har alltid någon att leka med. Amir umgås med alla sina syskon. De sjunger och spelar spel tillsammans och de yngre systrarna uppträder för Amir. *Hon sjunger mycket bättre än mig*, säger han om den yngre systern och ler ett leende som till hälften är generat, till hälften stolt. Amir är sportintresserad och är ute mycket. Tillsammans med den äldre brodern går han på fritidsgården. Amir trycker på att det är viktigt att göra läxor och menar att det går bra i skolan. Han har en mängd idéer om vad han kunde hitta på i framtiden men vissa saker vet han med bestämdhet – han ska bo i ett varmt land och han ska bo rymligt. Trots att han i dagsläget menar sig bo bra, kan han inte tänka sig att själv bo med barn som tvingas dela rum när han skaffar familj. Amir tycker det är viktigt att tjäna skapligt med pengar. Hur hans egna föräldrar försörjer sig diskuterar vi inte mycket. Jag lyfter frågan ett par gånger men han verkar inte uppfatta den viktig. Det framgår under samtalet att Amir får vänta på vissa större inköp som exempelvis fotbollsskor. När vi pratar om vad familjen har hemma i teknikväg, verkar familjen relativt välutrustad. Barnen har Playstation, Wii-spel och en tv som Amir menar är ganska ny.

Amin är 8 år och bor med två yngre syskon, sin mamma, en kvinnlig familjebekant och hennes äldste son i en tvåa. Amin sover i vardagsrummet på en madrass med sin mamma och syskonen men familjemedlemmarna flyttar efter behov runt i lägenheten och man har ingen fast sovplats. Han verkar under intervjun helt orädd och han är artikulerad och intresserad av mina frågor. Amin kommer från Afghanistan, varifrån han med familjen flytt via Grekland till Sverige. Han kan inte redogöra för detaljerna kring varför familjen flydde men berättar att det är krig i hans hemland, ont om mat och mycket våld. Den båt som skulle ta flyktingar från Grekland vidare till Italien blev överfull och Amins far fick vänta kvar i Grekland. Sedan dess

har han inte hörts av. Amin och resten av hans familj placerades i väntan på uppehållstillstånd i en stad i norra Sverige. Efter avslag gick de under jorden och har levt som gömda i cirka ett år. Familjen flyttar var tredje till var sjätte månad. *Det finns en man som hjälper oss*, berättar Amin men vet inte vem denne man är eller varför han hjälper dem. Amin vet inte heller hur hans mamma får pengar till mat eller hur han och hans yngre syskon får kläder och leksaker men tror att det är samme man som stöttar även i detta fall.

Amins mor är panikslaget orolig över var maken kan tänkas befinna sig och hur han mår. Hon går ofta och delger Amin sin oro. Amin försöker trösta: *Jag sitter hos henne och pratar med henne*. Modern växlar mellan att förebrå Amin för enkla saker; att han inte hörsammar hennes tillsägelser fort nog eller inte lyssnar på vad hon säger, och att låta sig tröstas. Amin tror inte att hans pappa vet att resten av familjen befinner sig i Sverige. Men till sin mor säger han att fadern nog är på väg hit nu.

Amin har ett enda överordnat livsmål – att få stanna i Sverige. När jag ber honom tänka framåt mot vuxenheten, har han inga andra drömmar. När jag frågar om han själv vill bilda familj eller vad han skulle vilja arbeta med när han blir stor, kan han inte svara. Det viktigaste är att familjen får uppehållstillstånd, säger han.

Med familjen bor en bekant och hennes äldste son. Amin berättar osentimentalt om hur resten av kvinnans familj, (maken och en yngre son) togs av polisen vid ett tillslag mot deras förra lägenhet, då resten av hushållets medlemmar var ute. Kvinnan vet inte vad som hänt med resten av hennes familj. Sedan incidenten har hon börjat agera ut mot Amins mamma och konfliktnivån i hemmet är stundtals mycket hög. Kvinnans son slår de andra barnen. Amin tycker inte om att pojken ger sig på syskonen och inte att kvinnan ger sig på hans mamma och säger att han har stora svårigheter att sköta skolarbetet i lägenheten. Han sover också dåligt för det mesta, eftersom den kvinnliga familjebekanten gråter högt om nätterna. Sina många bekymmer till trots, är Amin under vår pratstund uppspelt. Bara dagarna före vårt möte har familjens manlige beskyddare skaffat fram en trasig cykel till honom som han kan låna några veckor. Man kan cykla på den redan nu men den måste repareras för att vara säker och för att hålla någon längre tid.

Det tänds ett ljus i Amins ögon när vi talar om cykeln. Han har redan använt den för att skjutsa sin syster till parken.

Trångboddhet betyder marginalisering och deprivation

För att fullt ut begripa trångboddhetens schatteringar, måste den betraktas som en fråga inte bara om trängsel. Det kan sägas vara denna studies viktigaste resultat – hur trångboddheten är ett nedslag längs en rörelse i marginalen som också i varierande grad kan kännetecknas av fattigdom, osäkra platser, bristande resurser, flyktingsskap och föräldrarnas psykosociala ohälsa.

Drygt hälften av de intervjuade barnen berättar om en livssituation där de själva menar att de har ett fullgott liv, i materiell mening och i social. Knappt hälften av studiens barn lever i marginalen eller är helt exkluderade. Deras föräldrar är traumatierade av flykterfarenheter och förlust av familjemedlemmar, och/eller bakbundna av en fattigdom som tvingar familjen att leva ur hand i mun. De marginaliserade barnen berättar om en barndom långt ifrån gemensamma middagar, fotbollsträning och fniss med kamraterna på rummet.

Trångboddheten för dessa barn är både ett resultat och en upplevelse av marginalitet. Den kan därför inte ses som en försvårande omständighet i en fullgod barndom, utan som en försvårande omständighet i en svår barndom.

Trångboddheten är också en relativ deprivation men en deprivation som utspelar sig bland fattiga grupper. Av den anledningen inleds analysen med att titta närmare på fattigdom, materiella tillgångar och jämförelser. Under intervjuerna har, som nämnts, inga frågor kring familjernas faktiska ekonomi ställts. Genom barnens berättelser framträder trots det en bild av relativ fattigdom. Som exempel är det få barn i studien som kan redogöra för vad deras föräldrar arbetar med. Majoriteten av föräldrarna uppges efter en stunds tänkande vara arbetslösa eller ha en praktikplats.

Barnen i studien, både de mer gynnade och de mindre lyckligt lottade, indexerar sig själva i relation till andra (Runciman 1966: 9, 17). Det är via talet om jämförelser som marginaliseringen får åskådliggöras.

Att jämföra konsumtion

Ett resultat som är genomgående är hur de flesta barn menar att den största vinsten med att ha eget rum skulle vara att få ha sina saker därinne; sin dator, sin tv eller sina leksaker. Detta svar kommer från den grupp barn som lever under mer normala omständigheter såväl som från de mer utsatta barnen. Tillgången till dator, mobiltelefon och tv är mycket viktig för barnen och de återkommer upprepade gånger under intervjuerna till dem. De används som lekredskap, för att kommunicera eller för att koppla av.

Darius som är 14 år, bor utan hyresvärdens vetskap inhyst i ett sovrum hos bekanta. Där bor också hans yngre bror och hans mamma. Brodern och Darius har en våningssäng medan mamman sover på en madrass på golvet. I rummet ryms också två garderober och ett antal kartonger och påsar där familjen har övriga tillhörigheter. Darius och hans familj vistas då och då i resten av lägenheten, för att äta eller titta på tv men först tillfrågas värdfamiljen. Modern ligger ofta om dagarna, berättar Darius, och hon gråter mycket. Sin far har han inte sett på två år. Efter skilsmässan från mamman, flyttade han hem till Irak och sedan dess har ingen hört av honom. Darius pratar om sin avundsjuka gentemot klasskamraterna som alla har eget rum. Men är det själva rummet han är avundsjuk på?

Kristina

Skulle du också vilja ha det så?

Darius

Ja. De har allting.

K

Hur menar du allting?

D

De kan köpa vad de vill. När jag frågar dem: 'Har du data?' Han säger: 'Jaa'.

Han säger till, frågar mig, jag svarar nej. Han frågade varför, jag sa:

'Vi har ingen, vi har inga pengar att köpa.'

Kopplingen mellan ett eget rum och fler prylar, eller mellan ökat utrymme och ökad materiell standard är inte alldeles utan bäring. Desale är 14 år och föddes i Sverige av föräldrar från ett västafrikanskt land. I hans familj är de sju personer; sex syskon och en ensamstående mamma. Fram till september 2009 bodde de i en trea i Hjällbo men har nu på prov fått flytta till en femma i Biskopsgården. Han talar om en kamrat vars pappa har arbete:

Desale

Han har dator ja. Egen. Han har ju ett rum för sig själv.

Hans pappa jobbar på taxi tror jag.

Kristina
Vad tänker du då?

D
Njæ... avundsjuk. För det är, vad ska man säga, helt normalt.

Desale jämför sig med en komparativ referensgrupp som innehar en abstrakt identitet (Runciman 1966: 12). Den abstrakta identiten är *normalitet* och det väcker Desales avund. Sakerna är med andra ord inte bara till för att njutas, de bygger också tillhörighet till en verklig eller föreställd majoritet. Brist på saker placerar Desale i en minoritetskategori.

Att man önskar sig saker som en dator kan också handla om hur trångboddheten bottnar i en fattigdom som gör livet torftigt. Darius bor i Gårdsten men går i skola i Bergsjön. Han har ett gott stycke till sina klasskamrater och kan inte bjuda hem dem på grund av boendesituationen. Hans mamma säger till honom att de än så länge är för fattiga för att få en riktig lägenhet.

Darius
Man kan inte gå ut för det finns ingenting att göra. Jag sa till mamma att hon skulle köpa till mig playstation eller data eller nånting så att jag kan... men hon sa: 'Nej, vi har inga pengar. Vi behöver mycket pengar.' Hon sa: 'Du måste vänta.' Jag sa: 'Jag har väntat för mycket. Jag orkar inte mer.'

Darius jämför sig här med vad som borde finnas för att han ska stå ut med syssloslösheten. Det är med andra ord inte alltid överskottet på interaktion eller underskottet av intimitet eller avskildhet (Gove m. fl 1979: 59-80) som lämnar barnen otillfredsställda. Här är det istället frånvaron av stimulans som plågar Darius.

Hans situation är inte olik Beyans. Beyan är en tioårig flicka från Irak som bor i ett källarförråd i en förortskyrka tillsammans med sin mor. Hennes far mördades i hemlandet för sitt samarbete med amerikanerna och under flykten tappade man kontakten med Beyans tre äldre systrar och deras barn. Beyan och modern har för ett knappt år sedan fått avslag på ansökan om uppehållstillstånd och väntar nu på resultatet av överklagan. På grund av en familjekonflikt blev de utslängda ur släktingarnas lägenhet i Angered och fick då lov att bosätta sig i kyrkans källare. Där finns två sängar och en liten tvåsittsoffa. I resten av rummet står påsar med kläder. Strax utanför rummet finns en toalett. Här har de bott i knappt ett år.

Beyan
Ja, vi väntar ju på uppehållstillstånd. Och på bo... en bostad.

Kristina
Vad gör ni om ni får avslag?

Beyan
Då gömmer vi oss. Jag vill inte dö i Irak.

Beyans vardagsliv utmärks av väntande. Hon väntar på livstecken från systrarna, på uppehållstillstånd och på att hitta en lägenhet. Hennes situation belyses inte helt med Lees (2001: 137) diskussioner kring distinktionerna mellan barns status av att vara *being* eller *becoming*. Hon ges inte möjligheter att vara en person, en medborgare eller en being i sin egen rätt och hennes status av blivande, av becoming ger inga riktningsskildringar. Får hon stanna i Sverige? Går hon och hennes mamma under jorden vid ett avslag? Skickas hon i en framtid tillbaka till Irak, dit hon under inga omständigheter vill återvända? Beyan vet inte. Det är heller inte bara flyktingskapet som håller henne i ett väntande tillstånd. Familjen är utfattig och minsta inköp måste planeras noggrant, om det alls kan genomföras. Beyan får kläder, skor och leksaker genom kyrkan.

Hon tycks, tillsammans med Darius, hamna i en egen analyskategori av *waiting*, på trygghet, på bostad och på permanens. Båda barn lever i en utsatt boendesituation och båda är i ett tillstånd av väntande: på uppehållstillstånd, på en lägenhet, på en dator och nya skor, på att få pengar. Darius och Beyan lever i en barndom som inte tycks vilja börja.

Om Darius och Beyan bildar en ytterpunkt på ett kontinuum av fattigdom, finns andra mer välmående barn som under samtalen också längtar: *fast jag får vänta* (Amir om fotbollskor). *Jag gick inte på pyamasparty. /.../ för jag hade ingen pyamas.* (Tibe).

Det är möjligt att bekymrat ruska på huvudet och kategorisera samtidens barn, så även de trångbodda, som materialistiskt fixerade och okreativa. I diskussionerna om hur teknologi och konsumtion övermannat senmodern barndom och gjort dess gränser mot vuxenvärlden suddiga (Jenks 1996: 116-123), kan en fond spåras av förföriska svartvita bilder av pojkar i kortbyxor som seglar egentäljda barkbåtar i bäcken bakom utedassen. Det är en moraliserande bild. För även om en barndom präglad av barkbåtar skulle vara kvalitativt mer uppbygglig, är det med mobilen och datorn som barn i mellanbarndomen både leker och sköter sina sociala kontakter. Utan dessa verktyg, försvåras både barns interaktion och deras lek.

Även barns sociala kommunikation försvåras utan ”rätt” slags prylar. Om identitet formas via markandens leveranser av byggmaterial och om den identitet marknaden kan producera är den socialt accepterade, sänder Darius och Beyan ut fel signaler (Hamilton 2009: 544-545).

Att delta i normal konsumtion kan på motsvarande vis tränga undan känslan av att vara trångbodd. Salina kommenterar hur det är att ha liten plats hemma:

Salina
Inte så farligt.

Kristina
Kan du ta hem kompisar?

S
Men vi är ute mest. Cyklar och så. Och jag tränar i klubben med dem.

Salinas upplevelse av boendet hjälps upp av cykeln och medlemskapet i en fotbollsklubb. Platsupplevelsen medieras genom hennes tillgångar. Om barn från relativt fattiga familjer utestängs från normal konsumtion, inte kan få dyrare leksaker och inte deltar i fritidsaktiviteter lika frekvent som jämnåriga (Ds 2004: 41: 34-35), gäller det inte Salina. Salina reser ibland till släkten i USA och till släkt hon har där. Inte bara har Salina tillgång till ekonomiska möjligheter för resekonsumtion, genom resorna vidmakthålls släktskapsband och Salina träder fram som en flicka med multipla tillhörigheter. Hon är del av ett transnationellt nätverk (Bak och von Brömssen 2010: 113 ff) som gör henne mindre platsbunden. Salina talar under intervjun lika ofta om städer i USA som om sin förort.

Lancy söker fånga hur vuxenvärldens syn på barn förändrats i ekonomiskt hänseende. Om barnet inte för så länge sedan sågs som en materiell tillgång i meningen att det kunde bidra till familjens utkomst, är situationen idag en annan. Han kallar rörelsen en förändring mot *the priceless child*. Istället för att skapa materiellt mervärde för sina föräldrar, suger senmoderna barn snarare ut dem. Vi mäter inte barnets värde i pengar; likafullt kostar de stora summor (2008: 13). Betyder det att barn är omedvetna om vad de kostar?

Beyan
I min klass de köper typ sånt här, fina kläder och allt. Och jag kan inte göra det. De köper stövlar för trehundra, nya kläder, nya byxor. Mycket saker. Min kompis, när hon går till stan har hon med sig femhundra kronor. Hon får köpa vad hon vill. Vad hon hittar.

Kristina

Det är ganska mycket pengar.... När köper du kläder då?

B

Ibland får jag av några här i kyrkan. En som jobbar här gav mig en tröja. Ibland tar jag från kyrkans second hand. Så mina kläder kostar inget. Men jag har inte så bra jacka. Några har sån där Everest-jacka. Så vill jag ha. Men de är dyra. Åttahundra. De har den i min klass. Och byxor för trehundra från Lindex. De var också fina. Jag känner mig lite fel. Mina är gratis.

Somliga barn upplever sig ha god kontroll över vad de kostar, både andras värde och det egna. Beyan kostar inget och blir på ett annat vis än Lancy avsåg också ett *priceless child*.

Beyan, som jag förstår henne, differentierar sig själv i citatet. Hon kan inte konsumera sig närmare sin referensgrupp (klasskamraterna). Marknaden, som har potentialen att ge henne byggstenar för identiteten, är inte till för Beyan och det blir svårt att skapa en socialt accepterad bild av sig själv (Hamilton 2009: 544): *Jag känner mig lite fel*. Via jämförelsen informeras hon om sin plats vid sidan av, på fel sida om normen.

Att jämföra plats

Vem barnet relaterar till i jämförelserna avgör föga överraskande deras tolkning av hur de själva står sig. Individerna och referensgruppen måste likna varandra för att jämförelsen ska kunna ta sin början (Merton 1968: 336 ff). Men vissa barn utväljer en enda person till referensgrupp (Runciman 1966: 9, 17). Ibland kan det avhjälpa känslan av att själv bo trångt:

Tibe

Ha! Då skulle du träffa min kompis Binaji. *Hon* bor trångt. Jag vet inte ens hur många bröder hon har.

De barn som är tydligast med sitt missnöje, jämför sig ändå just med sina klasskamrater. *Det är konstigt men det är nästan bara jag i klassen som bor såhär*, säger Henar.

Det är mer sällsynt att barnen uttalar missnöje vad gäller utrymmesskillnader när det kommer till invånare längre bort i staden. Under samtalet frågar jag dem om de tror att många barn i Göteborg bor trångt. Någon tror faktiskt att majoriteten barnfamiljer bor trångt, medan de flesta tror att barn i exempelvis de västra stadsdelarna har eget rum. Det är inte många barn som upprörs över dessa förhållanden.

Varför blir inte barnen mer ilska av skillnaderna? Det kan handla just om att avståndet uppfattas som för stort för att de ska se barnen i de stora husen vid havet som en referensgrupp. Det är inte alls säkert att de trångbodda barnen någonsin reflekterar över välsituerade barn. Att man jämför sig med sina egna kan bero på en upplevelse av att det är där man hör hemma. Erfarenhet kommer från fysiska omgivningar; den är *implaced* (Scourfield m.fl. 2006: 15-16). Erfarenheten kan därmed också sägas ha gränser, även kognitiva sådana. Det finns emellertid barn som upprörs å sin grupps vägnar.

Nedira är 13 år och kom till Sverige från Bosnien när hon var en liten flicka. Nedira är gladlynt och social och intervjun med henne uppgår till närmare en och en halv timme. Hon tillhör de barn i undersökningen som bor i en lindrigare form av trångboddhet. Familjen på sju personer bor i en fyrarummare i Bergsjön och Nedira delar rum med en yngre syster.

Nedira

Det finns vissa som bor verkligen lyxigt. Som har det *bra*. Och det finns vissa som har det trångt och blir arga över att de inte får en större lägenhet. Och nuförtiden är det risk att man inte får en större lägenhet. Det är det. Så jag kan säga det att folk bor inte så som de ska. Det finns såna som bor... det vill säga hälften bor trångt och hälften bor lyxigt. /.../

Kristina

Hur kommer det sig att somliga människor har det sådär mer lyxigt?

N

Det vet jag inte men en sak som *jag* vet, det är att de har sökt lägenhet tidigare, de som kommit nyligen, de får ta en mindre lägenhet. Men det finns folk som kommit för länge länge sen och ändå har en lägenhet som är mindre. Det ska inte vara så.

Nedira när känslor av hur en grupp förfördelats gentemot en annan. Det hon upplever är den Runcimanska gruppdeprivationen, som är den enda slags deprivation som kan medvetandegöra en person om strukturella orättvisor. Nedira ger uttryck för en lateral solidaritet (1966: 20, 34). Kanske är det hennes upplevelse av en gruppens deprivation som gjort henne kompetent att senare under samtalet diskutera politikernas kvalitéer med mig; jämföra och och ranka dem. *Det ska inte vara så*, menar hon, och ger därmed uttryck för en föreställd skillnad mellan *ought och is* (Crosby 1982: 20-22). Även Desale tycker att det är fel att *vissa i villa bor ensamma fast de har en hel villa*.

Nedira och Desale har i viss mån upphävt det avstånd som Scourfield med kollegor (2006: 4-18) menar att underprivilegierade barn har till andra klasser och andra möjligheter. Det går inte att uttala sig om huruvida Nedira och Desale tror att de kan uppnå vad mer privilegierade barn har men de har överbryggt vad jag vill kalla ett *retoriskt avstånd* såtillvida att de kan kritisera skillnaderna. Både Nedira och Desale hör till studiens äldre barn. I så motto är det fullt möjligt att biologisk ålder ökat ansamlingen av erfarenheter och kompetensen att bygga samman dem till en enhet (Halldén 2003: 15).

När jag frågar Desale om han skulle vilja bo i villa i någon av de mer välmående stadsdelarna, svarar han nej.

Desale

Du menar att vi skulle bo där? Askim då menar du? Nej, nej! (*Skrattar*)

Kristina

Varför inte?

D

Men om vi hade pengar då... Man får ju använda sin skalle. Vi är ju blattar ändå. Tänk dig själv, det gillar folk inte. Och så är vi också muslimer.

Desale tillhör flera olika medlemsgrupper. Utöver att vara ett trångbott barn från förorten är han invandrare och muslim. För att lösa vissa upplevda orättvisor, i det här fallet flytta till en bättre plats eller ett bättre boende, måste man avstå från allting man är, det vill säga alla identiteter (Runciman 1966: 13-14). Desale tror inte familjen skulle vara hjälpt av pengar och en möjlighet att flytta, eftersom de andra identiteterna ändå försvårar integrationen.

Andra slags jämförelser

Det händer vid ett fåtal tillfällen att barnen kopplar trångboddhet eller annan kontext med hur de presterar. Det gör de genom jämförelser.

Amin är åtta år och kommer som flykting från Afghanistan. Han bor i en svår trångboddhet inhytt med sin mamma, två småsyskon, en bekant och hennes son i en tvåa. Amins familj har fått avslag på uppehållstillstånd och gömmer sig sedan ett år tillbaka. Amins pappa fick inte plats i båten som skulle smugla flyktingar mellan Grekland och Italien och har efter det inte hörts av. Amins mor är dagligen upprörd och orolig och Amin sitter med henne och tröstar. Trots att Amin har uppenbara svårigheter att finna ro för läsläsning, går det bra i skolan:

Amin

Jag slutar tjugo över ett. Jag får läxa. Jag får matte kanske. Jag gillar matte./.../
Om man har gjort läxan bra får man ett klistermärke. Om man inte gjort den bra får man inget klistermärke. Jag har jättemånga. Många får aldrig.

Kristina

Nej, så är det nog.

A

Konstigt. Jag tycker det.

K

Hur då konstigt?

A

För de är inte gömda. De har (*lång paus*) uppehåll... det där tillståndet. De har det bra. Och det verkar lugnt. Inte som jag.

Amin lever ett liv som socialt exkluderad i närmast alla tänkbara definitioner. Han tycks diskutera sitt annorlundaskap eller sin exklusion genom jämförelser.

Runciman deklarerar den individuella deprivationen som den som inverkar menligast på självkänslan. Den alstrar en känsla av skam och skuld över det man inte fått eller lyckats skaffa sig (1966: 34). Men Amin lider inte av individuell deprivation i alla avseenden. Han har något kompisarna verkar sakna, begåvningen för matematik. Amins jämförelse med klasskamraterna illustrerar hur han inte ser sig som förlorare ur alla aspekter. En aspekt av tanken om referensgrupper är möjligheten att ha flera olika referensgrupper och själv tillhöra olika medlemsgrupper (ibid: 13-14). Klasskamraterna, trots att de består av samma människor, bildar i Amins uttalande två olika referensgrupper – en grupp mot vilken man kan jämföra prestationer i skolan och en grupp mot vilken man kan jämföra trygghet. I det första avseendet kommer Amin ut som segrare, i det andra som förlorare.

Några barn tycker synd om klasskamrater som är ensamma eller har få syskon. Tibe är nio år gammal och bor med fem syskon och föräldrar i en fyrarumslägenhet.

Tibe

Kanske att det kan vara tråkigt ibland men för det mesta, nej. Inte tråkigt. De som har eget rum i klassen, (*lång paus*). Jag har det också bra. Du vet min storasyster... de andra har ju också några syskon men jag tror inte så rolig som jag har. Vi leker popstjärnor och sånt. Jag kan leka med vem som helst hemma, det finns jämt nån. Aldrig är jag ensam.

Hos de ”diasporiska” barnen i Bak och von Brömssens studie medieras upplevelsen av hemmet via närvaron av släkt och familj. Tibe har också byggt en särskild mening av sina upplevelser (2010: 113 ff). – hon har turen att ha en syster som ingen annan har. Det är i Tibes berättelse just överflödet av relationer att välja mellan som hon upplever är fördelen. I hennes redogörelse finns inte ett spår av den mättnad på social interaktion och initimitetsunderskott tidigare forskning ger vid handen (1979: 59-80). Det är hos Gove med kollegor de vuxnasståndpunkter som undersökts. Tibes ståndpunkt illustrerar hur somliga dimensioner av trångboddhet inte belyses så länge forskningen inte studerar familjen i dess helhet, innefattande alla dess medlemmar.

Andra barn jämför hur olika familjer kan se ut:

Nedira

Du tror kanske det är hemskt men det är det inte. Vissa har ingen familj eller andras mamma eller pappa kanske är elaka och skäller. Du vet när man ser oss, det ser konstigt ut.

Kristina

Vad är det som ser konstigt ut menar du?

N

Och de tänker 'där kommer en familj från Bosnien eller Syrien eller så. Gud vad de är många. Gud vad jobbigt.' Men det är inte säkert att det är så jobbigt. Men man ska ju ha typ två eller tre barn. Fast inte här i Bergsjön. Det är inte så här. Jag vet inte vad som är bäst, ibland tänker jag en liten familj är bättre. Men nästan jämt tänker jag inte så.

Våra bilder av vad en familj ska vara är inte en och densamma. Det finns ideal som de flesta omfamnar men inte lika många lever ut i vardagens verklighet. De flesta vuxna omfattar disparata bilder av familjen (O'Brien, Alldred och Jones 1996: 84). Det tycks gälla för somliga av barnen också. Även Nedira ger uttryck för motsägelsefulla bilder av den ideala familjen och för en medvetenhet om hur hennes familj betraktas.

Det Nedira också gör i inledningen av citatet, är att välja en referensgrupp med sämre förutsättningar än hon själv har. På så vis kan hon hålla självkänslan intakt. Barn kan ha föräldrar som skäller men Nedira slipper det. Genom att välja sådana barn som referensgrupp, förändras hennes statusupplevelse. Jämför man sig med individer vars liv liknar ens eget, eller kanske är sämre, minskar känslan av relativ deprivation. Men det är på samma gång så att de egna målen därigenom kan hållas lägre satta (Runciman 1966: 15-16).

Jämförelser kan också handla om vad *andra* menar att man ska klara av med avseende på skola eller med avseende på humör. Någon annan jämför barnet mot ett mål eller ett ideal.

Amin berättar under intervjun hur den kvinnliga bekant familjen delar lägenhet med, förlorade halva sin familj medan hon följde med Amins mamma till vårdcentralen. Under de timmar hon och hennes äldste son satt i väntrummet, kom polisen till lägenheten och tog hennes make och yngste son med sig. Amin tror att de nu befinner sig på Migrationsverket i väntan på utvisning. Dagen då mannen och barnet försvann blev turbulent. Kvinnan fick följande nätter ha sängen intill Amins madrass, eftersom det var lägenhetens bekvämaste. Hon grät oavbrutet och Amin kunde inte sova. Kvinnan blev förändrad av upplevelsen och levde ut sin ångest gentemot resten av de boende. Konflikterna i lägenheten eskalerade.

Några dagar efter incidenten, hamnade Amin i slagsmål på skolgården. Han kan inte helt förklara vad som startade bråket men säger att ett barn kommenterade hans utseende.

Rastvakten tog Amin och det andra barnet till rektorexpeditionen för att reda ut vad som hänt men Amin ville inget säga. Han menar att rastvakten är en snäll lärare som han uppskattar men att han inte hade något att säga.

Kristina

Skulle du... kan du förklara hur du kände dig?

Amin

Bara ledsen.

K

Du var ledsen.

A

Ja. (*lång paus*). Jag ville inte, hon sa: 'Har det hänt nåt?' Jag sa nej. Hon sa:

'Är du ledsen?' Men jag bara... tittade såhär. (*Sänker blicken mot golvet*).

Hon sa: 'Såhär får man inte göra.' Jag tror... hon skrev upp mig i en bok tror jag.

Amins erfarenhet med rastvakten, förstår jag som ett exempel på hur skolan tycks förutsätta reflexivitet hos barn. De tänks kunna uttala sig kring sitt känsloliv och ett misslyckande

förläggs hos barnet självt. Amins tystnad blev en misslyckad självteknologi (Kampmann 2004: 179 ff).

Att säkerställa att slagsmålet hade med hemsituationen att göra, är männe inte görligt. Amins tystnad kan dock sättas i relief till den komplicerade situation som råder där han bor. Var ska han börja förklara någonstans? Hur ska han själv förstå sin situation och sina känslor? Utan att veta om det, ställer rastvakten krav på en reflexivitet hos Amin som få vuxna skulle kunna leverera i en situation med så mycken problematik. Likafaultt jämförs Amin med en prototyp - en abstrakt referensgrupp (Runciman 1966: 12) av kompetenta barn - en performance som knappast är åtkomlig för barn som Amin.

Hittills ser vi hur trångboddheten inte sällan är en indikator på något annat; en problematik som sträcker sig utöver boendesituationen och som i sin tur förvärrar upplevelsen av att bo trångt. Amins situation belyser hur svårt det är att utvälja trångboddheten som isolerad faktor till försämrad psykosocial hälsa. Den bör studeras tillsammans med andra risker (Spencer 2001:6).

Somliga barn går in i förhandlingarna med kontexten och jämförelserna med kamrater, normalitetsstandarder eller människors förutfattade meningar, bättre rustade. Sämre lottade barn tycks förlora i snart sagt varje jämförd aspekt. I Amins fall kan trångboddheten ses som ett yttre tecken på något annat och större; en social exklusion.

Plats

Barnens liv utspelar sig på flera parallella platser. Man befinner sig under lejonparten av dagen på institutionella platser som skola, förskola och fritidsgård. Resten av tiden utspelar sig till större delen i hemmet. Endast till mindre del befinner sig barnen i mindre kontrollerade miljöer. Frågorna under intervjuerna har rört både barnens platser i hemmet, såväl som i mer okontrollerade omgivningar.

Många barn säger inledningsvis att trångboddheten inte är så vanskelig. De allra flesta barn börjar sedermera, vid mer specifika frågor, diskutera de problem som uppstår av att bo många människor på liten yta. Så finns barn som direkt tillstår att situationen är svår. De barnen utmärks, som påpekats, av att trångboddheten inte är familjens enda problem.

Inomhus

I hemmen tycks två platser vara de vanligaste för barnen. Den ena platsen är sängen, den andra är framför någon slags bildskärm. Barnen har sällan plats för lek på sina rum, eftersom det är belamrat av sängar och garderober. I sängen kan man däremot sitta och göra läxor, läsa eller prata med kompisar på besök.

Massoud är 11 år och bor med mamma, pappa och tre bröder i en trerumslägenhet dit familjen nyligen flyttat. Han delar ett sovrum med två av bröderna. Den yngste brodern sover i föräldrarnas sovrum. De äldre bröderna läser läxorna tillsammans.

Kristina

Hur gör ni när ni behöver göra läxor?

Massoud

Ja, vi sitter tillsammans. Vi hjälper varandra.

K

Aha. Sitter ni tillsammans på rummet då?

Finns det skrivbord som ni kan sitta vid?

M
Nej, vi sitter i Korosh säng och läser brevid såhär.

K
Ni sitter i Korosh säng och läser. Ok. Funkar det?

M
Ja. Alla läser på samma gång. Då blir det tyst i rummet, ingen gör andra grejor, ingen stör. Så det är en bra grej tycker vi.

Bildskärmar i form av teve, playstation och dator erbjuder möjligheter för avkoppling. Barnens strategi för avskärmning i hemmet relaterar också till sängen eller teven.

Darius använder sängen än mer konkret för att skapa ett avskärmat rum för skolarbete:

Kristina
Kan du liksom, koncentrera dig?

Darius
Sådär. Sådär.

K
Vad gör du om du behöver koncentrera dig?

D
Jag lägger mitt täcke över mig och ligger där och läser.
Då blir det bara jag, som när man är själv. Man blir mer för sig själv.

Här skapar Darius sin egen plats och den är skapad i kraft av hans agens och hans kompetens. Men det är också så att platsen manifesterar för Darius vilken slags agens det kan bli tal om. Ramarna för platsen är satta av vuxenvärlden. Formationen av barns agens designas via platserna som ges åt dem (Gullöv 2003: 36). Darius strategi blir som jag ser den, närmast defensiv. Kurande under täcket skapar han minsta möjliga utrymme för sig själv och för sitt projekt; läxläsning. Hur länge kan man göra läxor under täcket innan luften blir alltför syrefattig? Hur ordnar man belysning under ett täcke? För att lösa sitt problem kan Darius bara göra en enda sak – en redan liten plats mindre. Så för att använda Wenzers distinktion: om vi belyser Darius med frågan: *finns det kompetens?* (Wenzer 2004: 326-328) blir svaret ja. Men kompetensen har inte mycket rörelseutrymme på den lilla plats som är hans.

Det är i hemmen och på välfärdssamhällets institutioner som barnen formas i godkända sociokulturella matriser och det är på platser utan vuxenkontroll som de får chansen att undersöka normer som inte godkänts av vuxna. (Fog Olwig & Gullöv 2003: 11) Många av barnens platser i hemmet förefaller bli just reproducerande.

Melika
Klockan åtta tar jag min syster, borstar hennes tänder och ger henne mat och så. Sen sover hon. Sen plockar jag mina saker och hennes kläder och städar och tar mina kläder och lägger dem i... Och när vi vaknar på morgonen jag tar på henne. Ger henne mat.

Melika kommer från en familj på elva barn och två vuxna. Det är lätt att föreställa sig att föräldrarna, särskilt modern som är hemma, behöver hjälp av barnen för att klara vardagens bestyr. Fler flickor i materialet har särskilda uppgifter som inte delas av deras bröder.

Tibe talar om tiden efter skolans slut:

Tibe
Jag ska göra läxorna.

Kristina
Så det gör du först?

T
Ja först. När jag hjälpt mamma laga maten. Sen, efter det äter vi och jag diskar. Jag eller min storasyster. Sen läxor.

K
Lagar dina bröder mat ibland med?

T
Bröder? Nej, de kan inte.

I dessa könsdelade arbetsuppgifter träder platsen fram som kulturell konstruktion med konsekvenser för socialt liv. Plats kan erbjuda ett säte både för möjlighet och kontroll (Fog Olwig och Gullöv 2003: 4, 9, 15-16). Flickornas platser tycks i högre grad än pojkarnas vara knutna till plikter och bjuder större möjligheter att kontrollera dem. Därmed kan vi spekulera i om flickorna i högre utsträckning reproducerar socialt liv. Att deras upplevelser av hemmet som plats, betingas av deras kön, tycks vara uppenbart (Massey 1994: 186).

Ett barn har inget regelrätt hem. När Beyan öppnar dörren till rummet i kyrkan som är hennes hem, befinner hon sig i en offentlig lokal. På samma gång som hon har tillåtelse att röra sig hur hon vill i kyrkan, begränsas hon av att det pågår verksamheter om dagarna och kvällarna. Beyan vill helst inte visa sig då, eftersom hon inte vill möta frågor om vem hon är.

Beyan
Och där nere i vårt rum kan jag ju inte leka. Och jag kan inte leka i den stora hallen därnere för de har såna där tjejgrupper. Tisdag och onsdag. Torsdag är det konfirmander där nere. Fredag finns det ”Träffen” som man kan leka. Men dit kan jag inte gå för jag känner folk där.

Kristina
Håller du dig undan då? Om det är folk här nästan varje ikväll?

B
Det finns en hall där jag kan spela fotboll men inte ofta för tisdag, onsdag, torsdag och fredag är det folk där.

Beyans platsanvändning regleras av hennes behov av integritet. Hon vill inte när som helst riskera att behöva svara på frågor kring sin person och den enda plats som erbjuder sådan frihet är så liten att hon inte kan röra sig där. Arenan utanför rummet är en offentlig plats där Beyan upplever sig potentiell utsatt. Den goffmanska bakre scen (Gove m. fl 1979: 59-80) där Beyan kunde tänkas vila ut eller samla krafter för nya offentliga framträdanden, kan alltså vara den lilla skrubben utan rörelse- eller aktivitetsmöjligheter, eller en vidsträckt lokal innehållande versifierade erbjudanden men få möjligheter att realisera dem. Beyan betraktar det som kallas hennes plats: ”kyrkan” på avstånd. Hon är inte inuti sin egen plats, inte trygg mer än otrygg, inte inuti mer än utanför (Knox 1995: 215). Den kulturella grammatik Knox omtalar som konstruktör av vår platsförståelse (ibid: 215-217) ger Beyan en bild av möjligheter och begränsningar och strukturerar hennes dagliga rutiner.

Kristina
Och när du kommer hem från skolan, hur ser en vanlig dag ut?

Beyan

Ibland äter jag inte, jag går bara runt fram och tillbaka i kyrkan. Jag pratar lite med personer som är här eller jag går till second handen. På övervåningen finns det data. Men jag kan inte gå upp där när jag vill. Och jag kan inte spela spel på den datorn. Typ att chatta, jag kan inte göra det. För man kan bara jobba och skriva på den.

Beyans berättelse tecknar mångdubbelt fler begränsningar än möjligheter och hennes dagliga rutiner och rörelser i kyrkan struktureras hårt av andras närvaro i hennes villkorade hem.

En stor del av de problem som kommer med att bo trångt, handlar om logistik. Frågor om var man ska förvara kläder, i vilken turordning familjemedlemmar ska äta eller göra läxorna, kan orsaka bryderier. Beyan och hennes mamma har som första exempel inga garderober.

Beyan

Vi behöver mera plats. Vi kan inte ha allt i påsar. Vi behöver ha sommarkläder nästan, jag kan inte ha dem i rummet. Nu är det snart vinter och vi vet inte var vi ska ha sommarkläder nästan.

Melika är elva år och kommer från Afghanistan. Efter flykten till Sverige har familjen på elva barn och två vuxna bott i ett gammalt dagis i Jönköping, i en lägenhet på tre rum och kök och har nu just flyttat till en nödortfiktigt ombyggd skola med fem sovrum i Bergsjön.

I den gamla trerumslägenheten hade familjen inte plats att äta tillsammans.

Melika

Det gick inte. Vi hämtade alla stolar som finns... som vi hade. Till köket.

Det gick inte ändå, vi har inte så många stolar.

Kristina

Hur gjorde ni då?

M

Nån åt på sitt rum och min mamma och min lillebror åt i vardagsrummet och några i köket. Det gick bra.

Beyan och hennes mamma har inget eget kök.

Kristina

Var äter du och din mamma middag eller frukost?

Beyan

Ibland är vi hos Caritas och äter. Vi kan inte laga mat på rummet.

Den här mattan blir smutsig, mamma kan inte städa varje dag.

Men jag kan gå in i kyrkans kök och ta frukost och äta där eller här. På mattan.

Amin har löst problemet med syskon som stör läxläsning genom att hota dem.

Amin

Jag gick till det andra rummet och stängde dörren och sa: 'Om ni pratar eller kommer in här så slår jag er.' Då vågade de inte komma in. Men jag tänkte ju inte slå dem.

Popoolas konstaterande att roten till många av dessa problem har att göra med fastigheterna som inte är byggda för att klara familjer med många barn (1999: 1-41), verifieras i min studie. Den största familjen i mitt material - Melikas familj på 13 personer – har aldrig någonsin bott i en riktig lägenhet. Det är inte bara själva trängseln som orsakar problemen, ibland är det också bostädernas disposition eller undermålighet som förorsakar familjerna praktiska

problem. I Melikas förra lägenhet, som tidigare tjänat som affär, saknade ett av sovrummen fönster och hade en blytung dörr som barnen knappt förmådde öppna själva. Melika hade ofta huvudvärk och menar att hon sov dåligt den perioden. Hon och hennes systrar tyckte att rummet var otäckt, de hade ofta mardrömmar och vaknade om nätterna för att luften var dålig.

Amin i sin tur sover på en madrass på golvet. Han är bara åtta år men säger att han har ont i ryggen när han vaknar om morgnarna.

När barnen blir sjuka, tycks föräldrarna annars aktivt söka mildra konsekvenserna av trängseln. Det är vanligt att det sjuka barnet får sova inne hos föräldrarna eller ensam i vardagsrummet, för att inte störa de andra. Kanske är det därför det är så få av barnen som menar att trångboddhet i kombination med sjukdom är ett problem.

Barnen klagar inte heller över hygienutrymmen eller tvättmöjligheter, som de vuxna i Popoolas (1999: 1-41) studie. De tycker däremot att det är tidsödande att leta efter kläder i garderoberna. Att låna kläder av varandra kan bli en lösning, när man inte hittar sina egna.

Massud

Jag och Korosh. Vi delar garderob. Huller om buller

Kristina

Jaha. Ni delar en?

M

Ja. Ibland tar Korosh på sig min tröja. Men det gör inget, det är ok.

Vi är nästan lika stora, jag kan ta hans. Ibland är typ en skjorta borta.

Men då har han kanske en.

De återgivna praktikerna, (att förvara kläder i påsar, äta middag i skift, hota familjemedlemmar för att få göra läxor, sova på en madrass på golvet eller låna kläder av varandra), kan i enlighet med Knox betraktas som materiella spatiala praktiker. Begreppet vill fånga interaktioner och fysiska flöden som uppstår i ett utrymme eller på en plats och som avspeglar fundamentala processer av ekonomiska strukturer och social reproduktion (1995: 222). Vid ett ytligt påseende kan praktikerna tolkas som tecken på bristande långtidsplanering (Gove m. fl 1979: 61 ff) men den är alltså betingad av strukturer större än familjerna själva.

Här får analysen problem när stipulationen är att barn bör betraktas i sitt här och nu, inte i rollen av växande medborgare med framtida utkomster i fråga om hälsa, utbildning, klassmedvetande, boende och inkomst. Det är hart när möjligt att avstyra spekuleringen om vad slags kunskap dessa spatiala praktiker skriver in i medvetandet. Om vi stannar vid nutiden, kan vi konstatera att barnen lever och tränar sig i en trängselns spatiala praktik. De upplever något som inte hör till mittfåran av västerländsk barndom. Beyan saknar till exempel det slags fundamenta man normalt tänker sig hör hemmet till, ett kök där man kan bereda sin mat.

Det faktum att så få klagar över uppbrutna middagar, madrasser på golvet eller röran i garderoberna, lämnar oss med minst två tolkningsmöjligheter.

De bryr sig inte om det. Eller så vet de att det inte hjälper att bry sig om det.

Utomhus

Många av barnen är sportintresserade. Nedira brukar träffa sina kompisar efter skolan och spela basket, Amir spelar fotboll och biljard på fritidsgården och Massoud spelar mycket fotboll med sina bröder. I områdena där barnen bor finns ofta basket- eller fotbollsplaner och de uppskattas och används frekvent av barnen. Men det finns också oreglerade platser eller aktiviteter.

Salina är tio år och bor i en fyrrumslägenhet med sina sex syskon, sin mamma och moster. Hon delar rum med sin moster och två systrar. Under intervjun pratar hon snabbt och självklart och behandlar mina omsorgsfulla följdfrågor med lika delar överseende och

otålighet. Hon talar varmt om sin familj och säger sig aldrig vilja flytta hemifrån, åtminstone inte från sin mamma. Men Salina har också ett stort kontaktnät och många vänner. Med vännerna har hon ett berg, dit de i hemlighet drar sig undan..

Kristina
Vart cyklar ni då?

Salina
Överallt och runt. Det finns så många ställen man kan ...
ja, cykla till. Där det finns backar kanske. Eller till vårt berg.

K
Vad gör ni på berget då?

S
Det är hemligt. Vi är inte alltid där. Men det är en grej där
vi klättrar upp. Ingen ser oss. Ingen vet var vi är. Det är inget högt berg
men man kan sitta där.

K
Så det är hemligt där?

S
Mmm. Eller hemligt, mina kompisar vet ju. Men andra vet inte. /.../ Vi säger
inte innan att vi ska cykla dit bara. Vi säger inte, vi bara sticker dit. Först jag
går hem och äter mat och sen jag frågar mamma: Får jag gå ut? Sen leker jag med
mina kompisar därute. /.../ Men ibland är vi på berget.

Berget är en plats som Salina och hennes kamrater kallar för sin. Hennes tal kan exemplifiera hur platser på visst avstånd till hemmet utövar en lockelse, som vi såg i Elsleys studie (2004: 155-164). Fysiska platser utanför hemmet kan sägas fylla olika funktioner. De kan vara gömställen, utsiktsplatser, lekplatser eller lekställen, mötesplatser eller viloplatser (Rasmusson 2001: 65). Salinas berg verkar uppfylla åtminstone de första fyra funktionskriterierna. Salinas hem med många syskon på litet utrymme kan sägas uppfylla de sista två kriterierna. Hemmet är helt tydligt en mötesplats för henne och hennes syskon men det är också en plats för vila, även om man oftast vilar tillsammans med andra.

I så måtto kan diskuteras om trångbodda barns platsanvändning i detta avseende skiljer ut sig särskilt mycket från barn med mer utrymme. Att barn undersöker andra fysiska rum än hemmets handlar på ett mer generellt plan om platstagande och en träning i att hantera dualismerna trygghet-otrygghet, säkerhet-rädsla eller frihet-kontroll (ibid: 67, 72).

Men vi bör också fråga oss om utevistelsen i barn som Salinas fall handlar om en stunds vila, en annan slags vila från hemmet, som Popoolas rapport inikerar (1999: 1-41).

Vad Salina av förklarliga skäl inte kommer att berätta för oss, är vilken slags erfarenhet som äger rum på berget.

Ibland är de oregerade platserna en aktivitet. De flesta barn använder cykel för att röra sig runt och utforska området. Den som cyklar ensam ska förflytta sig; till en aktivitet eller till en vän. Cyklar man i grupp, är målet för aktiviteten inte så noga angett. Man: *bara kollar på allt*, (Amir), *är överallt*, (Salina) eller *åker och spanar*, (Tibe). Man får, som jag tolkar barnen, större rörelseyta med en cykel. Det kan förklara att barnen inte mer specifikt definierar vad man gör när man cyklar ihop. Det är platser på avstånd från hemmet som möjliggör överskridanden av fysiska och sociala gränser som skapats av vuxna (Rasmusson 2001: 66). Barnen bjuds här nya rum en liten bit bort från socialiserande institutioner.

Några barn har inte den möjligheten. Det är inte trångboddheten i sig som tycks avgöra platstagande eller expansiva möjligheter utan den socioekonomiska plats barnen sätts på. Beyan, Darius och Melika kan bara drömma om att äga en cykel. Och drömmar gör de.

Melika

Jamen... en cykel vill jag ha. Då är man fri. För jag kunde...
men det går ju inte. Men jag har sagt till mamma.

För Darius del leder cykelbristen till ökad isolering. Han talar om sin ensamhet i Gårdsten. Det är långt till Bergsjön, där han går i skola och har sina klasskamrater och han menar att han egentligen skulle behöva vänner i den egna stadsdelen. Men det är svårt, resonerar han, när han inte kan finna på något att göra när han kommer ut på gården.

Kristina

/.../ Finns det ingenting? Vad gör andra barn som bor i Gårdsten, vet du det?

Darius

De går bara med sina kompisar.

K

Vad gör de då med sina kompisar?

D

Spelar fotboll... går ut. Cyklar och sånt. Jag har inte cykel heller. Och inte fotboll.

Darius problem är inte bara trängsel i hemmet. Hans mamma ligger om dagarna och gråter mycket. Darius har svårt att själv kompensera för situationen i rummet de hyr. Eftersom han inte har cykel och fotboll kan han inte skaffa vänner där han bor.

Problemet låter till förstona förenklat. Alla barn cyklar inte oavbrutet på sin fritid och för att spela fotboll behövs en enda boll; inte nödvändigtvis Darius egen. Men en sådan syn är att försöka se saker var för sig; isolerade från varandra och resulterar i att vi betraktar Darius fritidssituation som fränkopplad resten av de näterk som omger honom. På frågan: *finns det kompetens hos barnet?* (Wenzer 2004: 326-328) riskerar svaret bli nej; Darius är inget kompetent barn, eftersom han inte går ut på gården och frågar om han får vara med och spela. James och James slår i sin redogörelse för hur begreppet kompetens ska förstås fast att mindre välmående barn inte är mindre kompetenta än välmående. När barn ges ansvar, uppvisar de stor förmåga till kompetens (2008: 34-35). Darius har stora ansvar i sitt liv – han ska hantera förlusten av en frånvarande far som slutat höra av sig, han förväntas leva i ett tillfälligt rum med sin familj och måste hitta sätt att klara moderns nedstämdhet och familjens fattigdom. Darius borde med denna börda på sina axlar, klara att lyfta berg.

Hans situation belyser hur den välvilliga bild av det kompetenta barnet tecknad av James och James (ibid.), förlorar i skärpa inför fenomen som marginalitet. Vad gäller fritiden gör Darius ingenting alls. Han har ingen dator, ingen cykel, ingen fotboll och skolkamraterna i en annan stadsdel. Platsens begränsande inverkan på honom förstärks av annan dysfunktionalitet.

Vi skulle i fallet Darius kunna ställa frågan om hans kompetens är osynlig, eller som jag skulle vilja kalla det, *negativ*. Den grundläggande meningen av begreppet kompetens handlar om förmågan att göra, skriver James och James, kompetensen är performativ (ibid: 34 ff). Jag vill argumentera för att i betraktandet av Darius situation, är det minst lika relevant att studera vad Darius *inte* gör, som vad han gör. Han bråkar inte med sin bror, missköter inte skolan (enligt egen uppgift), visar inte sin mamma hur ledsen han är och berättar inte för någon hur han bor eller hur han har det. Darius kompetens har kommit att handla om att kontrollera sig -

om att sitta still i båten. Utåt ser det måne ut som passivitet. För att få syn på Darius strategi, måste vi alltså istället fråga oss: *vad är kompetens?* (Wenzer 2004: 326-328). Frågan är hur mycket tankemöda, planering och energi denna osynliga strategi kostar Darius?

Darius livssituation gör det, som jag ser det, uppenbart att diskussioner om platstagande måste relateras till materiella och ekonomiska villkor och sociala relationer för att kompetens alls ska kunna diskuteras.

Plats som mening och yttre kontext

När barnen talar om plats, glider samtalet gärna över på stadsdelen¹⁸. Barnens upplevelse av att man klarar trångboddheten relateras inte bara till ekonomisk situation och till föräldrarnas välmående, utan till vidare geografisk kontext. Ibland förefaller en specifik förorts förutsättningar verka stödande, ibland stjälpande.

Massoud

Men mina kompisar bor i Göteborg, jag känner mycket folk.
Kompisarna, jag vill inte flytta. I hela Kortedala finns kompisar, överallt.

Kristina

Nej. Hur mycket kompisar har du?

M

Många!

K

Många? (*Skrattar*) Ja. Hur är Kortedala då?

M

Kortedala... I Kortedala jag känner mycket... Här bor bara bra folk.
Och här finns ett riktigt centrum så sett... och det är snyggt. Inte klottrat typ. Eller bara såna... fyllisar överallt. Som i Hammarkullen.
Det finns kanske här men det syns inte så mycket. /.../ Det är bra på kvällen, alla är tysta. Inte som i Hjällbo eller Hammarkullen.

Massouds känslor inför Kortedala kan kopplas till hur barnen hos Elsley talar om sin utemiljö. Barnen i hennes studie distingerar mellan attraktiva och mindre attraktiva platser. De mindre attraktiva platserna är nedskräpade, fulla av klotter eller befolkade av människor som barnen är rädda för (2004: 155-164), även så för Massoud, vars uppfattning är att sådant kan finnas i andra förorter.

Massoud, som bor i en förort, använder projektioner för att förstå andra förorter. Här manifesteras två saker. Massoud projicerar ett (sämre) annorlundaskap på andra förorter och utmärker sin egen plats genom gränser och skillnader (Knox 1996: 215). Han avstår därmed från den förortens strategiska essentialism eller behovet av entydighet Spivak omtalar som signifikant för den underprivilegierade (Ristilampi 2006: 222). En anledning att avstå strategisk essentialism, kan vara lusten att resa sig upp ur sin egen grupp, istället för att resa uppåt med gruppen (Runciman 1966: 20, 34). Genom att markera skillnad gentemot andra förorter positionerar Massoud sig som tillhörande något annat, mer civiliserat. Spivaks begrepp får alltså inte helt med sig att även den underprivilegierade distingerar och skapar sociala skillnader, som inte bara riktas uppåt. Men det är också så att det förefaller finnas en för Massoud reell kontext i Kortedala, trygghet och kamrater som gör att han trivs. Men somliga barn förhåller sig också till förorten som mening, andras meningar om den. Det

---

¹⁸ För en kort redovisning av de förorter studiens barn bor i, se bilaga 3.

betyder att de i samtalen med mig går i ett slags svaromål gentemot de projektioner mot förorten de ogillar.

Nedira vill under inga omständigheter flytta från området. Fick hon bestämma skulle hon bo i en villa men den ska isåfall ligga i Bergsjön, annars bor hon hellre kvar i familjens lägenhet. När jag frågar vad som är bra med Bergsjön, tvekar Nedira. Hon tycker å ena sidan att ungdomarna som bor i stadsdelen är det bästa. De är sociala och okomplicerade och det finns alltid någon att prata med. Å andra sidan finns det de som försöker verka tuffare än de är. Nedira kan inte helt besluta sig för om farligheten i Bergsjön är ett rykte eller en verklighet.

Nedira

Att de spelar kriminella några. Och det händer mycket här i Bergsjön. Jag vet inte, Bergsjön har sånt dåligt rykte. Men ändå, kommer man hit så är det ändå bättre. När du kommer hit, ok du känner: `Ouch, jag borde inte bo här! Jag flyttar härifrån´ Men går det ett år kommer du att inse att Bergsjön är verkligen bra. Det är bara att några spelar kriminella och sånt.

Kristina

Menar du att man tror att Bergsjön är farligare än vad det egentligen är?

N

Ja! Nej, det är inte farligt ens men det är bara att... det... de håller på och spelar kriminella och hotar och sånt. Det är det enda. Men skulle det här gå bort, så lovar jag att Bergsjön skulle få bra rykte igen.

Nedira pekar på platsens dubbelhet, hur den finieras både av den som lever inuti den och av den som står utanför (Knox 1995: 215). Men även för den som lever på platsen, tycks en ambivalens finnas kvar. Är det farligt i Bergsjön? Nedira kan inte svara på det. I samma citat pekar hon både på Bergsjöns mening och kontext. Andras mening är att Bergsjön är farligt – kontexten tycks säga både och. Nedira går inte gärna ut ensam om kvällarna, säger hon. Det är ett svar som skulle behöva jämföras med hur barn resonerar i mer privilegierade stadsdelar. Även i Torslanda finns klotter, mobbning och en hierarkisk ordning bland barn. Barn reagerar på andra, äldre barn som man uppfattar hotfulla (Elsley 2004: 155-164). Nediras oro kan med andra ord handla om stadsdelen, eller om hennes upplevelser av att vara barn.

Nedira uttrycker också frustration över hur Bergsjöns barn betraktas som förlorare. Hon är ingen förlorare, säger hon. Om hon vill kan hon uppföra sig fint och tala vårdat och när det behövs kan hon tala mer slangbetonat. Nedira tänker skaffa utbildning och jobb och menar sig, utan att ha flyttat till mer välsituerad socioekonomisk miljö, ha den dubbla kulturella kompetens som Gautreauxprogrammets barn i vuxen ålder vittnar om (Keels 2008: 541-564).

Spänningsfältet uppstår mellan vad Nedira menar är ett vårdat språk och vad jag som lyssnar uppfattar som vårdat. Nedira har ett varierat språk men talar inte vad jag skulle kalla vårdat. Det kan förstås som att Nediras språkliga horisont konstitueras annorlunda än min (Knox 1996: 97, 215) och att hennes plats gränsar av hennes möjligheter att expandera språkligt. När jag frågar Nedira vad ett vårdat språk innebär, menar hon att det är att undvika svordomar och att säga ”typ” hela tiden. Det förefaller finnas en skillnad mellan vad barnen hos Keels (2008: 541-564) menar är dubbel kulturell kompetens och vad Nedira menar. Nediras platserfarenhet blir hennes språkliga erfarenhet och gräns för vad hon uppfattar som ”vårdat” och ”slang”.

När jag frågar Nedira vad hon ska använda sin utbildning till säger hon att hon ska bli säkerhetsvakt.

Barnen korsar gränsen mellan sin stadsdel och innerstaden med jämna mellanrum, ibland för att konsumera men lika gärna för att inte göra det.

Beyan

Jag tittar på en såndär i-pod eller data. I Nordstan. Jag kan inte köpa dem. Sen åker jag hem igen. Jag kan inte köpa på avbet... avbetalning heller.

Kristina

Nej.

B

För jag har inte personnummer.

Utflykten har många drag gemensamma med Wacquants bild av hur förortens boende kan förflytta över stadens gränser och fritt röra sig bland övriga invånare utan att utmärka sig särskilt. Han poängterar emellertid hur resan in mot stadens centrum bara innebär en imaginär inklusion (2008: 181-182).

I Beyans fall är det till och med så att själva resans projekt – konsumtion – blir imaginärt.

”Jag vill fast jag skäms” – om vänner

Upplevelserna kring om det är möjligt att ta hem kamrater eller ej, varierar stort bland barnen. Vissa barn säger att deras vänner vet hur de bor men att de inte kan ta hem vänner på grund av ren platsbrist. Det behöver ändå inte bli ett problem.

Amir är en tolvårig pojke som bor med fem syskon i en fyrrumslägenhet. Han delar rum med två bröder. Trängseln ser Amir inte som svår och de problem han nämner, rycker han på axlarna åt. Att umgås med vänner är inte heller ett problem.

Kristina

Tar du hem kompisar?

Amir

Ja.

K

Var är dina syskon då, om du vill vara på rummet med en kompis?

A

De känner alla mina kompisar, de är också med. Vi leker ihop så det är inga problem.

Andra barn är bekymrade. Jag pratar med Darius om varför han inte har några riktiga vänner som han umgås med utanför skolan. När jag frågar om han kan ta hem en vän, svarar Darius:

Darius

För... skulle jag ta in honom i rummet? För min mamma sitter ju där och min bror... skulle jag? Jag kan inte ta in honom i rummet.

Kristina

Nej. Vad skulle du göra då, om du hade en kompis, vad skulle ni *kunna* göra?

D

(*knappt hörbart*) Ingenting. Bara träffa honom på skolan.

Under den tid Desale bodde i Hjällbo och delade sovrum med en syster och tre bröder hade han en vän hemma en gång, som tröst efter en sjukhusvistelse. Normalt sett gick det inte.

Kristina

Just det. Då... då när ni bodde här i Hjällbo, kunde du ta hem dina kompisar?

Desale

Nej...det gick inte. /.../ Det var litet. Sex barn (*ohörbart*) fast min mamma sa att sen ska vi flytta till Biskopsgården, då får jag ta hem kompisar, bara för det är större.

K

Mmm... Hur kändes det här i Hjällbo då, att inte kunna ta hem kompisar?

D

Lite sådär ledsen, jag ville gärna ta hem mina kompisar. Ibland jag kände så här... orättvist. Så jag fick gå hem till dem ibland.

En del skäms över hur de bor. Beyan vill ta med vänner hem men vill inte visa upp bostaden.

Kristina

Kan du ta hit en kompis om du skulle vilja?

Beyan

Ja, jag vill fast jag skäms... om hon ser hur litet vårt rum är, så... jag vet inte. Jag vill det men vårt rum är så litet så vi får inte plats. Att typ göra våra läxor tillsammans. Om hon hade med sig sin data och om jag hade en data, vi skulle inte ens kunna sitta tillsammans. Det är så trångt. Jag får skämmas.

De barn som tycker det är mindre problematiskt att ta hem vänner, kan dela rum med flera syskon. De känner sig däremot materiellt sett tillgodosedda. De bor också i konventionella lägenheter.

De flesta barn som uppger att det är svårt att ta hem vänner, (Beyan, Amin, Melika och Darius) lider av en annan slags trångboddhet. I Beyans fall, är rummet så litet att hon knappt ryms där med sin mor och hon bor dessutom i en lokal man inte associerar med en bostad. Hennes upplevelse är att hon sticker ut på ett negativt vis. Amin bor i en tvåa med mamma, bror, syster, familjens bekant och hennes son, vilket gör det än besvärligare att lista ut var de andra ska ta vägen medan Amin leker med sin vän. Familjen är gömd; något som i och för sig inte tycks bekymra Amin, som har berättat det för sina vänner. Melika säger att det kvittar hur stort de än bor, det kommer alltid finnas för mycket människor hos henne för att hon ska kunna ta hem en vän. Även Darius boendesituation är svår. Han kan inte be sin bror och mamma att vistas någon annanstans i lägenheten, eftersom den inte är deras.

Nuets och framtidens platser

Det vanligaste första svaret på frågan hur det är att dela rum med flera syskon är att det går bra. De barn som direkt problematiserar situationen lyfter indirekta effekter av att vara många.

Kristina

Du delar rum med två andra bröder ja.

Massoud

Ja.

K

Ja, just det. Hur är det att dela rum?

M

Det är svårt. Vi tre på ett rum. Jag blir sjuk, de också, jag smittar dem och de blir sjuka. Sen blir jag frisk och de smittar mig igen.

Darius, Amin och Beyan är de enda barn i studien som omedelbart tillstår att de tycker hemmets trängsel är svår. En majoritet trycker istället inledningsvis på rikedomerna i att ha många syskon. Nedira sällar sig till den majoritet som lyfter fördelarna:

Nedira

Så fort du är arg eller... har sorg, så står de nära och pratar med dig typ. Så... du känner ingen sorg när du är med dina syskon. Och när du är ute med exempelvis din storebror, det känns såhär att: 'Åh, han är större än mig! Jag har skydd.' Typ. Så det.. det är så. /.../

Kristina

Finns det nåt som är dåligt med att ha många syskon?

N

Neej. Det finns inte en enda sak som är dålig.

Syskonen tycks, beskrivna såhär, utgöra ett skydd för barnet. Flera barn berättar att de väcks av yngre syskon om nätterna men att det inte gör något; man lägger sig i det mörkrädda syskonets säng eller hämtar vatten. Ingen uppger att det är ansträngande att bli väckt.

Barnen redogör däremot för de konflikter om utrymme och saker som kan bli följden av att bo trångt men samfällt vittnar historierna också om en aktiv vilja att vara vänner och att reparera skadan efter ett gräl. Tibe vill inte ha eget rum ens om det var möjligt. Hon har en äldre syster som framstår som något av en idol och Tibes dröm är att bara de två ska dela rum. Då ska de sätta upp lappar på dörren där det står "STÖR EJ" och så ska de ha hemligheter därinne.

Rör vi oss däremot mot en föreställd framtid av familjebildande är det, med undantag av Tibe, inga barn som föreställer sig att de själva ska skaffa många barn, inte heller att deras blivande familj ska bo trångt. Det är genomgående så i materialet att det finns en stor diskrepans mellan vad man uttalar är problemfritt nu och vad man menar skulle bli problem med att skaffa många barn i en framtid.

Amir menar just nu bor familjen ganska bra. Men talar vi om framtiden är han säker på att det är bäst att skaffa bara två barn.

Kristina

Ska de dela rum då?

Amir

Nej. Om det är en villa, nej, de ska ha eget rum.

K

Varför ska de ha eget rum? Kan de inte dela?

A

De kan om de vill. Men om de inte vill kan de få ett eget rum. Och de vill nog inte. Det kommer de inte vilja.

K

Vad skulle vara bra med att de fick ett eget rum, dina barn?

A

De kan ha sina egna saker där. Om de inte vill att nån ska veta så de bara lägger sina saker på rummet. Såna saker som de inte vill att nån ska veta. Hemligheter. Man gömmer dem på rummet. Och inget tjafs. De kommer tjafsa mindre.

K

Om vad?

A

För det är trångt och de hittar inte sina grejer och de tror att den andre har tagit dem.

På citatet låter det som om Amir talar om trångboddheten bakvägen - via talet om framtiden. Någonstans har Amir ändå fått kompetensen att uttala sig om hur barn reagerar på trängsel.

Melika vill inte heller hon bo såhär trångt och spekulerar hur det skulle bli för familjen om de någon gång i framtiden fann ett boende som var mindre trångt. I Melikas framtida drömboende skulle flera av syskonen ändå dela rum.

Kristina

Varför skulle du välja att dela?

Melika

För att var skulle de andra sova annars? Jag skulle göra så att, till exempel tjejerna... Jag skulle göra så att min storasyster får bo själv och jag och min lillasyster får själva ett rum. Min storasyster är större än mig, hon har läxor och sånt. Hon har jättemycket jobb. Hon får ett rum själv. Min storebror får ett rum själv...mina andra bröder... de får, nej det blir för lite. Mina andra bröder...får dela så att Hussein och Ahmed tar ett rum och... Nej. Vad svårt det blev.

Trots att Melika får drömma fritt, tänker hon fram ett boende där alla syskon, utom de två äldsta, delar rum. Det kan bero på att hon uppskattar fördelarna med att dela rum mer än hon ogillar nackdelarna.

Att hon i fantasin låter syskonen dela rum kan också bero på att det är sådan hennes utblick på världen ser ut. Space, våra meningsbärande erfarenheter, betyder mer för identifikation än själva platsen där vi bor, place. Hur mycket en individ känner sig förbunden med det som är "borta" (bortanför vår plats, vårt utrymme eller vår erfarenhet), varierar med klass. Barn från lägre samhällsklasser präglas i högre grad av en upplevelse av gränser när det kommer till hur man betraktar den större världen (Scourfield m. fl. 2006: 15-17). Melika lever i en fattig flyktningfamilj där inkomster huvudsakligen kommer via försörjningsstöd. Om vi låter "borta" överföras till det vi förmår tänka och drömma fram - andra platser i huvudet - kan vi spekulera i om Melikas space begränsar förmågan att drömma djärvt. Hennes vision om ett bra boende tar avstamp i vad hon redan känner till. Jag menar, i linje med Knox, att Melikas plats och de vanor den producerat skapat hennes livsvärld, som i sin tur avgör vad hon menar är görligt eller möjligt (1995: 215-217).

Hon är dock bestämd vad gäller hur många barn hon själv ska ha. Trots att hon älskar sina syskon, ska hon själv ha en nättare barnaskara. Två är lagom, max tre. När jag frågar varför hon inte vill ha många barn, kanske en tio-elva stycken, svarar hon retoriskt:

Melika

Och var skulle vi bo någonstans? Med elva barn, nej det är omöjligt.

Melika framstår som en realpolitiskt slipad taktiker. Hon känner till läget för de stora barnfamiljerna när det kommer till bostadsfrågan. Den kan hon inte påverka. Hon kan däremot styra över sin nativitet.

Det kompetenta barnet

Platsens kapacitet att modellera reflexivitet, agens och kompetens är ett genomgående resultat i min studie. Barnen har ständigt att förhålla sig till platsen som kontext, som relation och meningsskapande erfarenhet. I meningen kontext, bildar också barnens ekonomiska utrymme en plats.

Vi ska i det följande titta närmare på agensens och kompetensens utfall i ett livsrum som i många aspekter är litet. Inledningsvis får barnen tala om sina föräldrar och om hur deras stöd inverkar på barnens möjligheter att forma ett livs- och handlingsutrymme.

Om föräldrar och utrymme: nedslag i reflexivitet

Det är förstås inte möjligt att säkert veta något om föräldrars reella stöd och insatser, eller brist på desamma, eftersom jag har barnens återgivning att gå på. Det är inte heller lätt att sia om hur mycket barnen eventuellt skönmålar föräldrarna.

Föräldrarna beskrivs i positiva ordalag. De är snälla men stränga med läxorna, de tar hand om barnen när de blivit sjuka och de porträtteras som rättvisa men ibland onödigt gränssättande. Barnen förstår att mamma och pappa aldrig önskat sig trängseln i hemmet.

Hur föräldrarna mår, tycks ha en stor inverkan på hur barnen klarar trångboddheten. De föräldrar som beskrivs som psykiskt sköra eller mycket fattiga har barn som mest artikulerat klagat över bostaden. Amin, Darius och Beyans mammor mår alla i varierande grad dåligt. Samma barns samt Melikas föräldrar lever i utpräglad fattigdom.

Det behöver inte betyda att det inkom är föräldrarnas mående som påverkar hur barnen ser på trängseln. I de fyra barnens fall sammanfaller föräldrarnas utsatthet med att det är de familjer i studien som bor trängst; antingen till antalet personer per rum eller till bostadens yta. I dessa familjer pågår samtalen om när och hur man kan tänkas flytta som mest livaktigt.

Amin

Jag sa till min mamma: 'Jag blir tokig', sa jag. Min mamma sa: 'Jag med.'

Men även i familjerna med större stabilitet pågår diskussionerna.

Kristina

Pratar ni om det hemma, att ni skulle vilja ha större...

Massoud

Ja.

K

... lägenhet? Vad säger dina föräldrar då?

M

Jaaa... de säger att vi har inte så mycket pengar. Man måste ha pengar för en stor lägenhet. Eller de väntar, eller jag vet inte. När man bott i sin lägenhet ett år, då man kan... med nån annan.

K

Byta lägenhet?

M

Ja, då går det. Nej, jag vet inte, kanske de bara väntar.

Massouds svar är signifikant för studien. Barnen vet inte mycket om vad som reglerar boendesituationen, eller vad det föräldrarna säger betyder. I informationshänseende synliggörs barnens position längst ned i generationshierarkin. De vet inte hur det kommer sig att de bor där de bor och inte vad som reglerar familjens ekonomi. Få av barnen kan svara på hur föräldrarna försörjer sig.

Melikas svar på frågan vad föräldrarna arbetar med kan sägas vara typiskt:

Melika

(*lång paus*) Det är jobb tror jag. Det är inte praktikplats. Det är jobb men det ger inte pengar. Jag vet inte varför. Jag vet inte om de ger pengar eller inte. Men jag har aldrig hört att pappa har sagt att han har fått pengar från jobbet.

Att diskutera informationsbristen i ljuset av generationsbegreppet, lämnar dock en känsla av otillfredsställelse efter sig. Det är fullt möjligt att föräldrarna faktiskt har informerat barnet men att kunskapen inte förefaller viktig i barnets värld. Halldén påpekar att generationsbegreppet tenderar underkommunicera att barndomen också handlar om biologisk utveckling och kropp (2003:15).

Oklarheten för barnen i frågan om vad deras föräldrar gör och hur pengar kommer in, är genomgående. De är väl införstådda med att man måste vänta med vinterjacka, gympaskor eller skolväska *tills nästa gång kommunen ger pengar*, som Melika formulerar det. Bristen på pengar samt det faktum att föräldrarna vistas utanför hemmet utan att yrkesarbeta, är en del av familjepraktiken, i enlighet med Morgans förståelse av den som också det som sker utanför hemmet (1999: 20). Upplevelsen av hemmet formas av brist på ekonomisk kontroll och barnen tränas i väntandets och försakelsens konst (Salonen och Hjort 2000: 9-16).

För vissa barn är emellertid informationen viktigare. Här är det inte ett hierarkiskt förtryck som hindrar flödet, utan föräldrarnas egen hjälplöshet.

Amin lever gömd med sin familj och två bekanta. Situationen i hemmet är pressad och den kvinnliga bekantens yngste son och make hämtades för en tid sedan av Migrationsverket, vilket ökat frustrationen och urladdningarna:

Amin

/.../ och ungen är också knäpp. Han slog min lillasyster. Han slog bara. Han drog i hennes hår och rev henne. Det är jättejobbigt att bo med dem. Och tanten är också knäpp.

Kristina

Varför är tanten knäpp då?

A

För det där med barnet och mannen. Hon oroar sig, den tanten. /.../ Hon bråkade med min mamma några gånger. Att hon inte fick brödet, om min mamma sa att hon ville ha brödet när de satt vid bordet, då tog tanten det och kastade det på mamma och sen gick hon och grät. Sen skrek hon till mamma: 'Säg förlåt!' Min mamma fick säga förlåt men... mamma hade inte gjort nåt. Så då grät mamma.

Amins hem utgör ingen stabilitetszon i någon som helst mening. Att bearbeta erfarenheter från det offentliga och att uppleva intimitet är ogörligt (Halldén 2003: 247-250, 270). Han flyttar var tredje till var sjätte månad. Han vet aldrig när eller vart. Amins mamma kan inte förbereda honom, eftersom hon själv inte vet vad som ska hända.

Amin

Nej, jag vet aldrig. Inte min mamma heller. Hon bara bor.

Kristina
Hur är det att inte veta?

A
Jobbigt. Det kommer många brev till dem som har lägenheten. Och vi måste ringa till dem och de får komma och ta breven. Om vi inte kan betala pengar, då kommer någon annan och bor där.

K
Hur gör ni för att betala då? Kan din mamma jobba?

A
Nej, hon får pengar av någon. Hon jobbar inte. Hon vet ingenting.

Amins mamma kan inte hjälpa honom att själv reflektera över situationen. Hon lider av samma informationsbist som han.

Ibland tvingas föräldrarna hämma barnen på grund av bostadssituationen. Darius familj som utan världens vetskap bor i ett rum hos bekanta får inte skratta eller prata högt i rummet. Barnen får då tillsägelser av sin mamma.

Kristina
Hur menar du... brukar din mamma säga åt er att vara tysta?

Darius
Ja.

K
Vad brukar hon säga då?

D
Hon säger bara: 'Var tyst! Prata lite tystare.' Vi har ingenting att göra. Vi sover. Om man inte kan skratta, inte prata, då... till slut man blir trött.

Om det fysiska rum där barnens agens och kompetens kan få spelrum antingen är för litet och/eller fyllt av andra människor, är det psykiska rummet för barn som Beyan, Amin, Darius och Melika trångt och fyllt av problem som barnen inte kan reglera. Dessa citat vill belysa det faktum att barnens agens har att levas ut på platser som definierats av (i det här fallet hjälplösa) vuxna (Fog Ölwig 2003: 36).

Men som Bak och von Brömssens studie visar, är barn aktiva uttolkare av världen omkring sig. De är reflexiva och bygger mening (2010: 113-115). Amin vet att mammans väninna betar sig neurotiskt på grund av det som hände hennes make och barn. Han har tolkat grälen mellan de vuxna som att hans mamma tvangs be om ursäkt för något hon inte gjort och att det förklarar hennes gråt. Massoud har räknat ut att möjligheten att flytta antingen kan bero på ekonomiska medel eller att man bor i lägenheten tillräckligt länge för att kunna byta den.

Nedira har en åsikt om en av anledningarna till att barnfamiljer blir trångbodda.

Nedira
Man kan väl inte... liksom räkna ut hur allt ska bli heller. Man kanske flyttar in i en lagom lägenhet. Så får man typ första barnet. Allt är bra. Men sen, sen vill man ha ett barn till. Och det går också. Och att när man får typ det tredje, då kollar man efter ,.. då vill man ha en större lägenhet. Men det finns inga. Så är det.

Nedira vet vad Popoolas rapport visar (1999: 1-41); att den lägenhetsstorlek som var bra vid inflytt, inte passar den växande familjen men att det blir i den lägenheten familjer med många barn fastnar. Hon formulerar därtill tidigare forskning om interaktionsöverskott (Gove m. fl.

1979: 59-80) och föräldrars begränsade möjligheter att hjälpa och stötta varje barn om barnaskaran är stor (Goux och Maurin 2005: 797-819) i sammandrag:

Nedira

Det som händer är att folk, de blir mer arga. Man blir mer arg. Man kan inte kontrollera att det är många därinne. Hur ska jag säga? Man har ingen kontroll, man får inte utrymme som man vill. Om man har barn så... man kan inte hjälpa sina barn. Den ene vill ha hjälp, den andre vill göra nåt annat. Så det här kan vara problemet.

Jämförbar agens?

Hur väl rymmer barnen med resten av den diskursiva figuren det kompetenta barnet? I det följande ska vi göra några nedslag i hur de trångbodda barnens agens kan gestaltas.

Ett begrepp som agens söker för den moderna barndomssociologins vidkommande täcka in barn som sociala aktörer, hur barn är kapabla att göra val, kommunicera sin vilja och hur de har förmågan att styra riktningen på sitt liv (James och James 2008: 9). För att precisera den sistnämnda delen av begreppet: förmågan att styra sitt liv, har jag slagit på ordet agens hos Nationalencyklopedin. Här definieras ordet agens på två vis. Det kan betyda verksam eller utlösande faktor, eller användas för att benämna den eller det som har kontroll över eller ansvar för att en viss handling äger rum eller att handlingen inte avbryts (www.ne.se/agens). För att få syn på hur de trångbodda barnens agens levs ut, ska vi börja med Amir och vi ska återgå till ämnet läxläsning. Syskonen får inte plats med skrivbord på sina rum.

Kristina

Hur gör ni läxorna?

Amir

(*paus*) Jag? Jag går under där vi äter mat, under den dära...

K

Bordet menar du? Sitter du under bordet?

A

Det är bättre, det är ett bra ställe. Jag lägger ner tyget, nej duken så ingen ser mig.

K

Varför är det ett bra ställe?

A

Ingen stör och ingen vet att jag är där. Sen jobbar jag. Jag måste göra så. Måste ha bra betyg.

Amir är enligt kuratorn på skolan en högpresterande elev. Hans strategi förmedlar ett intryck av slugger. Han skapar en oas av ro och koncentration mitt i vad som verkar vara stormens öga i denna barnfamilj – köket. Så har Amir redan börjat styra riktningen på sitt liv. Han tar ansvar för att handlingen genomförs och att ingen avbryter den. *Jag måste göra så.*

Även Amirs skenbara motsats, Darius, kämpar med inlämningsuppgifterna i skolan.

Kristina

Finns det dator i lägenheten?

Darius

Ja men jag kan inte använda den. Den är deras. Jag kan inte bara gå ut i... deras lägenhet och sätta mig där. Det är deras dator ju.

K

Aha. Så du kan inte sitta där och skriva uppsatser, typ såhär skolarbeten och...?

D

Nej. Jag får inte.

K

Hur gör du då då om ni ska till exempel skriva nåt i skolan och lämna in?

D

Jag skriver den på papper själv. Sitter i sängen med bok under. Det tar ju tid.
Det ska se snyggt ut.

Också Darius tar ansvar för att handlingen att skriva hemuppgift genomförs. Han kompenserar för bristen på dator genom att anstränga sig att skriva snyggt.

Är då Amirs och Darius agens jämförbara? Handlingarna är skenbart lika. Amir finner ett sätt att studera på och Darius ett sätt att färdigställa inlämningsuppgifter. Skillnaden mellan Amir och Darius är att Amir inte menar sig vara särdeles störd av trångboddheten, medan Darius är modfälld över hur familjen bor. Amir talar humoristiskt och varmt om sin familj, Darius om problemen i sin.

Samma handling utförs i olika rum; olika till sin materiella uppbyggnad och olika till sin relationella konstitution. Där Amir talar om möjligheter: *När jag blir stor? Då bor jag i Spanien, för det är varmt där.*, utmärks Darius tal av svårigheter: *Nej, vet inte. Polis kanske. Jag gillar polis men kanske det är svårt att komma in.*

Vad läsläsningen kan betyda för pojkarna i en framtid vet vi inte. Här och nu har vi en situation där Amir förefaller betrakta sitt liv som ett görbarhetsprojekt (Höjer 2001: 44), vilket skiljer honom från Darius. Om agensen till sitt ytskikt ser likadan ut i de båda pojkarnas fall, tycks dess insida av föreställda framtida möjligheter, skilja sig åt.

Agens i platspraktiker

Barnens agens tycks ha en pragmatisk karaktär. De flesta menar att de kan styra vissa sektorer av sina liv och de har en tro på sin lösningsförmåga. Desale står inte rådvill efter flytten till Biskopsgården.

Kristina

Mmm. Så du ville inte flytta till Biskopsgården?

Desale

Nej, jag ville inte. Men nu är det ok för mig.
Jag har fixat vänner här och kanske ska skaffa nya minnen.

K

Nya minnen?

D

Ja, det är klart. Det kommer ju hända grejer här med.

Desale har i kraft av sitt sociala aktörsskap sett till att få nya vänner och funderar på att skaffa sig minnen. Det är ett aktivt verb: *skaffa*, som förmedlar en bild av hur han inte behöver vänta på att något ska hända, det *kommer* att hända. Han framstår som en exploatör av platsen, som är full av vänner och potentiella minnen.

Men den nya lägenheten är villkorad. Under intervjun lyckas Desale inte förklara hur det gått till men det står klart att lägenheten lämnats till familjen på prov. Efter provåret *ska kommunen bestämma om vi kan stanna*, berättar han. Modern är angelägen om att göra ett gott intryck och förmanar barnen att vara tysta inomhus. Grannarna ovanför har småbarn och börjar föra oväsen vid sextiden om morgnarna. Desale och syskonen måste banka med en kvas i taket för att få dem sluta spela boll inomhus: *Men det är vi som ska vara tysta*. Desale begriper dock allvaret i provåret och försöker dämpa sig och syskonen. Jag frågar om det är svårt att tänka på att vara tyst hela tiden.

Desale

Ja, det... i vårt rum, jag och min syster, när fönstret är öppet, sen när man tänker stänga dörren så stängs den så: 'PANG!' Jättehårt! Då säger jag: 'Schhh!'. Det låter ju... mycket.

Kristina

Hur känner du då, när dörren slår igen sådär och det låter?

D

Vet inte (*lång tystnad*). Svårt att... liksom nervös. Ibland glömmer vi av oss och ibland kommer vi ihåg.

K

Påminner ni varandra?

D

Alltid!

Desale delar ett projekt med sin mor – att se till att familjen får kontraktet på lägenheten.

Att föräldrar försöker få sina barn att inte skrika inomhus är förmodligen inte ovanligt när man bor i lägenhet. För Desales familj är situationen annorlunda. Dels har de inte besittningsrätten till lägenheten och dels är de, om det kommer an till att söka nytt boende, ingen attraktiv hyresgäst på marknaden. Skulle det vara så att de inte klarar provet är Desale osäker om vad som sker.

Han berättar om de första besöken i den nya lägenheten i Biskopsgården.

Kristina

Jaha? Så nu bor ni där på prov kan man säga då?

Desale

Ja, prov! För att se typ att vi inte skriker och sånt och sånt. Första gången vi var där var vi helt tysta, andra gången var vi sådär och nästa gång var vi sådär skrikiga. Fast vi tar hand om det nu. Vi har köpt möbler och tv och sånt. Så vi fattar.

Desale och hans syskon ingår i försöken att dämpa sig i en familjepraktik. Bäck-Wiklund beskriver hur praktiken består av handlingar som blivit så självklara för oss att vi inte behöver tänka efter hur vi ska göra, vi gör per automatik och handlingarna får en symbolisk betydelse (2001: 49-50).

Till Bäck-Wiklunds beskrivning vill jag addera en platsens praktik som också bär på mening. Platsens mening, tänker jag mig, är dess användning. De två kombinerade praktikerna kunde kallas familjens platspraktik. I Desales fall består praktiken i att påminna sig om att vara tyst. Praktiken utmynnar i en nervositet. Vad för slags symbolik manifesterar sig med dessa tolkningar i Desale och hans syskons liv?

Familjens platspraktik kan i symbolisk mening sägas vara reducerande. Man söker ta mindre plats auditiv plats än antalet familjemedlemmar indikerar. Ovanför Desale dundrar barnsfamiljen men det är en lyx hans familj inte kan tillåta sig. Med definitionen av agens

som den som ansvarar för att en viss handling äger rum eller att handlingen inte avbryts, är Desale medansvarig till om familjen får behålla lägenheten. Använder vi definitionen av agens som den utlösande faktorn, är det samtidigt så att det är Desale och syskonen som är den potentiellt utlösande faktorn för en eventuell framtida olycka – förlusten av lägenheten. Vardagen för Desale handlar paradoxalt nog vid sidan av hans rättframma anspråk på nya vänner och nya platser också om en symbolisk förkypning, åtminstone inomhus.

Vi kan därmed inte med självklarhet säga att Desales agens reduceras. Men den får ett annat utseende och den är medskapande i den reducerande platspraktik som både formar och formas av agensens kraft. Platsens särskilda villkor styr hur agensen kan levas ut.

Det är inte bara auditiva krav som reglerar vad jag kommer att kalla barns platsagens; det gör också visuella praktiker. Beyan som bor i källaren i kyrkan, öppnar aldrig det smala lilla fönstret uppe under taket. Hon är rädd att det ska komma in spindlar, eftersom fönstret öppnas i gatuhöjd, och hon oroar sig för att förbipasserande ska bli nyfikna och titta in i rummet: *De får inte se oss ju*. Beyans platsagens styrs inte av hennes egen blick, utan av hotet från andras. Beyans defensiva platspraktik handlar på kvällstid om att inte bli sedd. Hennes agens i hemmet syftar inte till att ta kontroll, styra riktningen på sitt liv i vardagen eller att vara en verksam faktor. I den mening hon har kontroll, är det över hur många som får lov att se henne.

Henar är elva år. Hon bor i en trea i Hjällbo med tre syskon. Hennes yngste bror sover i föräldrarnas sovrum och Henar med en bror och en syster i lägenhetens andra sovrum. Syskonen har ett litet skrivbord stående mellan systrarnas våningssäng och broderns säng. Där ryms bara datorn men Henar är nöjd. När jag frågar henne vilken sak i rummet hon tycker allra bäst om, är det för Henars del datorn. Vid frågan vad hon gör när hon är sjuk, svarar hon att hon använder datorn. Henar berättar om sin äldre systems chattande.

Henar

Alltså fråga inte hur men hon har kompisar från överallt. Och de pratar på datorn du vet.

Kristina

Vad pratar de då om?

Henar

Jamen, typ allt. Att, liksom... kompisarna skickar bilder ibland. På sina hus eller sina husdjur. En är från Malmö. Och nu har hon, ja hon sa till henne att komma hit. Så kanske hon kommer och hälsar på.

Henars syster öppnar via datorn världen. Och hon stannar inte vid det, hon bjuder in världen hem till sig. Datorn blir en plats inuti platsen. Där ser hon andra och blir själv sedd, där etablerar hon relationer. Datorn blir en plats som med Knox terminologi strukturerar systemns möjligheter och begränsningar. Den utgör en arena för relationer. Individerna anpassar sig efter sin miljö, säger Knox, och sociala relationer konstitueras av plats (1995: 215 ff).

Det faktum att datorn har en stark dragningskraft för undersökningens barn, kan kopplas vidare mot hur de bor. Datorn blir en blick mot världen och med den är det som att Henars syster slår ut en symbolisk vägg i rummet som delas med syskonen. Datorn är så ett instrument för en agens som vill ha mer än den omedelbara omgivningen förmår leverera.

Ett annat sätt att förstå datoranvändandet kan vara att tänka sig datorn som en plats i platsen som producerar intimitet. Genom att titta in mot en annan värld av spel, filmer eller chat, försvinner den reella världens interaktionsöverskott några ögonblick (Gove m. fl 1979: 59-80). Framför datorn kan barnet vara självbestämmande – man chattar så länge man själv vill och avbryter efter tycke och smak. Datorn ger agens; kontroll över en handling start och slut (www.ne.se/agens) - och framför den uppstår illusionen av att vara ensam. Datorn förvandlas till ett *gömställe* (Rasmusson 2001: 54-80).

I resultaten blir två tendenser synliga. Det är inte bara barnen som har en agens. Runt dem finns strukturella krafter som formar deras viljor och handlingar och gör deras sociala handlande spatialt specifikt: relaterande till platsen de lever på. I vissa fall är strukturens inverkan så kraftfull att agensen får ett deformerat utseende. Då upphör barnen nästan helt att vara verksamma, utlösande; de kan bara när omständigheterna tillåter ha kontroll över att en handling äger rum. De får en *reaktiv* agens. Sådan ser Beyans platsagens i kyrkan ut.

En annan tendens är hur barn har agens nog att expandera gränserna för platsen eller reducera interaktion, som vi såg i exemplet med Henars syster och datorn. Problemet blir att agensen beror av materiella tillgångar. Systemen vid datorn i färd med att kontakta världen är en bild av den kraftmätning mellan struktur och agens som pågår i barnens liv på vardaglig nivå.

Kompetensen att kamouflera

I teoriavsnittet definierades det kompetenta barnet som robust, självstyrande, autonomt och individualistiskt (Wenzer 2004: 320). Kompetensen ska fattas performativt, som förmågan att göra, snarare än att värdera kompetensen utifrån handlingens kvalitet eller utfall. Men det är ofta kring kompetensens utfall som vuxenvärldens diskurser, låser fast barnet som inte lyckas i utanförskap (James och James 2008: 34-35, Kampmann 2004: 143 ff).

Exemplen på barnens förmåga att göra är talrika när vi studerar trångboddhet. Vissa barn har system för hur de ska skaffa ett privativ, som Amir som med sina syskon turas om att vara ensamma på rummet med låst dörr. Amin ber sin mamma hålla syskonen utanför rummet en stund så att han kan få leka ifred utan att småsyskonen gör sönder hans leksaker. Andra barn har narrativ förberedda för att kamouflera fattigom och trångboddhet.

Beyan älskar fotboll mer än något annat. Hennes kompisar är med i en fotbollsklubb och de vill att hon ska börja. Men anmälningsavgiften på några hundralappar är för mycket att betala och Beyan säger därför till kamraterna att hon tycker fotboll är tråkigt.

Amin ljuger för sina vänner som vill komma hem till honom och leka efter skolan.

Amin

Jag säger att jag inte får för mamma. För att barnen sover och så. Att min lillebror sover mycket för att han har fått vaccin i benet. Så han har också ont i benet.

Kristina

Så du hittar på det för att de inte ska vilja komma med dig hem?

A

Ja.

K

Skulle du vilja att de kunde komma med hem?

A

Jaa! Om jag hade eget rum. Men jag har inte.

Det går att betrakta Beyans och Amins strategier som kompetenta, om vi ser termen som isolerad till förmågan att göra. De känner tillvarons begränsningar och handlar därefter. Men det är i deras strategier som en diskussion om termen kompetens aktualiseras. För det Beyan och Amin gör är att isolera sig själva.

Beyans lärare uppmanar henne att vara mer aktiv.

Beyan

Plus att min lärare säger till mig att jag ska börja i nånting. Men jag kan inte säga till min lärare att jag inte har råd att börja i typ nånting. /.../ Hon sa att jag skulle börja med nånting för att det är bra att lära sig nånting som är nytt. Så jag kunde inte säga att vi inte har råd. /.../

I Beyans svar, aktualiseras Kampmanns kritik av hur synen på barnet som individualistiskt och kompetent, ansvarigt för sin utveckling, kan bidra till en bild av ”misslyckade” barn som ansvariga för sina tillkortakommanden (2004: 143 ff). Beyans lärare vill att hon ska utvecklas men Beyan kan inte berätta vad som håller henne tillbaka från denna utveckling.

Det framgår inte i citatet hur Beyans lärare ser på henne. Men Beyan har hamnat i en utsatt position. Med en lärare som kan läsa mellan kontextens rader, möter hon måhända förståelse. Med en annan slags lärare, riskerar hon hållas ansvarig för att inte vilja lära nytt. Hon kan ses som det Ellegaard kallar det behövande barnet och behöver möta vuxna som undersöker vilka andra faktorer som påverkar Beyan, vid sidan av henne själv (2004: 179-180).

Beyan kamouflerar vissa saker också av hänsyn. Hon upprepar under intervjun hur viktigt det är att inte oroa modern, som förlorat sin make i hemlandet och tappat kontakten med de tre äldre döttrarna och deras barn. Av den anledningen vill Beyan inte lägga sten på börda:

Beyan

Om jag är arg eller ledsen, vill jag inte visa det för mamma. Då kanske hon blir orolig, jag vill inte att hon ska se det. Så jag låtsas att jag är gladare.

Beyan axlar i sin omtanke en slags vuxenroll i förhållande till sin mamma. Hennes plats i en generationsordning (Halldén 2003: 15, Alanen 2001: 13) blir i omtanken om modern uppgraderad. Här aktualiseras de farhågor om hur barndomen vittrar sönder av teknologins intåg i barnens liv, om hur konsumtionskrav på barn suddat ut gränserna mellan vuxna och barn (Jenks 1996: 116-123).

Som jag tolkar Beyans uttalande rör det sig om ett försvinnande med andra förtecken. Beyan ger omsorger och betraktar sin mamma med föräldrarnas blick.

Kritiker av idéer om att barndomen stjäls från barnen har tryckt på att barndomen som opposition till vuxenvärlden inte kan försvinna, bara mutera och ändra form (ibid: 116-118, 120-123). I maskhållet inför modern liknar Beyan en förälder som vill hålla sitt barn skadeslöst. Så tycks själva den opposition konstruktionen av barndom bygga på trots allt tunnna ut.

Kompetensen sedd över axeln

Men det kan också vara så att barnens kompetens inte betraktas som giltig av den vuxna omgivningen. Barnen behandlas som om de vore hjälplösa, trots att det inte är deras egen bild (James och James 2008: 11).

Ett exempel på det senare är Henar. Hon är ibland trött på sina syskon, för att systemen och brodern grälar ofta och då av föräldrarna förpassas till sitt rum, som också är Henars. Som en lösning på det här vill Henar få sova över hos sin bästa kompis.

Henar

Jag säger till min mamma: 'De tjafsar så mycket' säger jag. Jag tycker jag kan sova hos Noor då. Men mina föräldrar lyssnar inte alltid så bra.

Kristina

Har du frågat henne om det är ok?

H

Såklart. Och hon vill och hennes mamma och... hennes föräldrar säger ok. Men jag får inte för det är för lång väg till spårvagnen.

K

Vem säger det?

H

Mamma! Men jag kan gå själv. Om det inte är för sent. Men jag får inte. För det kan komma knarkare och sånt. Hon har inte fattat!

K

Mmm. Men det kan ju vara sant?

H

Ja. Men då skulle jag ju gå hem igen. Jag ser ju... alltså såna som inte är bra.

Även om Henar fogar sig i föräldrarnas beslut, kan vi se att hon ändå inte helt godtar föräldrarnas auktoritet att veta var gränserna bör gå. Hon liknar därmed inte helt barnen hos Elsley som menar sig bli lyssnade på av vuxna och som är tillfreds med deras gränssättning (2004: 155-164). Henar menar sig ha kompetens att avgöra vem som kan göra henne illa eller ej. Om det är sant kan förstås diskuteras. Det är svårt att avgöra Henars mognadsgrad bara av ett samtal. Varför artikulerar hon motstånd mot sin mamma i citatet?

Det står under intervjun klart att Henar betraktar sig som mogen, till skillnad mot vissa kamrater:

Henar

Att de klagar över typ allt. Eller inte kan hjälpa till hemma.

K

Är du annorlunda?

H

Ja... jo. Jag hjälper till. Gör läxorna. Faktiskt, jag är bra på mycket.

När Henar börjar högstadiet får hon gå till hållplatsen själv, är hon lovad. Hennes kompetens definieras via ålder. Så tillåts hon inte själv söka lösa negativa effekter av att bo trångt och hon förvisas till en barnets position - beroende av någon annan för att ta sig hemifrån. Hennes ålder gör henne beroende (James och James 2008: 6), när hon i andra sammanhang definierar sig som mer kompetent än andra barn i samma ålder. Hon har relativiserat sin ålder med hjälp av sitt beteende (Lancy 2008: 6 ff) men inhöstar inga förmåner för det.

Nedira är ett barn som gärna reflekterar. Under vårt samtal diskuterar hon länge vad man kan göra åt trångboddheten som problem och hon gör elaborerade jämförelser mellan olika politikernas inställning till marginaliserade grupper. Men Nedira säger också att hon är lite dum.

Nedira

Att hon, att min mamma blev arg när jag fick fem av tretton rätt på matten. 'Du kan om du vill', så sa hon. Men vi hade gäster då... då när det var prov. Den dan. Dan före. Jag kunde inte koncentrera mig. Ah, jag kan vara lite dum.

Kristina

Hade ni kalas?

N

Nejnejnej, de bodde här. Ehh... jag kommer inte ihåg, en månad kanske. Och min mamma var jättestressad. Laga mat och allt.

K

Var det svårt att plugga?

N

Men om min mamma blir stressig, varför kan inte jag bli det då?

Oj, oj, oj...Men mamma sa: 'Jag är inte stressad.'

I Nediras fall förefaller det rimligt att koncentrationen människor på en liten yta, är en förklaring till att hon underpresterar (Goux och Maurin 2005: 797-819).

För den trångbodda familjen utgör släkt och nätverk både en lättnad och en belastning (Popoola 1999: 1-41). I en redan trång lägenhet ska det för Nediras räkning under en månad rymmas ytterligare fler boende. Det betyder dels att ljudvolym och interaktion ökar men naturligtvis också att Nediras föräldrar får än mindre tid att stötta barnen i skolarbetet.

Nedira glider mot att omfatta bilden av sig själv som dum. Men hon bjuder också uppfattningen motstånd. Hon ser att modern är stressad av ansvaret för alla gäster och gör kopplingen till sin egen stress. Det är inget enkelt relationellt landskap där Nedira förhandlar med sig själv kring om hon har rätt att prestera undermåligt eller ej, främst på grund av att modern inte vill låta Nedira spegla sin stress i hennes. Nediras kompetens att logga sig själv och klara det individuella ansvarstagande som fordras av det kompetenta barnet, (Ellegaard 2004: 179-180) grumlas.

Kompetens att leka

Det ställe där barnens kompetens tycks få som allra mest fritt spelrum är på de oreglerade platserna utomhus och i lek med kamrater inomhus eller utomhus. Här kan kompetensen att fantisera, att förstå och att undersöka sägas vara en stor del av hur barnen tar sig an världen.

Salina

Och då leker vi att vi är två ensamstående mammor. Och papporna har flyttat hem till hemlandet. Och vi har inga män. Och vi bor i Hjällbo då.

Kristina

Har ni barn?

S

Ja. Nej. Nej, det... men inte så himla många. För vi har ju helt vanliga lägenh... hus. Citatet kan tolkas på ett sätt som ger Salina en dyster framtid. För att göra den tolkningen måste vi förlita oss på socialisationens kraft och tänka oss Salina som en *becoming*, ett projekt i utveckling (Lee 2001: 18-19). Det är då manne lätt att se hur Salina via socialisationsprocesser internaliserat ett socialt arv av enförälderskap i marginalen, ett manuskript hon nu övar in.

Om vi tänker oss Salina med Lees (ibid.) bilder av subjektet i ständig förflyttning är Salina fortfarande en *becoming* men nu kan vi istället förstå leken som Salinas sätt att testa en möjlig subjektsposition. Via sina observationer av omvärlden har hon kommit att begripa att livet kan gestalta sig på det här sättet och hon undersöker den livserfarenheten genom leken. Redan i lekens form synliggörs att Salina vet ett och annat om vad det innebär att ha många barn i ett boende som inte räcker till. I den fantiserade framtiden är hon inte ens säker på att hon själv har barn.

Jag begriper leken som ett slags accepterat filter genom vilket Salina kan diskutera världen utan att behöva ta manifest ställning. Salinas kompetens är i högsta grad performativ; hon leker med ett möjligt scenario för framtiden men kan i lekens form välja bort en komponent som gjort henne själv trångbodd; många barn.

Att studera barnen utifrån begreppen agens och kompetens, kan kopplas till hur Alanen beskriver strukturens förhållande till empiri hämtad från barn. Det blir tydligt att barnen inte

manifesterar vilken agens/kompetens som helst. Alanen påminner om att en strukturell syn på barndom ser den som samspelande med klass och genus, med andra ord länkad till strukturer på makronivå (2001: 13). Salinas fantasilek kan betraktas som ett belysande exempel på hur lekkompetens kopplas både till genus och klass. Hon leker en särskild sorts kvinna som bor på en särskild plats i ett särskilt boende. Salina både manifesterar och löser sitt problem i en och samma lek. I det genus- och klassspecifika i hennes lek, lösgör sig en kompetens som inte skulle ha samma utseende på andra sidan staden.

Men leken kan också ha avstannat. Avslutande ska vi lyssna till Beyan, om lek.

Kristina

När du är hemma, vad leker du för något?

Beyan

Leker? Inte så mycket. Med mina kompisar spelar jag basket och sånt men det är ju ute. Hemma, det går inte så bra. Inte när det är folk överallt.

Också Beyan är särskild; en särskild sorts flicka som bor på en särskild plats i ett särskilt boende, men inte jämförbar med Salina. Salinas boende är särskilt på en punkt, det är trångt, men generellt på en annan punkt, det är en vanlig lägenhet. Beyans plats verkar vara särskild på för många sätt för att hon via leken ska kunna diskutera världen. Den plats som blivit Beyans ger inte lov till någon kommenterande performance eller robust kompetens.

Mellan Salina och Beyan, såväl som mellan casebeskrivningens Amir och Amin, manifesteras den skiljelinje som löper genom analysens välmående och mindre välmående barn: vem som trots allt kan och vem som hämmas, vem som uppfattar sig normal och vem som sticker ut, vem som är frimodig och vem som skäms, vem som manifesterar en igenkännbar barndom och vem som lever en barndom ett gott stycke från allfartvägen.

KAPITEL 6 SLUTSATSER OCH DISKUSSION

Sammanfattning och slutsatser av analysen

Det finns en spänning i analysmaterialet mellan den grupp barn som har vad de menar sig behöva och den grupp som saknar nästan allt av det vi tänker oss hör till en västerländsk barndom, mellan barngruppens *have* och *have-nots* (Crosby 1982: 18 - 22).

Barnen som är relativt välmående, (Amir, Henar, Massoud, Nedira, Salina och Tibe) klagar indirekt snarare än direkt över sin boendesituation och de förefaller ha vissa strategier i ryggsäcken för att hantera boendet, medan de marginaliserade, (Amin, Beyan, Darius och Melika) brottas med multipel problematik. Ett barn som Desale får sägas inta en mellanposition. Han balanserar mellan en potentiellt marginaliserad position och ett försök till hanterande av sin situation.

Det är lätt att fokus hamnar mot de barn som har det svårast i studien. Men även de barn som bland undersökningens informanter har det bäst, kan svårligen jämföras med andra barn i andra delar av staden. Även studiens välmående barn har problem: de klandras för att de inte klarar studierna i en redan trång lägenhet som bågner under tyngden av de många besökande släktingarna och de underpresterar troligen av samma anledning (Nedira), förkylningar går rundgång bland syskonen i samma rum (Massoud), man tvingas stå ut med sykongräl utan att kunna stänga en dörr om sig för att freda sig (Henar), man deltar inte i klassens pyamasparty eftersom man inte har en pyamas (Tibe) och man känner sig onormal eftersom man inte kan konsumera sådant som kamraterna har (Desale). Dessa barns många strategier att handskas med sin verklighet är om något, ett tecken på en kraftfull kompetens som trots stora svårigheter modellerar fram en barndom som barnen förefaller finna anständig.

Det är en kompetens som yttrar sig som ett slags ständigt anpassningsarbete. Henar försöker rubba föräldrarnas beslut att inte gå ensam till spårvagnshållplatsen så att hon kan sova hos vännen där det är tystare. Desale arbetar med att påminna sig och syskonen att vara tysta, så att familjen äntligen kan komma över det åtråvärda förstahandskontraktet. Amir letar rätt på en läsläsingsplats under köksbordet och Massoud och hans bröder gör läxorna tillsammans på avtalad tid och plats, så att man säkrar en stunds koncentration.

Kompetensen modelleras alltså av platsens många verksamma begränsningar – i materiellt såväl som spatialt hänseende.

Men när begränsningarna och svårigheterna blir för många, när vi vänder blicken mot de mer utsatta eller (ännu) fattigare barnen, kan vi se att det händer något med agens och kompetens. Den möter så att säga ett bortesta motstånd, mot vilket ingen uppfinningsrikedom i världen hjälper. Somliga barns agens och kompetens får istället krökas inåt, tillbaka, och bli defensiv eller negativ. Flera av de svårast drabbade barnen har fått framtidsdrömmar som präglas av den nuvarande situationen. Man lyckas inte drömma fram ett boende där alla barn har varsitt rum (Melika) och man vet inte om man klarar att bli polis (Darius). Amin kan inte alls föreställa sig framtiden.

Analysens spänningar återfinns under samtliga studiens frågeställningar.

Hur hanterar barnen trångboddheten i sin vardag?

Barnen hanterar trångboddheten olika, beroende på hur resten av tillvaron gestaltar sig. De barn som upplever att de materiella villkoren är relativt tillgodosedda, upplever boendet mindre bristfälligt. Dessa barns boenden hör dessutom de facto till de något bättre i studien. De barn som menar sig ha en dräglig materiell standard, lyckas i viss mån själva kompensera det bristande utrymmet med allehanda strategier – man turas om att vara ensamma i rummet, man lånar kläder av varandra när röran i de trånga garderoberna blir för stor, man utnyttjar de

många syskonen för lek, stöd och närhet. Dessa barn verkar använda datorer, i-pod och mobiltelefon som ett verktyg att skärma av omgivningen. Många av barnen leker utomhus.

Man tränar sig i en platspraktik som jag menar är specifik för de trångbodda barnen. Den är specifik i meningen att barnen tränar sig i att förminska sig.

Även de mer förfördelade eller marginaliserade barnen agerar platsstrategiskt men strategin kan sägas vara mer negativ eller defensiv; man hotar syskonen med stryk för att freda en läsläsningssplats, kurar under täcket för att finna läsro eller avstår från lek, för att man saknar leksaker eller för att man inte vill bli sedd. Om majoriteten av barnen uttalar att det är relativt enkelt att umgås med vänner, talar de marginaliserade barnen snarast om skam över att inte kunna bjuda hem vänner eller om den lögnens retorik man tar till för att hålla skenet av normalitet uppe. Det verkar skapa en slags existentiell ensamhet hos barnen – de har ingen att tala med om sin situation och ingen att spegla sig i.

Hur förstår barnen sin trångboddhet eller, snarare, vad betyder det för dem att ha liten plats så nära andra?

Barnen får kunskap om sin boendesituation genom att indexera sig mot kamraterna. Ett genomgående sätt som barnen diskuterar plats på är via talet om konsumtion. Samtliga barn i studien, även de mer marginaliserade, förstår sin situation delvis utifrån vilka prylar man kunnat skaffa eller inte skaffa. Denna materiella standard förstås även den via jämförelser med andra. Det egna rummet kommer i drömmarna att stå för materiell frihet.

Att ha begränsad plats nära andra, förefaller för de mer välmående barnen inte kännas omedelbart problematiskt. Snarare omnämns problemen längre fram under samtalen, eller i talet om det framtida ideala boendet. Man lyfter positiva effekter av att dela rum, som att slippa vara mörkrädd eller lyxen att ha många syskon att leka med. För de utsatta barnen betyder trångboddheten uttalade problem.

Barnen hyser förståelse för sina föräldrars situation och för att det är svårt att finna tillräckligt stora lägenheter. Bara ett fåtal barn gör jämförelser med andra socioekonomiska grupper i staden. De barn som gör sådana jämförelser är bland de äldre i studien. Ibland gör barnen jämförelser med mindre lyckligt lottade abstrakta jämförelseobjekt eller med konkreta objekt, som klasskamrater.

Barnen har genomgående svårt att relatera trångboddheten till reell ekonomi. De vet sällan hur pengar kommer in i hushållet eller om föräldrarna lyfter lön från anställning eller ej. De mest förfördelade barnen hyser en medvetenhet om att deras boendesituation inte faller under normen för ett normalt boende. De påtalar bristerna så att säga var för sig: att inte veta när man flyttar nästa gång, att bo i en offentlig lokal och uppleva att man därför inte kan röra sig fritt eller att bli nedtystad av sin mamma så att det enda som till sist återstår är att sova. De förstår sig själv som annorlunda än andra barn. Dessa barn uttrycker ingen vrede över att vara förfördelade.

Hur talar barnen om sin materiella situation och sitt nätverk? Barnens materiella situation varierar stort. Somliga har cykel, medlemskap i en sportklubb, dator och tv-spel. De menar sig i stort ha vad de behöver. De marginaliserade barnen i studien saknar i stort sett ovanstående tillgångar.

Oavsett tillgångar, jämförsig alla barn i någon mån mot andra för att få reda på hur de själva ligger till men alla jämförelser handlar inte om materiella tillgångar. Lika gärna kan de exempelvis handla om normalitet. Men normaliteten är ändå en sådan som kan köpas eller hyras för pengar; ett boende som liknar klasskamraternas.

Det förefaller vara en tendens i materialet att ju mer välmående ett barn är, ju mindre talar det om brist för egen del. Man gör då istället ibland jämförelser med hur det *borde* vara, hur det ser ut i *andra delar* av staden eller jämför sig mot abstrakta jämförelseobjekt som närmast kan kallas retoriska: *barn som har det sämre*.

Barnen som fått avslag på uppehållstillstånd, som lever som gömda flyktingar, på illegala hyreskontrakt eller i genomgående svår fattigdom, verkar jämföra sig än mer. Med få undantag kommer de ut på andra sidan jämförelsen som förlorare. Fattigdomen och deprivationen försätter vissa av de svårast förfördelade barnen i ett tillstånd av konstant väntande: på att försörjningsstödet ska betalas ut, på uppehållstillstånd eller på att få en riktig lägenhet.

Så tycks barndomen inte riktigt vilja börja för dessa barn, eftersom avgörande beståndsdelar saknas: pengar, permanens och ett riktigt boende.

De mer välmående barnen menar att det är relativt enkelt att umgås med vänner. Man kan leka tillsammans på rummet eller lösa trängselns problem genom att gå ut. De mer marginaliserade eller exkluderade barnen, finner det svårt att umgås med vänner, åtminstone i hemmet. Eftersom de inte kan visa hur de bor, ljuger de om varför de inte kan bjuda hem någon, för att hålla kamraterna på avstånd. För dem kan det också vara svårt att konkret finna en plats att leka på.

Fattigdomen och deprivationen har i materialet stark koppling till statusen av flykting. Den deprivation barnen upplever ska därför relateras också mot övriga livsomständigheter – förlust av en familjemedlem, borttappade syskon eller föräldrar, oro som inte alltid kan uttalas inför föräldrar, kamrater eller lärare.

Somliga barn har ett omfattande emotionellt ansvar gentemot sina föräldrar; de tröstar och stödjer dem och vill inte visa dem att också de är rädda och ledsna. Dessa barn förefaller ha tvingats mot ett allt för stort ansvar, vilket gör dem ensamma.

Så griper deprivationen in i och stör deras mognadsprocesser, i meningen framtvingar en lillgammal vuxenhet som vid ett snabbt påseende kan förväxlas med kompetens.

Slutdiskussion

Det är inte i första hand brister hos barnen eller deras föräldrar som stänger dem ute, utan istället så att föräldrarna inte släpps in till full samhällelig delaktighet. De är i barnens berättelser utestängda från arbetsmarknaden, somliga från bostadsmarknaden och rätten till uppehållstillstånd och de senare är helt och fullt utelämnade till samhällets och/eller frivilligorganisationers bistånd.

Föräldrarnas utestängning får konsekvenser för barnen: i bästa fall resulterar utestängningen i trångboddhet och tendenser till relativ deprivation, i sämsta fall i trångboddhet, fattigdom, bostadslöshet, oro för föräldrarna, otrygghet, existentiell ensamhet och känslor av skam.

Barnens situation bör förstås i det sammanhang av utestängning som beror av den ökade polarisering som Biterman, Gustafsson och Österberg redovisar; och med polarisering avses då samtidigt den ökning av resurser som kommit barn (och föräldrar) i mer gynnade grannskap till godo (Biterman, Gustafsson och Österberg 2008: 41-55). I en tid av ökande inkomstskillnader eller ökade skillnader mellan *the have* och *the have-nots* (Crosby 1982: 18 ff) drabbas barn och unga på ett särskilt vis, eftersom de ”ärver” en ny version av studie- och arbetsmarknaden, där skillnaderna mellan dem som etablerar sig och dem som inte etablerar sig växer och där skillnaderna mellan dem som etablerade sig för tio- eller tjugotalet år sedan och dem som har att etablera sig nu, växer (Byrne 2005: 103-104).

Men barnen i studien har på förhand ärvt antingen en risk för marginalisering om vi betänker de mer välmående barnen och en redan verkande social utestängning om vi talar om barnen i familjer utan hyreskontrakt, utan uppehållstillstånd eller de som lever som illegala flyktingar.

Det kompetenta barnets platser

Begreppet *det kompetenta barnet* ligger som fond under många goda föresatser för barns vidkommande. Vår förståelse av barn som reflexiva och kompetenta har som exempel producerat barnperspektiv inom Socialtjänsten såväl som föräldrakurser som söker hjälpa föräldrar att kommunicera med sina barn med annat än klander och tillrättvisningar.

Men begreppet håller inte helt för att ensamt förstå hur relativt depriverade, marginaliserade eller exkluderade barn lever. Används begreppet på ett alltför generöst vis blir det som exempel otillräckligt om vi önskar beskriva barns liv på de platser inte alldeles olika tredje världen; grannskap eller sociala situationer på platser i staden där levnadsvillkoren är så relativt försummade att de har mer gemensamt med missgynnade urbana områden i tredje världen än med platser några kilometer bort i stadens innerkärna. Begreppet, om det inte specificeras, förlorar möjligheten att diskutera hur avståndet till denna innerkärna inte kan förklaras med hjälp av barnen själva, utan med den exklusionens tillslutning Wacquant beskriver. (ibid: 49, Wacquant 2008: 2-3).

För att klara att formulera sig kring barns platser i den postfordistiska ekonomi som gjort ett visst segment utestängda från samhällelig social produktion, måste begrepp som agens eller kompetens sträckas ut till att handla också om det som barnen inte gör. Att inte rasa, inte protestera eller inte berätta om hur man har det, reflekterar en kompetens som torde fordra stora ansträngningar, även om den inte gagnar barnen i någon kvalificerad mening.

Synen på barn som kompetenta navigatörer genom den sociala tillvaron, löper annars, menar jag, den potentiella risken att slå ut i en omgivningens atomiserade syn på deras handlingar eller icke-handlingar. Man bedömer så att säga barnet handling för handling, eller nivå för nivå.

Det är ett betraktelsesätt som tycks rimma relativt väl med en samtid av vardagliga förhandlingar och uppbrutna rutiner som slagit igenom oberoende av position i en samhällelig hierarkisering – eller sorteringsprocess. Men i betraktandet av barn i utsatta positioner är kontextmedvetande, som analysen visat, viktigare än för välmående barn. Studeras barns kompetens utan någon teori kring deras strukturella position, föreställer jag mig två risker.

Den första risken rör det remoraliserande av barn som kan bli följderna av retoriken kring det kompetenta barnet. Om barn för några decennier sedan hölls hårdare och i första hand tänktes formas av vuxenvärlden, föreställer vi oss kanske att vi idag lagt denna syn bakom oss. Att barn föreställs vara reflexiva och kapabla till social interaktion har förmodligen bidragit till att barn av idag lyssnas bättre till än under en mer auktoritativ dåtid. Men denna dåtid förefaller åtminstone varit tydlig. Om kraven av idag är implicita och inkorporerade i institutioner som designats av vuxna, fordrar det mycket av barnet att begripa kravspecifikationen. Ett barn som är upptaget av flyktningsskap, fattigdom eller föräldrars psykiska ohälsa, har månne inte den tiden att lägga på att dechiffrera koderna.

För när vi talar om det kompetenta barnet tänker vi troligen inte i första hand på kompetensen att hålla sig för sig själv, kompetensen att försvara sig med nävarna, kompetensen att förhålla sig passiv eller kompetensen att ljuga. Men för särskilt utsatta barn kan sådana strategier vara de enda möjliga i barnets värld. Och eftersom dessa barn med beteendet avviker från den outtalade kravspecifikationen, finns den potentiella risken att de skuldbeläggs för det.

Den andra risken handlar om hur synsättet oavsiktligt kan komma att dölja ett vuxenansvar för barnen, eller dölja de relationer av nätverk Lee diskuterar (2001: 137). Det blir uppenbart under analysen hur avgörande variabeln *beroende* är för barn, särskilt *vissa* barn, och man kan spekulera i varför den kommit att underkommuniceras i begreppsdiskussionen. En spekulering vore att ordet *beroende* vetter mot kollektivet, med associationer som förpliktelse och ansvar och ordet *kompetens* mot individen, med associationer som egenansvar och frihet. I ett

samhälle som i allt fler sammanhang behandlar medborgaren som kund eller som en economic man, passar visionen om det robusta och med vuxenvärlden autonomt förhandlande barnet, något för väl in. I ljuset av de sparbetning som under de två senaste årtiondena regelbundet ålagts institutioner där barn vistas, kan mer oreflekterade föreställningar om barnet som self-managing komma att dölja att barnen sätts att förhandla med konkreta svårigheter, som stora barngrupper eller ett bantat lärarkollegie.

Begreppet det kompetenta barnet förvandlas då till en abstrakt referensgrupp som listar åtråvärda egenskaper för barnet att sträva efter, snarare än diskuterar hur mycket tid, resurser eller pengar det enskilda barnet ska tillåtas kosta. Så faller också en tvetydig politisk och realpolitisk skugga över begreppet och dess användningsområden.

Hur ska då begreppet *det kompetenta barnet* specificeras för att hantera också barnets beroendeställning?

Byrne distingerar med stöd hos Veit-Wilson två slags versioner av begreppet social exklusion. Den starka versionen undersöker inte bara den exkluderade, utan också dem eller det som exkluderar och diskuterar hur exklusionens krafter i form av sociala eller institutionella orättvisor kan reduceras, medan den svaga versionen främst intresserar sig för (exkluderande) karaktäristika hos de exkluderade och hur de ska kunna förändras (Byrne 2005: 4-5).

För begreppet *det kompetenta barnets* vidkommande betyder det, som konstaterades under analysen, att det löper samma slags risk. I en stark version frågar vi oss: *vad är kompetens hos barnet?* och öppnar möjligheter att studera den kontext som producerar det särskilda slags kompetens det enskilda barnet uppvisar. I en svag användning av begreppet ställer vi istället frågan: *finns det kompetens hos barnet?* och undersöker kontextlös karaktäristika. I fallet Darius ensamhet, skulle vi då drista oss att uppmana honom gå ut på gården och leta rätt på en kamrat att kicka boll med, utan att se att övriga livsomständigheter i hans fall gör en sådan handling närmast oöverstiglig.

Analysen pekar mot hur barnens kompetens måste tolkas med en stark begreppsanvändning, då det sociala, (kompetens, agens, reflexivitet, praktiker och retorik) uppenbart följer av det spatials. Platsen konstituerar kompetensen. Jag vill argumentera för att en stark begreppsanvändning underlättas av att komplettera teorierna om det kompetenta barnet med en förståelse av den miljö i vilken kompetensen har att agera ut i linje med Alanens (2001) och Scourfield och medförfattares (2006) resonemang.

Ett sätt att studera barnens miljö vore studier kring vad slags kunskap de institutioner som finns runt barnen har om barnens sociomateriella platser och om institutionerna ser sig själva som resurser även vad gäller barnets liv utanför institutionen.

Fallstudier, att studera en familj eller barnen i en familj på lite sikt, vore ett sätt att söka fördjupa förståelsen av *hur det kan vara* att förhandla med strukturen på daglig basis och vad det ger för utkomster både på lite sikt, som här och nu.

Ett boende i marginalen kan därtill yttra sig på andra sätt än via trångboddhet. Under sökandet efter informanter hörde jag talas om ett ungt föräldrapar som med en nyfödd bebis bodde i en bil eller historien om den gömda flyktingfamiljen som bodde i ett övergivet garage på landsbygden utanför Göteborg. En större intervjustudie liknande den jag just redovisat och inkluderande andra typer av boendeproblematik, kunde bredda förståelsen av de barn som av olika anledningar tvingats bebo välfärdens tassemarker.

För dessa barns erfarenheter behöver lyftas upp, som den illa belysta konsekvens de är av flyktingpolitik- och mottagande eller av en delvis nedmonterad bostadspolitik.

Så kan vi hjälpa Darius med någonting? *Någonting? Eller vadsomhelst.* Isåfall, vad?

Det är märkvärdigt tomt runt Darius, på människor eller institutioner som kan stötta. Hans perspektiv har heller inte belysts i någon stor utsträckning av forskningen, annat än när

den söker beräkna vad vi kan förvänta oss av honom i framtiden.
Ett första steg att hjälpa Darius och barn som honom vore att öka kunskapen om dem och hur de lever – här och nu.

LITTERATUR

Agnew, A. A. och James, S. D. (1989). *The power of place. Bringing together geographical and sociological imaginations*. Boston: Unwin Hyman

Alanen, L. (2001). Explorations in generational analysis. I Alanen, L. och Berry, M. (red) *Conceptualizing Child-Adult Relations*. London: Routledge Falmer

Almerigogna, J., Ost, J., Akehurst, L. och Fluck, M. (2008). How interviewers' nonverbal behaviours can affect children's perceptions and suggestibility. *Journal of Experimental Child Psychology*, 100: 17-39

Bak, M. och von Brömssen, K. (2010): Interrogating Childhood and Diaspora Through the Voices of Children in Sweden. *Childhood* 17: 113-128

Barker DJP. m. fl. (1990). Poor housing in childhood and high rates of stomach cancer in England and Wales. *Br J Cancer* 61: 575-578.

Biterman, D., Gustafsson, B. och Österberg, T. (2008). Ung och mer segregerad – ekonomisk och etnisk polarisering av barns inkomststandard i svenska storstadsregioner. *Ekonomisk debatt*. 8: 41-55

Boverket (2006). *Var finns rum för våra barn? en rapport om trångboddheten i Sverige*. Boverket september 2006 - 2

Brannen, J. och O'Brien, M. (1996). Introduction. I Brannen, J. och O'Brien, M. (red) *Children in families. Research and Policy*. Washington DC. : London: Falmer Press

Brannen, J. (1999). Reconsidering Children and Childhood: Sociological and Policy Perspectives. I Brannen, J. och Smart, C. (red) *The new family?* London: SAGE Publications

Brante, T. (1984). *Vetenskapens sociala grunder – en studie av konflikter i forskarvärlden*. Stockholm: Rabén & Sjögren

Brembeck, H., Johansson, B. och Kampmann, J. (2004). Introduction. I Brembeck, H., Johansson, B. och Kampmann, J. (red): *Beyond the competent child. Exploring contemporary childhoods in the Nordic welfare societies*. Fredriksberg: Roskilde University Press

Byrne, D. (2005). *Social exclusion. Second Edition*. Maidenhead: Open University Press

Bäck-Wiklund, M. (2003). Familj och modernitet. I Bäck-Wiklund, M. och Johansson, T. (red) *Nätverksfamiljen*. Stockholm: Natur och kultur

Bäck-Wiklund, M. (2001). Senmodernt familjeliv och barns vardag. I Bäck-Wiklund, M. och Lundström, T. (red) *Barns vardag i det senmoderna samhället*. Stockholm: Natur och Kultur

Christensen, P. och James, A. (2000). Childhood Diversity and Commonality. Some Methodological Insights. I Christensen, P. och James, A. (red) *Research with Children. Perspectives and Practices*. London och New York: Falmer Press

Christensen, P. och James, A. (2000). Introduction. Researching Children and Childhood: Cultures of Communication. I Christensen, P och James, A. (red) *Research with Children. Perspectives and Practices*. London och New York: Falmer Press

Coggon, D. m. fl. (1993). Housing in early life and later mortality. *J Epidemiol Community Health* 47: 345-348

Crawford, S. och Shepherd, G. (2007). Children, childhood and society: an introduction. I Crawford, S. och Shepherd, G. (red) *Children, Childhood and Society*. Oxford: Archaeopress

Crosby, F. J. (1982). *Relative deprivation and working women*. Oxford: Oxford University Press

Meyer, B. D. och Sullivan, J. X. (2004). *Consumption and the Poor: What We know and What We Can Learn*. Paper för ASPE Workshop on Consumption among Low-Income Families.

Dedman D. J., Gunnell D., Davey Smith G. och Frankel S. (2001). Childhood housing conditions and later mortality in the Boyd Orr cohort *J Epidemiol Community Health* 55: 10–15

Departementsserien. *Ekonomiskt utsatta barn*. Socialdepartementet, Departementsserien Ds 2004: 41

Duncan, G.D., Brooks-Gunn, J., Yeng, W.J. och Smith, J.R. (1998). How much does childhood poverty affect the life chances of children? *American Sociological Review* 63: 406-423

Ellegaard, T. (2004). Self-Governance and Incompetence: Teachers' Construction of 'the Competent Child' I Brembeck, H., Johansson, B. och Kampmann, J. (red) *Beyond the competent child. Exploring contemporary childhoods in the Nordic welfare societies*. Fredriksberg: Roskilde University Press

Enström Öst, C. (2006). *Bostadsbidrag och trångboddhet – Har 1997 års bostadsbidragsreform förbättrat bostadssituationen för barnen?* Arbetsrapport 2006: 13 Stockholm: Institutet för framtidsstudier

Fog Olwig, K. och Gullöv, E. (2003). Towards an anthropology of children and place. I Fog Olwig, K. och Gullöv, E. (red) *Children's Paces. Cross-cultural perspectives*. London och New York: Routledge

Goux, D. och Maurin, E. (2005). The Effect of Overcrowded Housing on Children's Performance at School. *Economic Journal* 89, (5/6): 797-819

Gove, W., Hughes, M. och Galle, O. (1979). Overcrowding in the home: an empirical investigation of its possible pathological consequences. *American Sociological Review* 44: 59-80

Greene, S. och Hill, M. (2005). *Researching Children's Experience*. I Greene, S. och Hogan, D. (red) *Researching children's experience. Approaches and Methods*. London: SAGE Publications

Gullöv, E. (2003). Creating a natural place for children. An ethnographic study of Danish kindergartens. I Fog Olwig, K. och Gullöv, E. (red) *Children's Places. Cross-cultural perspectives*. London och New York: Routledge

Halldén, G. (2003). Barnperspektiv som ideologiskt eller metodologiskt begrepp. *Pedagogisk Forskning*. Årg. 8, 1/2: 12-23

Hamilton, K. (2009). Low-income families: experiences and responses to consumer exclusion. *International Journal of Sociology and Social Policy*. 29, (9/10): 543-557

Haudrup Christensen, P. (2004). Children's Participation in Ethnographic Research: Issues of Power and Representation. *Children & Society* 18, (2): 165-176

Hill, M (2005). Ethical Considerations in Researching Children's Experiences. I Greene, S. och Hogan, D. (red) *Researching children's experience. Approaches and Methods*. London: SAGE Publications

Hjort, T. (2004). *Nödvändighetens pris. Konsumtion och knapphet bland barnfamiljer*. Avhandling vid Lunds universitet, Socialhögskolan

Hjort, T. och Salonen, T. (2000). *Knapphetens boningar. Om fattiga barnfamiljers boende och ekonomi*. Meddelanden från Socialhögskolan 2000:8

Höjer, I. (2001). *Fosterfamiljens inre liv*. Avhandling. Göteborg: Institutionen för socialt arbete Göteborgs universitet

Jenks, C. (1996). *Childhood*. London och New York: Routledge

James, A. och James, A. (2008). *Key concepts in Childhood Studies*. London: SAGE Publications Ltd.

Kampmann, J. (2004). Societalization of Childhood: New Opportunities? New Demands? I Brembeck, H., Johansson, B. och Kampmann, J. (red) *Beyond the competent child. Exploring contemporary childhoods in the Nordic welfare societies*. Fredriksberg: Roskilde University Press

Knox, P. (1995). *Urban Social Geography. An Introduction*. Essex: Longman Group Limited

Kvale, S. och Brinkmann, S. (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur

Lancy, D. F. (2008). *The anthropology of childhood: cherubs, chattel, changelings*. Cambridge; New York: Cambridge University Press

Lee, N. (2001). *Childhood and society. Growing up in an age of uncertainty*. Buckingham: Open University Press

- Massey, D. (1994). *Space, place and gender*. Cambridge: Polity Press
- Mayall, B. (2000). Conversations with Children. Working with Generational Issues. I Christensen, P och James, A. (red) *Research with Children. Perspectives and Practices*. London och New York: Falmer Press
- Merton, R. K. (1968): Social theory and social structure. New York: Free press
- Morgan, D.H.J. (1996). Family connections: an introduction to family studies. Cambridge: Polity Press
- Morgan, D.H.J. (1999). Risk and Family Practices: Accounting for Change and Fluidity in Family Life. I Brannen, J. och Smart, C. (red) *The new family?* London: SAGE Publications
- O'Brien, M., Alldred, P. och Jones, D. (1996). Children's Constructions of Family and Kinship. I Brannen, J. och O'Brien, M (red): *Children in Families. Research and Policy*. London och Washington, DC: Falmer Press
- Pettigrew, T. (2002). Summing up: Relative deprivation as a key social psychological concept. I Walker, I. och Smith, H. J. (red) *Relative deprivation. Specification, Development and Integration*. Cambridge: Cambridge University Press
- Rasmusson, B. (2001). Barn som aktörer i grannskapet. I Bäck-Wiklund, M. och Lundström, T. (red) *Barns vardag i det senmoderna samhället*. Stockholm: Natur och Kultur
- Ristilammi, M. (2006). Memento Rosengård. I Sernhede, O. och Johansson, T. (red) *Storstadens omvandlingar: postindustrialism, globalisering och migration: Göteborg och Malmö*. Göteborg: Daidalos
- Roberts, H. (2000). Listening to Children: and Hearing Them. I Christensen, P och James, A. (red): *Research with Children. Perspectives and Practices*. London och New York: Falmer Press
- Runciman, W. G. (1966). Relative Deprivation and Social Justice. A study of Attitudes to Social Inequality in Twentieth-Century England. London: Routledge & Kegan Paul
- Ryen, A. (2004). Kvalitativ intervju – från vetenskapsteori till fältstudier. Malmö: Liber AB
- Sahlin, I. och Machado, N. (2008). Diskriminering och exkludering. En introduktion. *Socialvetenskaplig tidsskrift* 15, (3/4): 174–184
- SCB, Levnadsförhållanden rapport 117, *Boende och boendemiljö, 2006-07*
- Scott, J. (2000). Children as Respondents. The Challenge for Quantitative Methods. I Christensen, P. och James. A. (red) *Research with Children*. London och New York: Falmer Press
- Scourfield, J., Dicks, B. och Drakeford, M. (2006). *Children, place and identity. Nation and Locality in Middle Childhood*. London: Routledge

- Seal, C. (1999). *The Quality of Qualitative Research*. London: Sage
- Sernhede, O. och Johansson, T. (2006). Inledning. Postindustrialism, globala städer och migration. I Sernhede, O. och Johansson, T. (red) *Storstadens omvandlingar: postindustrialism, globalisering och migration: Göteborg och Malmö*. Göteborg: Daidalos
- Shaw, M., Dorling, D. och Davey Smith, G. (2006). Poverty, social exclusion and minorities. I Marmot, M. och Wilkinson, R. G. (red) *Social Determinants of Health*. Oxford: University Press. Andra upplagan
- Smith, H. J. och Ortiz, D. J. (2002). Is it just me? The Different Consequences of Personal and Group Relative Deprivation. I Walker, I. och Smith, H. J. (red) *Relative deprivation. Specification, Development and Integration*. Cambridge: Cambridge University Press
- SOU (1986:5). *Bostadskommitténs slutbetänkande*. Bostadsdepartementet. Stockholm: Allmänna förlaget
- SOU (2005: 88). Vräkning och hemlöshet – drabbar också barn. Stockholm: Fritzes
- Spencer, N. (2001). The life course, childhood housing conditions and adult health. *J Epidemiol Community Health* 2001; 55: 6-7
- Svedberg, L. (1995). *Marginalitet*. Lund: Studentlitteratur
- Svedberg, L (1998). Marginella positioner. Kritisk diskussion om begrepp, teori och empiri. EpC-rapport 1997: 5, Socialstyrelsen
- Sökefeld, M. (2006). Mobilizing in transnational space: a social movement approach to the formation of diaspora. *Global Networks* 6, (3): 265-284
- Walker, I. och Smith, H. J. (2002). Introduction. I Walker, I. och Smith, H. J. (red) *Relative deprivation. Specification, Development and Integration*. Cambridge: Cambridge University Press
- Wacquant, L. (2008). *Urban Outcasts. A Comparative Sociology of Advanced marginality*. Cambridge: Polity Press
- Waterman, A. H., Blades, M. och Spencer, C.P. (2004). Indicating when you do not know the answer: The effect of question format and interviewer knowledge on children's 'don't know' responses, *British Journal of Developmental Psychology* 22 (3): 135-148
- Wenzer, J. (2004). The Deteritorialization of the Being Child. I Brembeck, H., Johansson, B. och Kampmann, J. (red): *Beyond the competent child. Exploring contemporary childhoods in the Nordic welfare societies*. Fredriksberg: Roskilde University Press
- Westcott, H. L. och Littleton, K. S. (2005). Exploring Meaning in Interviews with Children. I Greene, S och Hogan, D. (red) *Researching children's experience. Approaches and Methods*. London: SAGE Publications

ELEKTRONISKA KÄLLOR

www.communities.gov.uk/publications/.../greenspacesbetter3

www.forsakringskassan.se www.socialstyrelsen.se/ekonomisktband/barnperspektiv

www.infovoice.se

www.ne.se/agens

[www.vr.se/etik/publikationer och riktlinjer](http://www.vr.se/etik/publikationer_och_riktlinjer)

Bilaga 1: INTERVJUGUIDE

Bakgrundsfrågor:

1. Hur gammal är du?
2. Hur stor är din familj?
3. Hur många rum är det i er lägenhet?
4. Hur många toaletter har ni?
5. Vem eller vilka delar du rum med?
6. Hur delar resten av familjen på rummen?

Frågekluster 1: *Hur hanterar barnen trångboddheten i sin vardag?*

1. Finns det någon del av rummet som är din del? Beskriv den!
2. *(Om ja)* Vet alla i familjen att det är din plats?
3. *(Om ja)* Vem bestämde att det skulle vara din plats?
4. *(Om ja)* Har du några saker där som är bara dina?
5. *(Om nej)* Hur kommer det sig?
6. *(Om nej)* Vill du ha en egen plats?
7. *(Om nej)* Hur gör du om du vill vara ifred?
8. Kan du ta hem kompisar?
9. *(Om nej)* Hur gör du om du ändå vill träffa kompisar?
10. *(Om ja)* Vad gör du och kompisarna när ni är hemma hos dig?
11. Hur gör du läxorna?
12. Hur sover du om nätterna?
13. Hur gör du om du blir arg på någon i familjen?
14. Berätta om en vanlig morgon hemma hos dig?
15. Berätta om en vanlig dag efter skolan?
16. Vad kan du göra om det känns som att det är för många människor hemma?
17. Finns det något som är särskilt bra med att dela rum med syskon/släktingar?
18. Finns det något som är särskilt dåligt med att dela rum med syskon/släktingar?

Frågekluster 2: *Hur förstår barnen trångboddheten, det vill säga på vilket vis reflekterar de kring vad det betyder att ha liten plats?*

19. Hur kommer det sig att du delar rum med X antal syskon/släktingar?
20. Bor andra barn som du bor?
21. Kan du och din familj bo på något annat vis? (Förslag: flytta till landet, köpa hus, hyra hus, flytta till hemlandet)
22. Vad tycker du om att bo trångt?
23. Pratar ni hemma i familjen om hur ni bor? Vad säger dina föräldrar då?
24. Vad gör din mamma och pappa om dagarna?
25. Vad kan det bero på att man bor trångt?
26. Hur kan man hjälpa familjer som vill bo större/ha flera rum?
27. Vem ska hjälpa sådana familjer?
28. Hur ska du bo när du blir stor?
29. Varför just på det viset?
30. (Vid negativa framtidsutsikter) Vad skulle behövas för att du skulle kunna bo som du ville?
31. (Vid positiva framtidsutsikter) Berätta om hur ditt hus/lägenhet skulle se ut!
32. Ska du ha familj när du blir stor?
33. (Om nej) Varför inte?
34. (Om ja) Hur många barn vill du ha? Varför just det antalet?
35. (Om ja) Ska dina barn dela rum med varandra?

Frågekluster 3: *Hur talar barnen om sin materiella situation och om sitt nätverk?*

36. Delar dina kompisar också rum med syskon eller släktingar?
37. Brukar du prata med dina kompisar om hur ni bor?
38. (Om nej) Hur kommer det sig att du inte berättar?
39. Brukar du och dina föräldrar prata om att ni bor trångt?
40. Vilka vet att ni bor trångt?
41. Vet dina lärare att du delar rum med flera syskon/släktingar?
42. (Om nej) Hur kommer det sig att du inte berättar?
43. Tänker du ofta på att ni bor trångt?
44. (Om ja) Vad tänker du på då?
45. Vad har du för leksaker på ditt rum?
46. Saknar du några leksaker?
47. Vad gör du på din fritid? Har du några hobbies?
48. (Om nej) Finns det något du skulle vilja göra?

49. (Om det finns önskemål) Vad behövs för att du ska kunna börja med den aktiviteten?
50. Om du får bestämma helt över en eftermiddag efter skolan, vad gör du då?
51. Vad gör du på helger eller lov?
52. Är det roligast att leka hemma hos dig, hos nån kompis eller utomhus?
53. Vill barn ha eget rum, tror du? Varför? Varför inte?
54. Vad kan man göra när man har eget rum som man inte kan göra om man delar?
55. Vad kan man göra om man delar rum som man inte kan göra om man har eget rum?

Bilaga 2: INTRODUCERANDE BREV

Hej!

Mitt namn är Kristina Alstam, jag är socionom och just i färd med att påbörja arbetet med en mastersuppsats på masterprogrammet på Institutionen för socialt arbete vid Göteborgs universitet.

Studien ska handla om barns upplevelser av att vara trångbodda. Området är intressant av flera skäl.

Trångboddhet sett ur barnets perspektiv är ett inte särskilt beforskat område och ändå lever en relativt stor andel barn just så.

De flesta storstadskommuner tycks ha svårigheter att verkligen adressera problemet – det tar tid att få fram stora lägenheter och stora lägenheter är som bekant dyra, vilket i sin tur betyder att flertalet stora familjer ändå inte har råd med dem.

Problemet har många bottenar; det handlar om socialpolitik, stadsbyggnation och urbanisering, segregation, etnicitet och klass.

Trångboddhet är inte per definition ett socialt problem men genererar trots det svårigheter – hälsoproblem, svårigheter att ta hem kamrater, hög ljud- och konfliktnivå i hemmet, försämrade skolresultat etc.

Mitt perspektiv kommer att vara på barnets aktörsskap. Det betyder att jag skulle vilja rikta uppmärksamheten på barnets kompetens och de strategier det utvecklar för att exempelvis klara att dela rum med många syskon eller släktingar.

Jag vill också veta vad barnet tänker om att bo trångt; vad det kan tänkas bero på och vad barnet tycker man kan göra åt det, samt om det finns försvårande eller förmildrande omständigheter kring trångboddhet.

Jag söker nu informanter som vill delta i studien som baseras på individuella intervjuer och vänder mig därför till Er. Deltagande barn bör vara mellan 8 och 14 år.

De barn som vill delta kommer att intervjuas under cirka en timme, på en plats jag överenskommer med barnet.

All information hanteras konfidentiellt och personuppgifter maskeras i presentationen av studien. Det är tillåtet att när som helst dra tillbaka sitt medgivande att delta.

Barnen behöver inte svara på frågor som de uppfattar som svåra eller obehagliga.

Då barnen är omyndiga, behöver jag målsmans tillstånd att genomföra intervjuerna. Utan detta medgivande kan jag inte genomföra intervjuerna.

Det är dock mycket viktigt att barnen tillfrågas om lusten att delta före målsman kontaktas!

Det måste stå barnen fritt att välja att delta eller avböja utan att känna sig tvingad av någon.

Om barnen eller deras föräldrar önskar träffa mig före de beslutar om de vill delta, går det naturligtvis bra.

Uppsatsen kommer att få feedback via opposition på Institutionen för socialt arbete och kan efter att den är färdig komma att skickas till intresserade institutioner som exempelvis skola eller Socialtjänst.

Min förhoppning är att via Er få hjälp att etablera en första kontakt med barnen.

För verifikation av mig och studiens frågeställning, kontaktas min handledare:
Maren Bak, docent på Institutionen för socialt arbete vid Göteborgs universitet.
Hon nås bäst på: maren.bak@socwork.gu.se

Vore mycket tacksam för kontakt!

Med vänliga hälsningar
Kristina Alstam

Bilaga 3: BESKRIVNINGAR AV BARNENS FÖRORTER

Bergsjön är ett av Göteborgs kommuns stadsdelsnämndsområden. 2007 bodde här drygt 15 000 invånare. 90 % av invånarna har utländsk härkomst.

Biskopsgården är en stadsdel på Hisingen i Göteborg. Man hade drygt 25 500 invånare år 2005, flertalet av utländsk härkomst.

Hjällbo är en del av Angered med 7 213 invånare nordost om Göteborg. 2009 hade 90 % av invånarna invandrarbakgrund. Hjällbo är Sveriges mest invandrartäta område.

Gårdsten ligger på Gårdstensberget i Angered. Stadsdelen hade 2007 drygt 7 500 invånare, majoriteten med utländsk härkomst. Området har varit föremål för omfattande sociala och arkitektoniska förändringar med början 1997.

Kortedala, är en av Göteborgs 21 stadsdelsnämnder. I Kortedala bor drygt 26 600 personer, många med utländsk härkomst. Kortedala är byggt som en satellitstad till Göteborg.